

Літаратура і Мастацтва

ОРГАН МІНІСТЭРСТВА КУЛЬТУРЫ І ПРАЎЛЕННЯ САЮЗА ПІСЬМЕНІКАЎ БССР

ПЯТНІЦА, 22 красавіка 1988 г. № 17 (3427) © Выходзіць з 1932 г. © Цана 10 кап.

Няхай вечна жыве і развіаецца вялікае рэвалюцыйнае
вучэнне Маркса — Энгельса — Леніна!

(З Заклікаў ЦК КПСС да 1 Мая 1988 года).

УНУМАРЫ:

«Супрацоўнічаць
з прыродай...»
4

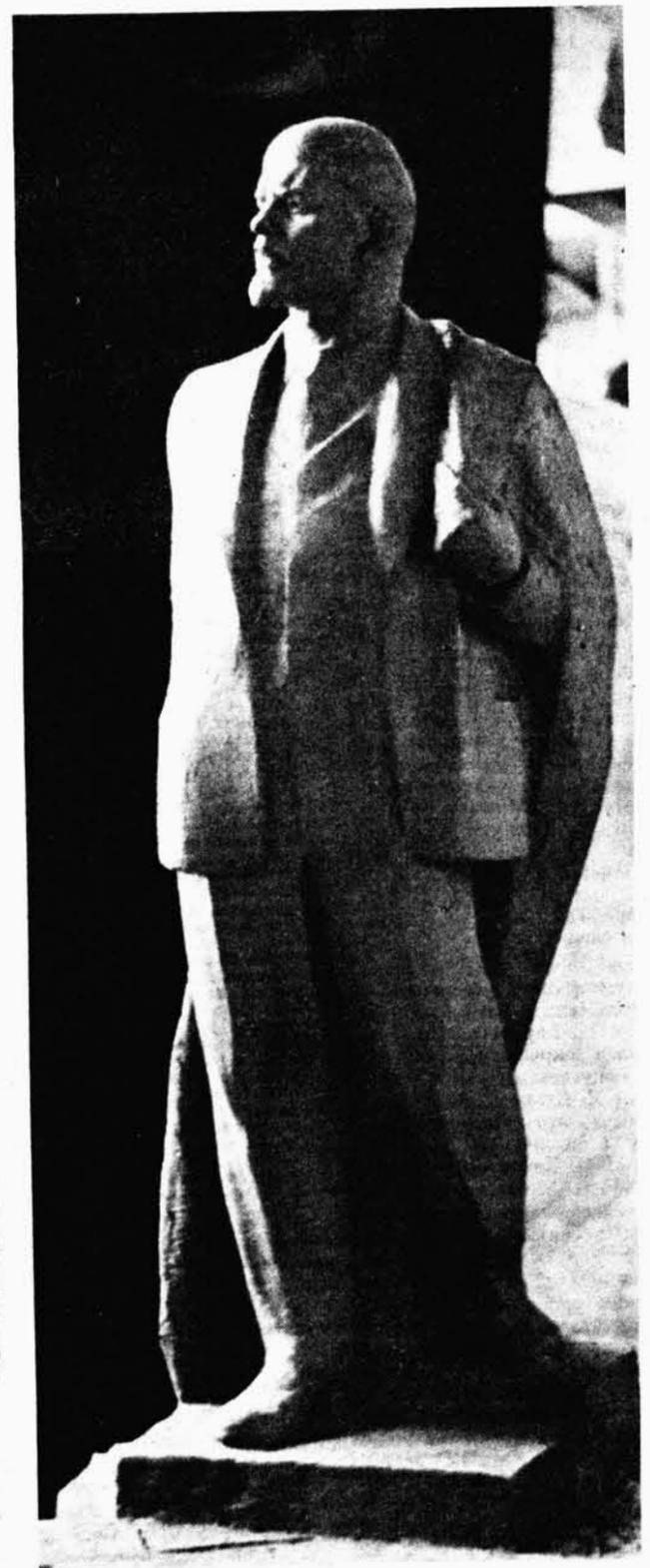
«ЯК» І «НАВОШТА»?
Гаворку працягваюць
паэт і крытык
5—7

Вершы
Н. МАЦЯШ,
К. КІРЭНКІ,
Р. РЭЛЕСА,
8—9

ЭЦЮДЫ
ПРА «МІНСКУЮ ВЯСНУ»
10—11

«Беларусьфільм»:
РЭВАЛЮЦЫЯ
АДМЯНЯЕЦЦА?...»
НАТАТКІ КІНАКРЫТЫКА
12—13

«ЯНЫ І МЫ»
КАРОТКІЯ АПАВЯДАННІ
Л. АРАБЕЙ
14—15

Сёння, як ніколі раней, глыбокі сэнс набываюць радкі неўміручай паэмы У. Маякоўскага «Уладзімір Ільіч Ленін»: «Я сябе пад Леніным чышчу, каб плысці далей праз рэвалюцый голас». Працягваючы рэвалюцыйную перабудову грамадства, мы можны свой крок вывяраем па ўчынках, справах правадыра.

Наша сённяшняе вяртанне да Леніна — гэта вяртанне не толькі да яго ідэйна-тэарэтычнай спадчыны, да ягонага вопыту стварэння і будаўніцтва першай у свеце сацыялістычнай дзяржавы, але

і да яго самога — чалавека, таварыша, грамадзяніна. Яго светлы, незабыўны вобраз, яго высокія чалавечыя і грамадзянскія якасці, ягоная беззапаветная адданасць справе пралетарыяту, справе камунізму — таксама з намі, таксама вучаць нас і натхняюць.

Сёння, у дзень нараджэння Ільіча, прапануем увазе чытачоў тры работы з беларускай мастацкай Ленініяны: скульптуры А. Глебава «Сустрэча У. І. Леніна на Фінляндскім вакзале ў красавіку 1917 года» і С. Селіханова «У. І. Ленін», а таксама адну з частак трыпціха К. Касмачова «Незабыўнае».

● **І УСЯ ДАВЕДКА-ПАЎСОТНІ РАДКОЎ...**

● **КАМУ НАЛЕЖЫЦЬ «ДУМКА»?**

● **БУКЕТ СЕРЫ Е-51**

У «ЛіМе» (11.XII.87 г.) з'явіўся артыкул С. Панізніка «Дайце мне ўліцца ў агульны ток жыцця» — дзе, як на маю памяць, упершыню прагучала праўда пра чалавека, які стаяў ля вытокаў стварэння нашай рэспублікі.

Аўтар не бабаяўся сказаць чытачу праўду і пра трагедыю Цішкі Гартнага — палітычнага дзеяча, паэта, пісьменніка, якім не сорамна ганарыцца было б любой краіне, любой нацыі.

А мы — толькі сёння і то неяк нясмела, пакрысе распачалі вяртанне яго імя з нябыту. Мур маўчання і фальсіфікацыі вакол імя Цішкі Гартнага, урэшце, даў першыя трэшчыны. Гэта асабліва патрэбна нам — моладзі. Бо што мы ведаем пра стваральніка беларускай дзяржаўнасці? Ды анічога, калі не браць у разлік тое, што ў школе нам сарамліва-сціпла «давалі інфармацыю» пра Ц. Гартнага як аўтара некалькіх апавяданняў і вершаў на працоўную тэматыку.

Сёння Ц. Гартны вяртаецца да свайго люду. Вяртаецца — як дакор нашаму шматгадоваму няпам'яцтву, нашаму ўцёкам ад роднай хаты, нашаму бяздумнаму знішчэнню бацькоўскай карані.

І, як доказ незваротнасці сённяшніх працэсаў вяртання нацыянальных святых сапраўднаму і адзінаму іх уладальніку — народу, — яшчэ адна публікацыя: дакументальная аповесць «После небытия» Э. Ялугіна («Нёман», № 2, 1988 г.). Як доказ — і сама назва часопіса, акая нарэшце загучала так, як яго праводзіла б любая з нашых мацярок.

Выходзячы з цікавасці да гісторыі і асабіста сярод моладзі — не даніна модзе, не. Гэта — прага даведацца, хто мы. Адкуль мы? Чаму знішчалі ў сталінскіх лагерах лепшых з лепшых? Такіх «чаму» — тысяча. Бо нам увесь час кідалі адчэпнага — крошкі. І тыя былі альбо чорныя, альбо белыя. А іншых колераў, адценняў — ніводнага. Так і жылі — у чорна-белым свеце.

Пасля прачытання аповесці Э. Ялугіна кінуўся перачытваць усё, што ёсць у маёй бібліятэцы пра Ц. Гартнага. Так і захацелася крыкнуць: «Сумны свет, запуганы багамі!» Бо ўспаміны Я. Дылы да таго «нейтральныя», што адразу ўявілася, колькі і ён, пэўна, вытрымаў пакут. І М. Хведаровіч таксама палічыў за лепшае не кратань сваімі ўспамінамі трагічнага ў лёсе Ц. Гартнага. Зразумець засцярогу гэтых аўтараў можна.

А вось уразумець, чым кіраваліся аўтары кароткай БелСЭ — цяжка. У даведцы пра Ц. Гартнага мімаходзь сказана: «... і грамадскі дзеяч». І — ані слова, што ён — аўтар «Маніфесту», які абвясціў на ўвесь свет пра нараджэнне БССР. Ані слова — пра велізарнейшую работу Ц. Гартнага па падрыхтоўцы гэтага акта, пра барацьбу супраць праціўнікаў нашай дзяржаўнасці. І маўчанне — дзе і як памёр Ц. Гартны. Уся даведка — 47 радкоў — біблілікіх, абцякальных.

Знаходжу даведку пра Мяснікова — праціўніка ўтварэння БССР, які не жадаў і чуць, што ёсць беларусы і нейкая беларуская мова — гэтая «буржуазная інтэлігентская выдумка», як называў яе гэты дзеяч. Даведка — 46 радкоў.

Столькі ж, колькі і пра Ц. Гартнага — «бацьку» нашай рэспублікі.

М. САЗОНАУ.

Цюменская вобласць.

Абуральны выпадак, які нельга інакш расцэньваць як прыклад крайняга вандалізму, адбыўся нядаўна ў горадзе Мінску. Гаворна ідзе аб знішчэнні роспісу ў тэхніцы энкаўстыкі «Навуна» вядомай беларускай мастачкі З. Літвінавай у Інстытуце тэхнічнай кібернетыкі АН БССР.

У свой час роспіс быў выкананы па заказе Інстытута і многія гады ўпрыгожваў яго вестыбюль. Супрацоўнікі Інстытута лічылі роспіс неад'емнай часткай культурынага асяроддзя: на яго фоне наладжваліся канцэрты, вечары і г. д. Усё гэта было. Але калі памянлася кіраўніцтва Інстытута, здарылася нечаканае. Адным з удзельнікаў рукі дырэктар Інстытута Вячаслаў Танаеў загадаў твор мастацтва знішчыць. Мо ён не ўлагоджваў чыйсьці «вытанчаны» густ? Па расказах супрацоўнікаў спачатку роспіс імінуліся проста саскрэбці. Але калі гэта не атрымалася, пачалі знішчаць яго паялымі лямпамі.

І вось зусім нядаўна перад вачамі дэлегацыі вядучых савецкіх мастацтвазнаўцаў і мастакоў-манументалістаў з Масквы, РСФСР, іншых саюзных рэспублік, якія прыехалі ў Мінск для ўдзелу ў правядзенні Усесаюзнага Тыдня вывучэння мастацтва, прысвечанага 70-годдзю Ленінскага плана манументальнай прапаганды, паўстала жахлівая карціна. Замест твора савецкага майстра — голая сцяна, пафарбаваная ў шэры колер. Ні новага функцыянальнага прымянення хола, ні дастойнай замяны знішчанаму твору наведвальнікі, натуральна, не ўбачылі. Навошта ж, пытаемся мы, спатрабілася кіраўніцтва Інстытута знішчаць роспіс, які фактычна не належаў яму, не быў прыватнай уласнасцю? Іх красавіка, які вядома, грамадскасць святкавала Дзень аховы помнікаў гісторыі і культуры. І вось як «арыгінальна» адзначыла гэты дзень кіраўніцтва навуковай установы ў асобе В. С. Танаева.

На жаль, падобны прыклад вандалізму не адзінаковы. Мы ведаем шмат фактаў, калі гаспадарнікі самых розных рангаў дазвалялі сабе варварскія адносіны да твораў мастацтва, якіх, падірслімі, не з'яўляюцца набыткам толькі канкрэтных прадпрыемстваў і арганізацый, дзе гэтыя творы знаходзіцца. Яны, перш за ўсё — набытыя дзяржавай, які ахоўваецца законам!

На жаль, да сённяшняга дня ніводны з такіх гора-кіраўнікоў не паніе заслужанага пакарання. Саюз мастакоў БССР звяртаецца да грамадскасці рэспублікі з просьбай аб'ектыўна ацаніць гэты ганебны ўчынак дырэктара Інстытута. Мы таксама звяртаемся да адпаведных органаў і ведаемстваў з просьбай панараць тых асоб, якіх былі вінаваты ў гэтым злачынстве. Імёны герастратаў не павінны быць тайнай для грамадскасці!

У. СТАЛЬМАШОНАК, старшыня праўлення СМ БССР;
С. ГАРБУНОВА, Г. ЖАРЫН,
М. БУШЧЫН, сакратары праўлення;
В. САМОНАУ, сакратар папярняй арганізацыі;
Ю. БАГУШЭВІЧ, **Б. КРЭПАК**,
У. СЛАБОДЧЫКАУ, старшыні творчых секцый; **М. АПЕН**, старшыня прафкома.

Цяпер шмат пішуць аб пракце абвалювання ракі Прыпяці і асушэнні яе поймы. Стварэцтва ўражанне, быццам Прыпяць са свайёй поймай знаходзіцца ў прыватным уладанні Мінводгаса БССР, якому ўсё роўна, будзе Мазыр стаяць на беразе прыгажуні Прыпяці, ці на беразе Прыпяцкага канала. Вядома, цяжка абысціся без меліярацый зямель. Аднак на практыцы пад «меліярацыяй» пачалі разумець толькі асушэнне балот.

Гэта прывяло да знішчэння многіх малых рэк (спрамялення і паглыблення), да дэградацыі пойменных лугоў, знішчэння

рыбных запасаў, зніжэння ўзроўню грунтовых вод на прылеглых сельскагаспадарчых землях, зніжэння ўзроўню вады ў калодзежах, перасушэння глебы і іншых адмоўных вынікаў. Плануемы ўраджай збожжавых культур на асушаных тарфяніках (28—30 ц/га) не дасягнуты і напалавіну

Здавалася б, неабходна тэрмінова зрабіць вывады, выправіць свае памылкі. Але ўрок не пайшоў на карысць. Высокія тэмпы асушэння на Палессі захоўваюцца, і яны з году ў год абстраюцца і без таго напружаную экалагічную сітуацыю ў рэгіёне. Катастрафічна скараціўся і скарачаецца відавы склад жывёл, раслін і птушак. Палессе ўжо страціла больш за семдзесят відаў раслін, акрамя таго, пад пагрозай знікнення каля ста відаў. Інтэнсіўнае асушэнне велізарнага рэгіёна праводзілася практычна без уліку пытанняў аховы прыроды, што паставіла унікальны ландшафтна-экалагічны комплекс на грань знішчэння. Не вырашае праблемы і існуючая сетка ахоўваемых тэрыторый, плошча якіх ўсяго 1,1 працэнта, а гэты значна ніжэй за мінімальна неабходную.

Але нават пры такой тэхнічнай экспансіі на Палессі да сённяшніх дзён заставаліся яшчэ некранутымі цяжкадаступныя забалочаныя поймы буйных рэк, у тым ліку і асноўнай воднай артэрыі Палесся — Прыпяці. Але толькі да сённяшніх дзён!

Цяпер жа запланавана асушэнне і асваенне поймы Прыпяці і нізоўяў яе прытокаў. Зрабіць гэта плануецца шляхам стварэння пільдэрных сістэм, для чаго рэчышча Прыпяці будзе абвалювана. Акрамя таго, будучы абвалюваны і нізоўяў яе прытокаў. Адгароджаныя такім чынам ад ракі землі будуць асушаны з дапамогай помпавых станцый. Акрамя гэтага, плануецца выроўніванне вялікіх участкаў Прыпяці.

Такім чынам мы бачым яркі прыклад экстенсіўнага гаспадарвання. Ці так ужо неабходна рэалізацыя гэтага праекта, ці так неабходна будаўніцтва супрацьпаводкавай сістэмы, калі даведка, якая назіралася ў 1974 годзе, была адзінай за апошнія 400 гадоў? Напэўна, ёсць сэнс параўнаць страты ад паводкі і выдаткі на абвалюванне. Колькі патрабуецца сродкаў на перапампоўванне вады ў пільдэры і назад? Акрамя таго, пры будаўніцтве пільдэраў з гаспадарчага ўжытку выпадае каля 200 тысяч гектараў зямель, якія ў цяперашні час можна скарыстоўваць хоць бы як сенакосныя лугі, якія даюць шмат цудоўнага сена.

А хто ацэніць маральныя страты грамадства, калі знікнуць непаўторныя па сваёй прыгажосці мясціны — апошнія запаведныя куткі Палесся?!

Уздзеянне чалавека на наваколнюю прыроду сёння такое, што яно не можа прайсці бяследна. Што мы ўбачым заўтра? Гэтае пытанне асабліва хвалюе нас — тых, хто жыве ў эпоху асушэння балот, спрамялення рэк, дэградацыі велізарных зямных прастораў. Заўтра нам давядзецца расплачвацца за тых памылак, якія дапусцілі нашы бацькі і мы самі.

Сёння мэтазгодна і неабходна распрацоўваць асновы і метады рэканструкцыі існуючых меліярацыйных сістэм, адмовіцца ад выпрамялення, нават частко-

вага, рэчышча Прыпяці і яе прытокаў, ад ажыццяўлення праекта абвалювання Прыпяці і асушэння яе поймы.

С. ПЯТРОУ,

намеснік начальніка аўтакалоны 2444.

г. Мазыр.

Мінула ўжо больш за год, як было паслана маё першае пісьмо ва Упраўленне культуры Мінгарвыканкома. У пісьме я гаварыў пра неабходнасць уважліва пам'яць выдатных людзей — гадаванцаў Мінскай гімназіі, заснаванай у 1803 годзе (сёлета ў лютым споўнілася 185 гадоў з дня знамянальнай падзеі).

Здавалася б, чаго прасцей — лівідаваць адзіна з прагалаў у гісторыі горада — а колькі іх яшчэ ў нас! — дастойна ўвечываць тых, чыя слава перайшла межы Айчыны. Гаворна тут пра Т. Зана, С. Манюшку, пра Б. Дыбоўскага, Я. Лучыну, Ядвігіна Ш. пра... Усіх цяжка пералічыць у адным абзацы.

Аназалася, аднак, што пры старанні і на ясны дзень лёгка навесці цень. Калі ўжо тэкст будучай дошкі быў узгоднены з вядомымі спецыялістамі (я маю на ўвазе дондара філалагічных навук А. Мальдзіса і кандыдата гістарычных навук Г. Кісялёва) і нават вызначаны памер самой дошкі, раптам узніклі непрадбачаныя абставіны. Нарадзілася «думка», так, так, самая «думка», якая, з'яўляючыся цяпер мішэннем для слоўных пратываваніяў сатырыкаў і публіцыстаў, невядома каму належыць, невядома чым аргументавана, яна проста ёсць — і ўсё! І ўсялякая справа згасла... Законы перастаюць дзейнічаць. Аргументы ператвараюцца ў дым, у прах...

Магу дакладна вызначыць, калі гэтая «ёсць думка» з'явілася ў дадзенай гісторыі: 16 верасня я атрымаў з Упраўлення культуры Мінгарвыканкома пісьмо, у якім было сказана: «Мемарыяльная дошка на доме № 23 на плошчы Свабоды ў бліжэйшы час устаўляцца не будзе, бо дадзенае пытанне не ўзгоднена з вышэйстаячымі арганізацыямі». Але цяпер ужо з «ёсць думка» мы змагаемся, як з рэальнай рэччу. На гэтую барацьбу мяне падштурхнула тая аналічнасць, што на календары быў 1987 год.

Паслаў пісьмо, у якім абіраў усю абсурднасць сітуацыі, народнакнай чыноўніцка-перастраховачымі комплексамі, у Мінскі гарком партыі. Праз нейкі час атрымаў паштоўку, якой мне павадамілі аб тым, што маё пісьмо накіравана ў Акадэмію навук БССР. Прачытаў адна з АН БССР, падпісаны вучоным сакратаром Акадэміі грамадскіх навук У. Е. Снапкоўскам: «Акадэмія грамадскіх навук пазнаёмілася з прапановай аб устаўноўцы мемарыяльнай дошкі на будынку, дзе ў 1803 г. была адкрыта Мінская гімназія (Мінск, плошча Свабоды, 23). З плошчай Свабоды горада Мінска звязана дзейнасць вядомых прадстаўнікоў беларускай культуры і літаратуры, паміж якіх яшчэ не адзначана. Напрыклад, В. Дуніна-Марцінкевіча, які паставіў у доме Поляна (пазней гасцініца «Еўропа») першую беларускую оперу «Ідылія». Увясняецца, што толькі пасля ўвечывання паміж такіх буйных пісьменнікаў і дзеячаў, як, напрыклад, В. Дуніна-Марцінкевіч, можна ставіць пытанне пра асоб, якіх закончылі Мінскую гімназію, у прыватнасці, Станіслава Манюшку, Янкі Лучыны (І. Неслухоўскага), Ядвігіна Ш. (А. Лявіцкага). Несумненна заслужвае увагі дзейнасць вядомых вучоных Бенядзікта Дыбоўскага і Эдуарда Пенарэўскага, якіх таксама закончылі Мінскую гімназію, аднак гэты патрабуе дадатковага вывучэння, бо не зусім вядома, дзе і ў якой меры дзейнасць гэтых людзей уважліва». Далёка, нават у часы Салтыкова-Шчадрына чыноўнікі не маглі дадумвацца да такога табеля аб рангах, які нарадзіўся ў сценах павананага Акадэміі грамадскіх навук АН БССР!

Раскрываючы гэтую здзіўную спіраль супербурды, я спачатку напісаў у акадэмію, а потым быў запрошаны туды для гутаркі з акадэмікам-сакратаром АГН М. В. Бірылам, які абцяў мяне вырашыць пытанне з мемарыяльнай дошкай, бо, на яго думку, гэтае пытанне «набыло ўжо карыкатурныя рысы».

Аднак дошка так і засталася дошкай на паперы. У снежні адбылася мая гутарка з новапрызначаным начальнікам Упраўлення культуры Мінгарвыканкома А. А. Літвіновічам. Гутарка прыемная ва ўсіх адносінах, а потым і пісьмо, адрасаванае яму ў лютым г. г. сваім практычным вынікам мелі такі ж нуль, як і папярэднія пісьмы...

А. ВАРВА, член краязнаўчай камісіі пры Беларускай фондзе культуры.

Мы, студэнты-выпускнікі розных гадоў Мінскага інстытута культуры, былі здзіўлены, калі

даведліся пра звальненне кваліфікаванага і вопытнага выкладчыка дырыжыравання кафедры духавых і эстрадных аркестраў Вальтара Грайравіча Мнацаканава. Чаму здзіўлены? Таму, што гэты чалавек з бласкам скончыў дзве кансерваторыі: Маскоўскую — па харавым, Ленінградскую — па оперна-сімфанічным дырыжыраванні. За многія гады работы В. Мнацаканаў назапасіў вялікі дырыжорскі і педагогічны вопыт: у ягоным актыве — сотні спектакляў, канцэртаў, выступленняў, запісаў на радыё, тэлебачанні, пласцінках. Ён мае шмат вучняў, сярод якіх — людзі з ганаровымі званнямі і вучонымі ступенямі. Яго прафесіяналізм і кампетэнтнасць, творчае стаўленне да справы і гатоўнасць заўсёды прысці на дапамогу, умненне не толькі добрасумленна працаваць, але і змагацца з тым, што перашкаджае сапраўднай рабоце, з'яўляецца для нас, работнікаў культуры, добрым прыкладам для пераймання. Менавіта такія выкладчыкі — калі не яны, дык хто?! — павінны ажыццяўляць перабудову вышэйшай школы ў нашай краіне.

В. Мнацаканаў неаднойчы ўздымаў пытанне пра нізкую якасць навучання, звяртаўся з пісьмамі і метадычнымі распрацоўкамі да загадчыка кафедры, дэкана, рэктара, але сустрэкаў непараўменне і раздражнёнасць. Мяркуючы па ўсім, ён прышоўся не даспадобы цяперашняму кіраўніцтву інстытута. Вось таму, кандыдатуру В. Мнацаканава — з яўнай прадзятасцю не на карысць справе і без уліку думкі пераважна большасці студэнтаў і выкладчыкаў — і забалаціравалі на савеце факультэта. Потым жа яго і звольнілі. Спраба студэнтаў і выкладчыкаў аднавіць справядлівасць і дапамагчы гэтаму чалавеку сустрэкацца з дружна адпор чыноўнікаў інстытута.

Мы ўпэўнены: калі б у інстытуце праводзіліся выбары-конкурсы па прыняццях дэмакратыі і галоснасці, з улікам думкі студэнтаў і выкладчыкаў, у інтарэсах справы вышэйшай школы і яе перабудовы, дык В. Мнацаканаў ніколі б не застаўся без работы.

У. ШЭРШАНЬ,

канцэртмайстар народнага ансамбля танца «Вязанка»;

А. ЦЕРАХАЎ,

выкладчык ДМШ № 6

г. Мінска;

А. ГРАХОВІЧ,

старшы метадыст АМНЦ;

Е. ЦІМАФЕЕНКА,

музычны работнік дзіцячага сада № 387;

Ю. МАРЫНОЎСКІ,

артыст Белдзяржфілармоніі;

В. СЯРДЗЮК,

дырыжор эстраднага аркестра Палаца культуры Белсаўпрофа і іншыя (усяго 13 подпісаў).

Гадоў пяць назад я атрымаў віншавальную тэлеграму. Усё было цудоўна, але некі машынальна пералічыў кветкі, намалёваныя на бланку. На маё здзіўленне, колькасць іх аказалася цотнай — 4 буйныя рознакаляровыя вяртні. Я не нарта забабонны ў падобных сітуацыях, але ўсё ж пачаў шукаць адказ на задачу, прапанаваную, як было пазначана на другім бланку, фатографам В. Баранніковым. І ў бункеры вяртні ў відзеўся худа-сочны дадатковы бутончык. Не кветка, канечне, а як бы 0,5 яе. Значыць, 4,5 вяртні: можна — на дзень нараджэння, а спатрабіцца — сядзе і на пахаванне. Аднак невядомы мне аўтар кампазіцыі быў не такі просты, як вылілася. Хоць і з тыльнага боку букета, але выразна відзеўся яшчэ адзін малюсенькі бутон. Карацей, галава пайшла кругам: як лічыць бутоны — калі за 0,5 кветкі, то бланк выпраменьвае радасць, а калі за «1», ці не лічыць зусім — то наадварот.

Самае цікавае, што рэбус гэты падідаецца рэгулярна вось ужо шосты год. Што зробіць бланк серыі Е-51 Міністэрства сувязі ССРП адрываваўся ў 1981 годзе тыражом ажно 6,7 мільёна энземпляраў. І хоць мае адрасаты ўвясняюць, як сведчыць з тэкстаў тэлеграм, зусім іншыя серыі, аднак жа работнікі сувязі рэспублікі вышлішаны некі збыццём вяртні, якія не вянучуць...

Але мне і, відаць, многім іншым наданучыла быць аб'ектам навазвання густы нейкага чыноўніка з саюзнага міністэрства. Я хачу мець выбар, прычым — з улікам асаблівасцей краю. Вось, снажам, такая сітуацыя.

З Мінска ў Гомель пасылаю на беларускай мове віншавальную тэлеграму сябру Алесю (такая ў нас склалася манера сувязі: ён мне, рускаму, піша па-руску, а я — беларусу — па-беларуску). Тэлеграма даходзіць нармальна, за выключэннем, можа, таго, што ў тэксце «і» ператвараецца ў «і», а «ў» роўна проста «у». Дапусцім, бог з імі — з двума літарамі. Але я не хачу, каб стылістыка майго паслання разламвалася, таму што надпіс на бланку робіцца выключна на рускай мове: «Поздравляю». Мне ж трэба: «Виншуую». Няўжо ў межах рэспублікі нельга ўвесці ва ўжытак бланкі з беларускім уяўленым сюжэтам і словам?

С. КРАПІВІН.

г. Мінск.

ПРАЗ ДАЛЕЧ ГАДОЎ

Амаль 10 гадоў наша здымачная група — пісьменнік У. Мехаў, гісторык М. Сташкевіч, аператар В. Купрыянаў і я — працуе ў архівах і музеях, бібліятэках і прыватных зборах з матэрыяламі, звязанымі з гісторыяй рэвалюцыйнага руху ў Беларусі, з імем Уладзіміра Ільіча Леніна.

Фільмы, знятыя групай, у асноўным дваццацімінутныя. І, як правіла, пасля заканчэння работы над кінастужкай за яе жорстка абмежаванымі рамкамі экраннага апаваднення застаецца малавядомы, а часта зусім невядомы дакументальны матэрыял...

АНКЕТА

У 1935 годзе вучоныя прапанавалі Н. К. Крупскай сістэматызаваную анкету адносна асобы Уладзіміра Ільіча Леніна. Крупская адказала на пастаўленыя ў анкету пытанні.

«— Няўлюдным не быў, хутчэй спрытны.

— Плаваў, добра катаўся на каньках, любіў катацца на веласіпеды.

— Ліжаць зусім не любіў.

— Зрок у яго быў востры — страляў добра...

— Азарт на паляванні — поўзанне за качкамі на чацвярэнках.

— Зронавая памяць чудова. Твары, старонкі, радкі запамінаў вельмі добра.

— Вяднеў, калі хваляваўся.

— Увогуле вельмі эмацыянальны.

Вось так апісвае рысы характару Ільіча самы блізкі чалавек — жонка.

ту «Валерыян», і жыў то ў Гомелі, то ў Навазыбкаве».

Збягаючы крыху наперад, можна сказаць, што ў маі 1912 года была адноўлена самая буйная і моцная ў Беларусі Палеская арганізацыя РСДРП. У Палескі камітэт уваходзілі вопытныя, з суровай школай рэвалюцыйнай барацьбы бальшавікі, у ліку якіх кіруючую ролю іграў Уладзімір Мікалаевіч Залежскі, той самы «Валерыян». Хутка Палеская арганізацыя РСДРП распаўсюдзіла свой уплыў за межы Гомеля і ахапіла раён, які ўключыў гарады Клінцы, Жлобін, Магілёў, Пінск. Член Петраградскага камітэта бальшавікоў, Залежскі будзе прымаць самы актыўны ўдзел разам з маракамі Балтфлоту ў Кастрычніцкіх падзеях.

Вернемся ў 1912-ы.

На беларускім участку маршрут быў вырацаваны бездарна. Праўда, на другой яго ветцы, ад Гродна да Масквы, здараліся перабоі. За гэты ўчастак адказваў Брандзінскі, партыйная клічка «Мацвей», які жыў у Дзвінску (Даўгаўпілс). Менавіта яму разам з Пятніцкім было даручана перапраўляць дэлегатаў канферэнцыі за мяжу.

Да Брандзінскага ў Дзвінск прыехаў дэлегат ад Маскоўскай арганізацыі РСДРП Галашчокін.

«Дэпартамент паліцыі ад начальніка аддзялення па ахове грамадскай бяспекі ў Маскве палкоўніка Заварзіна, 2 снежня прыбыў у Маскву беглы з Нарымскага краю, былы член Маскоўскага Камітэта РСДРП, заўзяты левінец, адміністрацыйна высланы Галашчокін, мешчанин г. Невеля Віцебскай губерні, зубны ўрач, закончыў бы-класную Віцебскую гімназію, партыйная клічка «Філіп». Група Леніна дала яму паўнамоцтвы зрабіць усё магчымае для «стварэння» адпаведнага толку дэлегатаў і беспрамеруджанай адпраўкі іх за мяжу».

Філіп-Галашчокін некалькі дзён прабываў у Дзвінску і шчасліва перасёк мяжу разам з Брандзінскім, які чамусьці ўзважыўся разам з ім. Прыбылі ў Парыж. Неяк пазбавіўшыся спадарожніка, тэйком ад яго Філіп-Галашчокін паехаў на канферэнцыю, дзе яму суджана было быць абраным у склад ЦК.

«Размова з Брандзінскім у нас атрымалася вельмі дзіўная. — Успамінае Крупская. — Мы атрымлівалі паведамленні, што літаратура шчасліва дастаўлена ў Маскву, а масквіцы скардзіліся, што яны нічога не атрымліваюць. Я пачала пытацца ў Брандзінскага, каму ён перадае літаратуру. Ён пачаў называць наўздагад — адрасоў, маўляў, не памятаю. Я пачала пытацца пра Яраслаў, ён сказаў, што не можа туды ездзіць, бо там быў арыштаваны. «Па якой справе?» А ён адказаў: «Па крымінальнай». Мне і мову адняло».

Хутка пацвердзілася: Брандзінскі — правакатар.

З дакументаў дэпартаменту паліцыі:

«З пачатку 1909 года я быў сакрэтным супрацоўнікам пры Маскоўскім ахоўным аддзяленні, працуючы пад псеўданімам «Вяткін», а потым — «Крапоткін». Я даў матэрыял, які паслужыў галоўным падмуркам

абвінавачання на вялікім сацыял-дэмакратычным працэсе, які адбыўся ў Маскве восенню 1912 года, калі з 33-х абвінавачаных не было ніводнага апраўданага, і аграмадная большасць атрымала катаржныя работы...».

А як жа перапраўка дэлегатаў? Хоць зразумець здрадніка можна: яўкі на граніцы ведалі толькі Пятніцкі і Брандзінскі, і калі б рэвалюцыянераў у месцах явак схавалі, партыйцы адразу зразумелі б, што з Брандзінскім не ўсё чыста.

Тым не менш у Прагу, а канферэнцыя адбывалася іменна там, Брандзінскі так і не трапіў.

І ўсё ж гэты правакатар быў выяўлены.

«Брандзінскі ў Расію больш не вярнуўся, царскі ўрад купіў для яго вілу пад Парыжам за 40 тысяч франкаў, — піша далей Крупская. — Я вельмі ганарылася тым, што зберагла канферэнцыю ад правакатара. Я не ведала, што на Пражскай канферэнцыі прысутнічалі і без таго два правакатары: Раман Маліноўскі і Раманаў».

Тайны супрацоўнік Маскоўскага ахоўнага аддзялення правакатар Маліноўскі ў 1906 г. з карыслівай мэтай далучыўся да рабочага руху. У 1912 годзе на Пражскай канферэнцыі РСДРП быў выбраны членам ЦК, прайшоў у дэпутаты IV Дзяржаўнай думы. Па дэдзеным дэпартаменту паліцыі: «Меншавік-ліквідатар, але «паступова» пасля самых сур'ёзных роздмуаў і назіранняў, як ён гаварыў Леніну ў студзені 1912 г., пераходзіць да бальшавізму. Адначасова з гэтай эвалюцыйнай робіць добрую кар'еру і ў ахоўным аддзяленні, дзе яго вельмі цэняць, па-ступова павялічваючы плату, першапачатковы памер якой не перабольшваў 50 руб. у месяц. Да 1912 г. усяго «агентурных запісак» у архіве былога Маскоўскага ахоўнага аддзялення маецца 57». Другі ўдзельнік канферэнцыі — правакатар Андрэй Раманаў, ахоўная клічка «Пелагея» — атрымлівае 100 руб. у месяц.

З даносу «Пелагеі» на Марыю Ільінічну Ульянаву:

«Сама актыўнай партыйнай работы не выконвае, але служыць месцам, куды звяртаюцца ўсе найбольш сур'ёзныя работнікі за атрыманнем сувязей, явак і адрасоў».

Але спыніць узростаючую рэвалюцыйную хвалю было немагчыма.

«Паўбяды было, што ў ЦК уваходзіў Маліноўскі, — піша Крупская, — паўбяды было, што аб нарадзе, якая была наладжана ў Лейпцыгу пасля канферэнцыі з прадстаўнікамі III Думы — Палатавым і Шурканавым, было таксама дэталёва вядома паліцыі: Шурканаў анаўзаўся таксама правакатарам... Але паліцыя была бясіліяная спыніць уздым рабочага руху».

Дарэчы, у спісах сакрэтных супрацоўнікаў, знойдзеных у былым Пецярбургскім ахоўным аддзяленні, ёсць характарыстыка Шурканаве: «Сквипны, просіць прыбаўкі».

Але як мала ўдаецца правакатарам! Нават тым двум, што прысутнічалі на канферэнцыі.

На дзевятым пасяджэнні канферэнцыі Ленін гаворыць пра неабходнасць захоўваць у тэйне адрас, дзе адбываецца канферэнцыя. «Прапаную не паведамляць у пералісцы нічога пра канферэнцыю, — падкрэслівае Уладзімір Ільіч.

Залішня трывога? Не! Толькі дэкладны разлік. І пацвярдзэнне гэтаму:

«Яго Правасхадзіцельству Н. П. Зуеву, пана Дырэнтару дэпартаменту паліцыі. Ад 27 студзеня 1912 г. Абсалютна сакрэтна. Месцам для канферэнцыі выбраны чэшскі горад Прага, пасяджэнні адбываліся ў будынку дома прафесійных арганізацый, які размешчаны па Губернскай вуліцы. Начальнік Аддзялення па ахове грамадскай бяспекі ў Маскве палкоўнік Заварзіна».

Ад 27 студзеня! А канферэнцыя скончылася 17 студзеня і ўсё дэлегаты даўно раз'ехаліся!

Застаецца дадаць, што ў 1918 годзе правакатар Маліноўскі быў расстраляны па прыговору Вярхоўнага трыбунала УЦВК.

ЗАМАХ

У гэтую ноч спаць амаль не давялося. Ішоў першы дзень першага савецкага новага года...

Запіс Надзеі Канстанцінаўны, зроблены напярэдадні:

«У выніку скасавання дворнікаў нішоў снег не расчысчаны, і патрэбна было вялікае майстэрства з боку шафёра, каб прабраць праз наваленыя гурбы снегу».

Дэталі, на якія трэба звярнуць увагу.

1 студзеня 1918 года быў рабочым днём. Днём у ленінскі кабінет прыйшоў нарком па ваенных справах Мікалай Ільіч Падвойскі з прапановай паехаць у Міхайлаўскі манеж на провады зводнага атрада Чырвонай Арміі на Заходні фронт. Ленін запрасіў сакратара сацыял-дэмакратычнай партыі Швейцарыі Фрыца Платэна, які быў тут, у Смольным, паехаць разам з ім да петраградскіх чырвонаармейцаў. Бліжэй да вечара Уладзімір Ільіч разам з сястрой Марыяй Ільінічнай, Ф. Платэнам, М. І. Падвойскім накіраваліся ў Міхайлаўскі манеж. Даехалі добра, і Ленін выступіў з прывітальнай прамовай на мітынг, прысвечаным провадам на Заходні фронт, у Беларусь, атрада новай сацыялістычнай арміі колькасцю ў 700 чалавек...

21 студзеня 1926 года газета «Правда» апублікавала ўспаміны шафёра цэнтральнай петраградскай аўтамабільнай базы, у нядаўнім мінулым сяліна вёскі Мікалаевка Заборскай воласці Гомельскага губерні Тараса Мітрафанавіча Гарахавіка:

«Пасля мітыngu т. Падвойскі даў мне распараджэнне везці т. Леніна, куды ён сказаў. У тую ж хвіліну выходзіць т. Ленін, яго сястра і яшчэ нейкая мне незнаёмая асоба».

Незнаёмы для Гарахавіка быў Фрыц Платэн. Разам з Уладзімірам Ільічам яны ўладкаваліся на заднім сядзенні, побач з вадзіцелем села Марыя Ільінічна Ульянава.

«Сёшы ў аўтамабіль, — працягвае Гарахавік, — т. Ленін гаворыць мне:

— Калі ласка, паедзем у Смольны.

Я пусціў машыну хуткім ходам. Ноч была туманная і цёмная. Выехаў на мост праз Фантанку».

Слова Марыі Ільінічне:

«Здаў у кузаў аўтамабіль як гарох пасыпаліся ружэйныя кулі».

«Стралілі, — сказала я. Платэн схавіў галаву Уладзіміра Ільіча і адвёў яе ўбок». «Побач прагудзеў рой куль», — прадаўжае Гарахавік. — Аўтамабільнае шкло перада мной завівала, пырнуўшы мне асколкамі ў твар». «Гэта на Ільіча...» — мігнула ў мяне думка. Мароз прагэп па спіне».

Платэн, які закланіў Леніна, быў прыранены ў руку.

Калі верыць прызнанням аднаго з контррэвалюцыянераў-тэрарыстаў, тых, хто страляў, было пяцёра. Была падрыхтаваная і бомба.

Суцэльны туман, цёмная, вузкая слізкая дарога, заціснутая з абодвух бакоў мураванымі дамамі — як жа нялёгка было не трапіць пад кулю і пры гэтым нікуды не ўрэзацца.

Варта нагадаць і пра тыя «гурбы снегу», на якія наракала Крупская. Адпаведна з планам тэрарысты стаялі на вуліцы ў розных мясцінах на прамым шляху машыны. Завулікі завалены непрыбранымі гурбамі, і тое, што машына, працягваючыся праз снежныя завалы, з ходу завярнула ў адзін з гэтых завулкаў, відаць, зусім збытала планы тэрарыстаў: аўтамабіль знік.

«Ад'ехалі за вулак, — успамінае Гарахавік, — і машына ўрэзалася ў гурбы снегу. Я вылез, адчыніў картэту аўтамабіля і пытаюся:

— Усе цэлыя?

Чую голас Ільіча:

— І на самай справе стралялі!»

А ў 20.00 Ленін ужо вёў чарговае пасяджэнне Саўнаркома...

Ю. ЦВЯТКОУ,
кінарэжысёр, лаўрэат
Дзяржаўнай прэміі БССР.

Вось ужо доўгі час у Цэнтральнай кнігарні Мінска няма аддзела беларускай літаратуры. Дзе ён? Вынеслі ў кіёск у пад'ездзе, куды ўваход заставілі прылаўкам, і прайсці да кнігі — цяжка. Звычайна ў праходзе стаіць прадавец, а перад ім на прылаўку рускамоўныя кнігі. Я аднойчы спытаў: «Зайсці можна?» «Там беларускі аддзел!» — адказала жанчына. «А што, там не кніжкі?» — не стрываўся я і зайшоў за прадавак. Жанчына нервова ўстала і пачала назіраць за мной, быццам я рабіў нешта забароненае. Пасля гэтага выпадку я заўважыў, што аддзел і зусім пачалі прычыняць дзвярмыа — ад такіх, мусіць, назол, як я.

Віктар ШНІП.

Ад РЕДАКЦЫІ. З лістом В. Шніпа мы звярнуліся да намесніка дырэктара Цэнтральнай мінскай кнігарні Л. М. Разанцавай. Яна растлумачыла нам, што магазін цяпер знаходзіцца на капітальным рамоне. Яго не зачынілі зусім толькі таму, што не знайшлося падменнага памішанца. У цяжкім становішчы апынуўся не толькі аддзел беларускай літаратуры, але і многія іншыя: дзіцячэй літаратуры, мастацтва, спорту. У нялёгкіх умовах працуюць і прадаўцы. Улетку мяркуецца праводзіць продаж кніг у спецыяльных кіёсках, а ў кастрычніку (так ва ўсім разе абцягаюць будаўнікі) рамойт будзе скончаны.

Я падтрымліваю настаўнікаў і бацькоў вучняў I класа СШ № 180 г. Мінска («ЛіМ» за 26 лютага 1988 г.) аб стварэнні таварыства «Асвета» ці таварыства «Беларуская школа». Я згодны і з тым, што «стыхайны рух энтузіястаў не пераадолее коснасці і фармалізму некаторых устаноў асветы ў справе адкрыцця ў сталіцы школ і класаў з роднай мовай навучання». Але ж аўтары пісьма забыліся на правініцыю. А тут становішча яшчэ горшае. Ды калі нават і будучы беларускія школы, а па-за школай — усё па-руску, то навука тая будзеца ўмомант, як здарылася з намі, хто закончыў беларускія школы. Падыходзіць да гэтай справы неабходна комплексна.

А ў першую чаргу трэба аб'яднаць энтузіястаў, каб агульнымі намаганнямі ўзяцца за арганізацыю «таварыства». Справа гэта нялёгка, але ж вельмі патрэбная. Я ўяўляю гэта так: трэба прызначыць пэўны дзень, пажадана выхадны, каб энтузіясты напачатку маглі б сабрацца і абгаварыць, як дапамагчы асвеці. У нас аднадумцаў многа — успомніце ў «ЛіМе» публікацыі «Закон і вакол закона». Трэба іх, аднадумцаў, і запрасіць на сустрэчу.

А памагчы яны «Асвеці» маглі б многім.

А. БЛІНКОўСКІ,
галоўны іншынер Заходняй
геалагпажынерскай партыі.

г. Баранавічы.

ІДАУНА ў трамваі орку двух мужчын: какою выхадных, кабы на прыроду, — казаў. — У горадзе літаральна чым дыхаць». «Ваша праўда. Як прыеду да маці ў вёску, дык, паверыце, вока не нарадуецца: у нас там і лес, і возера... А паветра!» — адказаў другі.

Устойлівы стэрэатып: куродым, бензінавы гар, пыл, бруд — у горадзе, і, як поўная супрацьлегласць усяму гэтаму — вёска, дзе людзі жывуць на ўлонні прыроды, якую абмінуў цяжкі крок нашага тэхнічнага веку.

Ды хто-хто, а вясцоўцы даўно ведаюць, што такая ідылія не адпавядае сапраўднаму становішчу спраў. Як ні забруджае, скажам, хімічны завод гарадское паветра, але прадукцыя, якую ён выпускае, — тыя ж мінеральныя ўгнаенні, пестыцыды і іншыя хімічныя рэчывы — менавіта ў вёсцы атручваюць зямлю і ваду, расліны і жывёльны свет, і часам у маштабах, якіх не ведаюць і гараджане.

Хоцца заўважыць, што нават традыцыйная сельскагаспадарчая вытворчасць, — таксама не бяшкодная для прыроднага асяроддзя. «Жывёлагадоўчы комплекс на 108 тысяч галоў за адну гадзіну выдзяляе 56 кілаграмаў чыстага аміяка, больш як мільярд мікраарганізмаў, гноевыя сцёкі могуць забруджваць вадаёмы на адлегласці 400 метраў». «Свінагадоўчы комплекс на 100 тысяч галоў па сваім антрапагенным уздзеянні на прыроду, а таксама на здароўе чалавека можна параўнаць з горадам з насельніцтвам не менш 220 тысяч чалавек». Гэтыя цытаты ўзяты намі з выступленняў дырэктара Беларускага навукова-даследчага інстытута жывёлагадоўлі доктара сельскагаспадарчых навук В. Шляхтунова і акадэміка УАСГНІЛа М. Севярэва.

Сёй-той з чытачоў можа з іроніяй спытаць: «Калі жывёлагадоўля так шкодзіць, дык мо яе забараніць?» Забараніць не забараніць, а ў нашых суседзях-літоўцаў пытанні утылізацыі таго ж сервадароду, аміяку, іншых рэчываў, якія забруджваюць прыроднае асяроддзе, шкодна ўздзейнічаюць на здароўе людзей (і жывёлы таксама), — даўно вырашаны. У нас жа... Калі ў В. Шляхтунова спыталі, як выдзяленні ў жывёлагадоўчых памяшканнях уздзейнічаюць на прадуктыўнасць жывёлы, ён вымушаны быў прызнацца, што такія даследаванні не праводзіліся. Што тычыцца утылізацыі адходзў жывёлагадоўлі, дык гэта, на яго думку, справа механізатараў, а не вучоных.

Так, сельская гаспадарка рэспублікі зараз на ўздыме. Пра гэта сведчыць хоць бы леташні ўраджай збожжавых — 34 цэнтнеры з гектара. Але ж мы не павінны быць абіякавымі да таго, якой цаной гэта дасягаецца. А між тым, думку: галоўнае — прадукцыя, прырода — потым, — у некаторых выступленнях можна было ўлавіць, хоць уголас гэта і не вымаўлялася.

Сапраўднай одай пестыцыдам прагучала выступленне дырэктара Беларускага навукова-даследчага інстытута аховы раслін, доктара сельскагаспадарчых навук В. Самерсава. Насцярожанае стаўленне ў сельскай гаспадарцы хімікатаў ён лічыць падкопамі сродкаў масавай інфармацыі, якія, маўляў, не разумеюць сутнасці справы. «Без пестыцыдаў, — сказаў ён, — нашы палі задушчыць пустазелле».

У яго спыталі, чаму ў рэспубліцы не ўжываюцца біялагічныя сродкі барацьбы са шкоднікамі сельскагаспадарчых культур. «Гаворка пра іх вядзецца ўжо чвэрць веку, — заўважыў акадэмік С. Скарапанаў, — а вынікаў аніякіх». В. Самерсаў адказаў, што біялагічныя сродкі існуюць, трэба толькі іх укараніць у практычную вытворчасць. Трэба... «Цяпер самі абставіны прымусяць звярнуцца да біялагічных прэпаратаў, — запэўніў ён. — Дзяржапрамом краіны забаронена ўжыванне

Белдзяржкампрыроды В. Казлова, які ў сваім выступленні паставіў пытанне аб поўнай забароне паветранага ўнясення пестыцыдаў. Ці можна будзе гэта практычна ажыццявіць? Старшыня Дзяржапрамома рэспублікі Ю. Хусайнаў на гэтую прапанову не адазваўся. Відаць, прымяняць сельгасавіяцыю, калі глядзець на рэчы чыста ўты-

глебаў і раслін пакуль што маюць патрэбу ва ўдасканаленні. Напрыклад, МДК нітратаў яшчэ не вызначана. А вось развага на гэту тэму акадэміка С. Скарапанава: «Мы часам забруджваем глебу ўгнаеннямі — штогод на гектары ворыва застаецца да 13 тон розных злучэнняў. Навука дагэтуль не ведае, як яны ўздзейнічаюць на глебу».

«На вачах аднаго пакалення, — сказаў дырэктар Інстытута заалогіі АН БССР акадэмік Л. Сушчэня, — жывёльны свет на Палессі непазнавальна змяніўся. Меліярацыя прывяла да скарачэння месцаў традыцыйнага бытавання многіх відаў жывёлы, карэннай перабудовы іх структуры, з'яўлення, напрыклад, новых шкоднікаў. Многа рознага зверва і птушкі нішчыцца ў выніку апрацоўкі палёў хімікатамі. На Палессі знаходзіцца пад пагрозай знішчэння 85 відаў раслін і 80 — жывёлы. Мы пазбавіліся часткі нашага жывёльнага і расліннага генафонду».

Прыхільнікі татальнай меліярацыі спасылаюцца на вопыт у гэтай справе заходніх краін, дзе амаль уся зямля акультурана і, тым не менш, там гэта не адбілася адмоўна на жывёльным свеце, наогул на прыродзе. Не ведаю, мо і праўда. Але хоцца спытаць, чым тады вытлумачыць з'яўленне ў многіх краінах Еўропы грамадскіх і палітычных экалагічных груп тыпу «зялёных»? Супраць каго і чаго яны змагаюцца?

Мне здаецца, што ніякіх праціўнікаў меліярацыі наогул няма. Ёсць праціўнікі благой меліярацыі, якая не дапамагае, а шкодзіць зямлі, прыродзе. Вось толькі некалькі прыкладаў антрапагеннага ўздзеяння меліярацыі на прыроду Палесся. Ю. Карчоха, загадчык Палескага комплекснага аддзела Беларускага навукова-даследчага інстытута меліярацыі і воднай гаспадаркі: «Водапрыёмнікі забруджваюцца вадой, якую скідаюць меліярацыйныя сістэмы». В. Якушка, прафесар БДУ імя У. І. Леніна, доктар геаграфічных навук: «На Палессі не засталася ніводнага возера ў натуральным стане». Т. Раманава, доктар біялагічных навук: «На Палессі было каля 50 тысяч гектараў высокаўрадлівых пойменных глебаў, у выніку асушэння іх прадуктыўнасць рэзка зменшылася». І. Ліштван, віцэ-прэзідэнт АН БССР: «Пры асушальнай меліярацыі забруджваюцца падземныя паверхневыя воды».

Вялікая гаворка на пасяджэнні савета зайшла аб меліярацыі, аб яе ўплыве на прыроднае асяроддзе. Былі безапеляцыйныя сцвярджэнні, што меліярацыя нічога, акрамя карысці, не дае, але былі і папярэджанні аб небяспецы экалагічнай няўстойлівасці, якая можа наступіць у выніку буйнамаштавага асушэння вялікіх плошчаў Палескай нізіны.

Міністр меліярацыі і воднай гаспадаркі БССР А. Шахновіч, мяркуючы па яго выступленні, у цэлым задаволены і тэмпамі, і якасцю меліярацыйных работ у рэспубліцы. Што тычыцца іх антрапагеннага ўздзеяння на прыроду, дык тут, па словах міністра, карысць пераважае над адмоўнымі вынікамі. «Нам трэба выконваць Харчовую праграму, — сказаў ён, — даць насельніцтву больш збожжа, бульбы, гародніны, малака. Атрымаць прадукцыю на пераўтварэнне ў пераўтварэнні Палесся, Віцебшчыны немагчыма, таму набыто праводзіць меліярацыю. Сяляне галасуюць за яе абедзюма рукамі».

З ім пэтам, вартым лепшага прымянення, А. Шахновіч закляміў «праціўнікаў» меліярацыі. Гэта, на яго думку, пісьменнікі, «якія сядзяць у горадзе і не ведаюць, што робіцца на зямлі».

Не новыя матывы. Наслухаліся мы іх апошнім часам удалася. Прынамсі, і ад прыхіль-

Вось такія штрышкі да партрэта меліяраванага Палесся. Ёсць над чым задумацца... Сярод цікавых пытанняў, якія ўзніклі на пасяджэнні савета, варты назваць прапанову аб стварэнні экалагічнага цэнтра пры Акадэміі навук рэспублікі і Дзяржкампрыроды.

У заключным слове прэзідэнта АН БССР У. Платонава, які падсумаваў гаворку, прагучала, як заклік: «Давайце супрацоўнічаем з прыродай!»

М. ЗАМСКІ.

ПРАБЛЕМЫ, МЕРКАВАННІ

«СУПРАДОЧНІЧАДЬ В ПРЫРОДАЙ...»

У красавіку адбылося пашыранае пасяджэнне праблемнага навуковага савета пры Дзяржапрамоме БССР і Акадэміі навук рэспублікі з такім парадкам дня: «Інтэнсіфікацыя асноўных галін аграрна-навуковага комплексу Беларусі і ахова прыроднага асяроддзя». У рабоце савета прынялі ўдзел першы сакратар ЦК КПБ Я. Я. Сакалоў, другі сакратар ЦК КПБ М. С. Ігнату, сакратар ЦК КПБ М. І. Дземанец, першы намеснік Старшыні Савета Міністраў БССР, старшыня Дзяржапрамома рэспублікі Ю. М. Хусайнаў. Прапануем увазе чытача нататкі нашага карэспандэнта з гэтай сустрэчы вучоных і практыкаў.

пестыцыдаў у закрытым грунце». Акадэмік Л. Сушчэня пацікавіўся ў прамовцаў, якімі велічынямі ацэньваюцца рэзультаты хімічных рэчываў у сельскагаспадарчай прадукцыі. «Калі іх правільна ўжываць, ніякіх рэзультатаў у прадуктах не застанецца», — пачуўся адказ.

Калі правільна ўжываць... Ну, вядома, калі ўсё рабіць правільна, ніякіх праблем не ўзнікне. Узяць хоць бы такі аспект хімізацыі сельскай гаспадаркі, як паветраная падкормка і праполка пасаваў. У нас заўсёды вельмі ганарыліся сельскагаспадарчай авіяцыяй, пісалі пра яе ва ўрачыстым стылі. Нарэшце прыйшло разуменне, што атрута, якую сыплюць з неба, нішчыць не толькі пустазелле, а і ўсё, што расце і жыве наўкол, — лес, зверва і мурашку ў ім, рыбу ў возеры. Можна зразумець старшыню

літарна, — эканамічна выгадна: за лічаныя минуты самалёт можа «апырскаць» вунь колькі пасаваў. А голы ад птушак лес — каму гэта цікава?.. Як кажуць некаторыя «практыкі», пустыя сантыменты.

Ну, а нітраты — таксама сантыменты? Слоўца «нітраты» апошнім часам пайшло гуляць па старонках газет і часопісаў, выклікаючы ў многіх людзей пачуццё трывогі. Ёсць для гэтага падставы. В. Казлоў назваў такую лічбу: на паўтара мільёна гектараў палеткаў накоплены лішак нітратаў. Пра гэта гаварылі многія ўдзельнікі пасяджэння. Здаўляла толькі, што ў выступленнях гучалі розныя лічбы межаў дапушчальнай канцэнтрацыі азоту ў глебе і сельскагаспадарчай прадукцыі. Ды ўсё, нарэшце, растлумачыў прэзідэнт АН БССР У. Платонаў: дыягнастычныя сістэмы

Акадэмік У. Камароў заўважыў, што пасля добрага дажджу 50 працэнтаў азоту змываецца ў рэкі і азёры.

Што і казаць, у сваім антрапагенным уздзеянні на прыроду чалавек дабіўся, так сказаць, «універсальнасці». Акадэмік Л. Сушчэня з абурэннем раскаваў, што апошнім часам невядома па чым загадзе пачалі знішчаць лесахоўныя палосы ўздоўж аўтамабільных дарог. А між тым, двухсотметровая зона ўправа і ўлева ад дарогі атручана свінцовымі, бензапірынавымі выкідамі транспарту. Часта ў гэтай зоне размяшчаюць пасевы сельскагаспадарчых культур, косяць тут траву на корм жывёле. У рэшце рэшт, калі працягваць гэты ланцужок, атручаны прадукт трапляе на стол чалавека, і мы яшчэ здзіўляемся, адкуль бяруцца тыя хваробы.

Вялікая гаворка на пасяджэнні савета зайшла аб меліярацыі, аб яе ўплыве на прыроднае асяроддзе. Былі безапеляцыйныя сцвярджэнні, што меліярацыя нічога, акрамя карысці, не дае, але былі і папярэджанні аб небяспецы экалагічнай няўстойлівасці, якая можа наступіць у выніку буйнамаштавага асушэння вялікіх плошчаў Палескай нізіны.

Міністр меліярацыі і воднай гаспадаркі БССР А. Шахновіч, мяркуючы па яго выступленні, у цэлым задаволены і тэмпамі, і якасцю меліярацыйных работ у рэспубліцы. Што тычыцца іх антрапагеннага ўздзеяння на прыроду, дык тут, па словах міністра, карысць пераважае над адмоўнымі вынікамі. «Нам трэба выконваць Харчовую праграму, — сказаў ён, — даць насельніцтву больш збожжа, бульбы, гародніны, малака. Атрымаць прадукцыю на пераўтварэнне ў пераўтварэнні Палесся, Віцебшчыны немагчыма, таму набыто праводзіць меліярацыю. Сяляне галасуюць за яе абедзюма рукамі».

З ім пэтам, вартым лепшага прымянення, А. Шахновіч закляміў «праціўнікаў» меліярацыі. Гэта, на яго думку, пісьменнікі, «якія сядзяць у горадзе і не ведаюць, што робіцца на зямлі».

Не новыя матывы. Наслухаліся мы іх апошнім часам удалася. Прынамсі, і ад прыхіль-

«Апафеоз» (3 серыі «Экалогія»).

Фота В. ГАНЧАРЭНКІ.

БОЛЬШ ГАЛОСНАСЦІ, БОЛЬШ ДЭМАКРАТЫІ, БОЛЬШ САЦЫЯЛІЗМУ!

Споўнілася тры гады з дня красавіцкага (1985 г.) Пленума ЦК КПСС, тры гады мы працяглі пад лозунгам «Больш сацыялізму!»

За гэтыя гады калектыўна выпрацаваны канцэпцыя, стратэгія і тактыка перабудовы, дакладна вызначаны яе рэвалюцыйныя прынцыпы. Перабудова, выпануваная нашым грамадствам, стала сацыяльнай практыкай, стала сутнасцю нашай паўсядзённасці. Яна ўвайшла ў нас як вобраз думкі і дзеяння. За такі кароткі тэрмін мы ўсе, здаецца, сталі іншымі: таной грамадзянскай актыўнасці, якую паўсюдна бачым ця-

пер, нашы суграмадзяне не працяглі на працягу многіх гадоў, нават дзесяцігоддзяў.

Грамадства рашуча ўзялося за вырашэнне самых першачарговых, самых надзённых, самых балючых праблем. Яны не могуць быць вырашаны адміністрацыйна-каманднымі метадамі. Гэтыя метады прывялі краіну да перадкрызіснага стану і сёння з'яўляюцца самым вялікім тормадам на шляху нашай перабудовы. Менавіта яны перашкаджаюць ажыццяўленню радыкальнай эканамічнай рэформы — галоўнага рычага пераўтварэння. Менавіта яны перашкаджаюць развіццю дэ-

макратыі, пастаянна імкнуча ўвесці «ў рамкі» галоснасць, свабоду слова.

Да якога мінулага імкнуча вярнуць краіну сілы тармажэння? Да застою, сінонім якога распад? Да больш аддаленых гадоў, калі ў краіне парушаўся закон, калі панаваў бездухоўны дэвіз «у нас незамыслимых няма»?

Савецкія пісьменнікі нямаюць зрабілі дзеля таго, каб сацыялістычнае грамадства ўсвядоміла сябе, прыйшло да высновы аб неабходнасці рэвалюцыйных пераменаў. Аб іх ролі ў барацьбе за перабудову, аб актыўнай дзейнасці ў перыяд перабудовы гаворыцца, у прыватнасці, у артыкуле «Прынцыпы перабудовы: рэвалюцыйнасць мыслення і дзеяння» («Правда», 5 красавіка 1988 года).

Публікацыю ў «Правде» савецкія пісьменнікі ўспрынялі як пытанне да сябе: з кім вы, майстры культуры? Мы адказваем адназначна: мы

— з рэвалюцыяй, з яе святымі ідэаламі!

Небывалая чытацкая актыўнасць, велізарная ўвага народа да нашага пісьменніцкага слова, давер і спадзяванне, з якімі глядзяць на нас нашы суайчыннікі, — усё гэта абавязвае нас, пісьменнікаў, напярэдадні XI партыйнай канферэнцыі рашуча і бескампрамісна заявіць: перад намі адзін шлях — рэвалюцыйная перабудова! Нарэйд і партыя могуць быць абсалютна ўпэўнены: чыстыя ідэалы Вялікай Кастрычніцкай сацыялістычнай рэвалюцыі, да якой заклікалі краіну красавіцкі Пленум ЦК КПСС (1985 г.), XXVII

з'езд партыі, наступныя Пленумы ЦК КПСС, мы не аддадзім нікому. З імімі б «платформамі» ні выступалі антыперабудовачныя сілы, якія адстойваюць інтарэсы адміністрацыйна-каманднай сістэмы, якая вычарпала і дыскрэдытавала сябе, ім не ўдасца павесці грамадства за сабой, не ўдасца рэвізаваць і бланкіраваць ідэалогію перабудовы.

Празаікі і паэты, публіцысты, драматургі, крытыкі, увесць Саюз пісьменнікаў гэтым пільным заяўляюць: быць патрыётамі сацыялістычнай Айчыны сёння — значыць быць змагарамі за перабудову!

Г. МАРКАУ, У. КАРПАУ, М. АЛЯКСЕЕУ, А. АНАНЬЕУ, Г. БАКЛАНАУ, С. БАРУЗДЗІН, Ю. БОНДАРАУ, Г. БАРАВІК, В. БЫКАУ, Ю. ВЕРЧАНКА, А. ВАЗНЯСЕНСКИ, Д. ГРАНІН, М. ГРЫБАЧОУ, Ю. ГРЫВАУ, М. ГАРБАЧОУ, І. ДЗЯДКОУ, А. ДЗЯМЕНЦЕУ, Ю. ДРУНІНА, Я. ЕУТУШЭНКА, С. ЗАЛЫГІН, А. ІВАНОУ, Я. ІСАЕУ, В. КАРОЦІЧ, У. КРУТШЭНКА, С. ЗАЛЫГІН, С. МІХАЛКОУ, А. МІХАЙЛАУ, П. НІКАЛАЕУ, П. ПРАСКУРЫН, Р. РАЖДЗЕСТВЕНСКИ, В. РОЗАУ, А. САЛЫНСКИ, Я. СІДАРАУ, К. СКВАРЦОУ, Ю. СУРАЦАУ, А. ЧАКОУСКИ, Ю. ЧАРНІЧЭНКА, М. ШАТРОУ.

ЛІТАРАТУРНЫ ПРАЦЭС: НАЗІРАННІ, ЗАУВАГІ, ДУМКІ

Згадзіцеся, не так часта здараецца, калі той ці іншы аўтар працягвае на гэтых старонках ім жа самім распачатую гаворку. Тым не менш мы палічылі магчымым зноў даць слова Леаніду Дранько-Майсюку, аўтару артыкула «Як і «навошта!»» [«ЛіМ», 17.07.1987]. Адначасна сваю пазіцыю выказвае яго старэйшы таварыш Нічыпар Пашкевіч.

Леанід ДРАНЬКО-МАЙСЮК

ВІНАВАТЫ МЫ САМІ

вітая публікацыя Тамары Чабан «Між Сцылай і Харыбдай» («ЛіМ», 20.11.1987).

Але затое вусных выказванняў было шмат. Самых розных і нечаканых. Адны мяне хвалілі за «смеласць», другія проста ў вочы называлі дурнем. Трэція выказваліся больш стрымана, на хату аналізавалі, нават аргументавана аспрэчвалі пэўныя мае вывады. Але ніхто не здагадаўся сесці за стол і выказацца пісьмова, каб распачата гаворка набыла маштаб усеагульнай нашай заклапочанасці.

У выніку доводзіцца канстатаваць — меў рацыю Анатоль Сідарэвіч, пачаўшы свой артыкул «Азірнуцца і ўбачыць» са скептычнай інтанацыяй: «Пэст Леанід Дранько-Майсюк напісаў нататкі «Як і «навошта?»», а «ЛіМ» надрукаваў іх... у «дыскусійным парадку». Новая дыскусія? Прызнацца, я са скепсісам пазіраю на гэты намер...» («ЛіМ», 2.10.1987).

Скепсіс крытыка небеспадставы. Большасці з нас, што трапіла ў зваблівую цень інертнасці, не хочацца вылезці на «спэку», пісаць там нешта, выступаць у друку — ат, усё пустое, не вартае клопату.

А, можа, я памыляюся і мой артыкул проста не зацікавіў, стаўся, як кажуць, «не праблемным»? Магчыма і такое, хача мае нешматлікія апаненты выказаліся на гэты конт больш чым пэўна. Вось некалькі цытат «Праблема... узнятая ў артыкуле «Як і «навошта?»... не новая, яна пераклікаецца з усімі іншымі, даўно набалелымі пытаннямі нашай беларускай літаратуры» (Л. Галубовіч); «Праблема... не надуманая, не эстэтычная. Яны існуюць з таго часу, як існуе мастацтва, і паўстаюць асабліва востра і надзённа ў крызісныя, паваротныя, абнаўляльныя часы грамадскага і літаратурнага жыцця...» (Т. Чабан); «Адама належнае Леаніду Дранько-Майсюку, які, як гаворыцца, «на злом галавы» кінуты ў праблему, што не можа не хваляваць кожнага, хто любіць... роднае слова» (Н. Гальпяровіч); згадаю і рэдакцыйную прэамбулу да майго артыкула: «...Дранько-Майсюк... ставіць праблему суднасіна сацыяльнага і эстэтычнага ў літаратуры».

Выходзіць, што артыкул усё-такі «праблемны» і, вядома, шмат у чым спрэчны, як і сама тэма гаворкі. Пра ўсё гэта і паварыць бы шырэй, паспрачацца. Але замест чаканага дыскусійнага агню папыхвае да апошняга моманту кволае цяпельца рэдкіх водгукаў.

Асабліва мяне здзівіла амаль поўнае маўчанне маіх літаратурных аднагодкаў. Шчыра прызнаюся, я чакаў пачуць галасы Хрысціны Лялюк, Алеся Пісьмянкова, Уладзіміра Ягоўдзіка, Ірыны Багдамовіч і не толькі іх. Чакаў і не пачуў.

Нездарма Міхась Стральцоў гаворыў мне: «Ваша пакаленне таленавітае, але

страшна раз'яднае». А ён, забыўшы Міхась Лявонавіч, рэдка калі памыляўся.

Пафас майго артыкула быў не толькі накіраваны супраць «тэматычнай запланаванасці, вузка і спрошчана зразуметай сацыяльнасці» (Т. Чабан), а ў сваім сэнсавым кірунку меў пытанні, звернутыя, апрача іншых адрасатаў, і да вас, мае сябры па пакаленні, — што мы павінны рабіць як беларускія літаратары і чаго мы рабіць не павінны? Яны, гэтыя пытанні, тычыліся перш за ўсё нашай літаратурнай будучыні і будучыні нашых наступнікаў. Працягваць дыпламатычна пісаць «для народа», як гэта ў большасці ў нас і робіцца, альбо пачынаць шчыра пісаць «для сябе»? Вось як ставілася адно з пытанняў. Мастацтва — таямніца ці больш-менш удалая практыкаванні на тэму «што бачу, тое і пішу»? У такім прыкладна гучанні вынікала з кантэксту гаворкі другое пытанне.

І, нарэшце, можа, не пытанне, а звычайная неясная развага. Здавалася б, з кожнай напісанай і выдадзенай кнігай пісьменнік павінен замацоўваць сваю эстэтыку і яшчэ болей становіцца мастаком. А ці не назіраецца ў агульнай нашай пісьменніцкай масе адваротны працэс? Творчасць патроху-патроху, амаль незаўважна перарастае ў кволенкае рамесніцтва, і пісьменнік, нават не думаючы аб тым, прыносіць у выдавецтва свой чарговы неабдымны том не як творца, а як звычайны гандляр.

Сёння нам бракуе бескампрамісных спрэчак і адкрытых літаратурных размоў. Вы, мае сябры па пакаленні, маглі б і яшчэ можаце дапамагчы ўзнікненню цікавай дыскусіі. Патрэбна ваша зацікаўленасць, бо адна толькі «важнасць і надзённасць праблемы», — як слушна заўважыла ўсё тая ж Т. Чабан, — яшчэ не гарантыя цікавай дыскусіі.

Гэтым артыкулам, у пэўнай ступені «выніковым», я не падводжу канчатковую рысу пад гаворку, пачатай 17 ліпеня. Я хачу коратка адказаць сваім нешматлікім апанентам, а таксама паспрабаваць зірнуць на некаторыя моманты літаратурнага працэсу з пункту гледжання выдавецкага работніка.

Дык па чарзе.

Пэст Леанід Галубовіч сваё выступленне назваў «Кругі на вадзе». Назва невыпадковая і ўяўляе сабой вобразнае пакепліванне з внашых літаратурных дыскусій. Вось заключны і вельмі характэрны ў гэтым плане пасаж з ягонага артыкула: «Пакуль жа нашы літаратурныя спрэчкі і дыскусіі нагадваюць мне кругі на вадзе: у рачную размераную пльынь кінуты камень, на вадзе — круг, другі,

(Заканчэнне на стар. 6—7).

М ЯНЕ нямаюць здзівіў — аб гэтым трэба сказаць — вясёлы скепсіс, з якога пачаў Анатоль Сідарэвіч свой водгук («ЛіМ» ад 2 кастрычніка 1987 г.) на апублікаваны ў дыскусійным парадку артыкул Леаніда Дранько-Майсюка «Як і «навошта?»». Новая дыскусія? А ці варта яе, маўляў, пачынаць, калі некаторыя з папярэдніх лімаўскіх дыскусій не надта атрымаліся. Да таго ж аўтар артыкула «ўзяў» за тэму «кола праблем». Ды яшчэ наша літаратурнае ўстава і крытыка — хіба ад іх можна чакаць актыўнасці, калі яны «ўсё яшчэ жывуць у атмасферы «глыбокага задзвальнення»?

А тым часам, падхліпшы адну з за-

спрэчак, а разам з тым і пацвердзіць (ужо з дапамогай удзельнікаў размоў) актуальную праблемнасць свайго выступлення.

Што ж, сапраўды, здарылася? Чаму такі ўсхваляваны і глыбальна заклапочаны лёсам роднай літаратуры голас маладага паэта — ды ў такі час усеагульнага крытычнага агляду нашых звыклых эстэтычных устояў — не ўзняў шырокай хвалі роздзума і спрэчак, сёння нам пільна неабходных?

Прычыны, па-мойму, тут розныя. Адна з іх бачыцца ў тым, што, як зазначыў у сваім артыкуле «Кругі на вадзе» Леанід Галубовіч («ЛіМ» ад 21 жніўня 1987 г.), праблема, узнятая Л. Дранько-Майсюком, не вабіць навізнай, «яна пераклікаецца з усімі іншымі, даўно набалелымі пытаннямі нашай беларускай літаратуры». Меў, безумоўна, рацыю і А. Сідарэвіч, кідаючы папрок нашым літаратурнаму ўстава і крытыцы, якія калі і не жывуць у атмасферы «глыбокага задзвальнення» (такое абвінавачванне вельмі ўжо несправядлівае), то пакуль што не настроіліся, як належыць, на новы лад, не знайшлі свайго авангарднага месца ў барацьбе за актывізацыю

Нічыпар ПАШКЕВІЧ

ЗАКЛЮЧНАГА СЛОВА НЕ БУДЗЕ

кранутых у артыкуле тэм, сам горача ўзяўся ў размову і напісаў нават трохі больш, чымся пачынальнік дыскусіі... Навошта ж тады было сець скепсіс і, можа, тым самым адбіваць у іншых жаданне выйсці на дыскусійную трыбуну? Вось жа паспрабуй дагадзіць некаторым. Калі з дыскусіямі атрымліваецца часам працяглы перапад — пачынаюцца заўзятая нараканні на рэдакцыю. Калі ж нарэшце запрашаюць да «круглага стала» — чуюцца ўсялякія прэсімістычныя сумненні...

А ў гэтым выпадку, мне думаецца, больш дарэчы было б якраз пачынаць воклічам радасці і падтрымкі добра ідэі. Бо ці часта бывае, каб малады паэт так шчыра, спявадальна, без агляды публічна загаварыў пра тое, што ў яго і, відавочна, некаторыя яго творчыя равеннікі на душы, як яны разумеюць сучасную літаратурную і грамадскую сітуацыю і што на шкале ідэйна-эстэтычных праблем лічаць сёння самым важным для роднай літаратуры. Зрэшты, некаторыя ўдзельнікі размовы (Тамара Чабан, Навум Гальпяровіч) ацанілі належным чынам актуальнасць выступлення Дранько-Майсюка і ўбачылі ў ім падставу для шырокага абмену думкамі.

На жаль, пакуль што збываецца змрачаваты прагноз А. Сідарэвіча: дыскусія тых маштабаў, на якія спадзяваўся аўтар артыкула, не атрымалася. Спецыяльна напісаны нешматлікія выступленні-водгукі ды рэплікі, кінутыя некаторымі таварышамі ў кантэксце выступленняў на іншыя тэмы, да таго ж мелі пераважна палемічны характар, і Дранько-Майсюк як бы застаўся на папярэднім свайго замыславага мнагаспартнага збудавання. Здзіўлены і незадаволены, ён, як бачым, паўторна звярнуўся ў газету, каб «расклетурхаць» сваіх літаратурных аднагодкаў, вывесці іх з-пад «зваблівага ценю інертнасці» на «спэку» шчырых

і развіццё мастацкай думкі адпаведна патрабаванням часу. Асобныя, пераважна дэкларатыўныя ўсплэскі высокай патрабавальнасці, заклікі да аб'ектыўнага аналізу літаратурнага працэсу — учарашняга і асабліва сённяшняга — робяць нашай рэальнай і штотдзённай практыкай вельмі нясмела і марудна. Ну а зоны ці ачагі «некрытыкабельнасці» альбо звышдалікатнай «крытыкабельнасці»? Есць і яны на карце нашай літаратуры, іх наяўнасць у адчуальнай меры ўплывае на вышыню агульных пазіцый крытыкі, яе паслядоўнасць і маштабы аб'ектыўных абагульненняў.

Няма падстаў думаць, што ў нашых пісьменніцкіх радах не хапае эстэтычна ўзброеных людзей, якім па плячы асн-саванне самых складаных праблем творчасці. Паглядзіце, з якім бляскам пішуча нярэдка станоўчыя і хвалебна-адзічныя артыкулы, рэцэнзіі і творчыя партрэты! Але калі справа доходзіць да менш «прыемных» партрэ і абавязкаў, да неабходнасці ўзараць бязлітасным плугам задзіранельныя аблогі інертнасці, уяўнай ураджайнасці шмат якіх загонаў мастацкай нівы і яўнай зэмчэчанасці яе пустазеллем, то тут наша крытычная муза пачынае інтэлігентна выкручвацца, а то і проста «біць у хамут».

Разважаючы над вытокамі гэтай з'явы, па-мойму, нельга не бачыць сярод іншых і адзін, так сказаць, псіхалагічна-бытавы фактар. Пісьменніцкі калектыў наш параўнаўна невялікі, амаль усё мы звязаны паміж сабой на ўзроўні звычайнага чалавечага знаёмства і «добра-суседства», а ў многіх выпадках — і дружбы, дадам сяду і службовую ўзаемазалежнасць, бо амаль усё пісьменнікі ці то працуюць у творчых установах і арганізацыях, ці то цесна з імі супрацоўнічаюць. І вось паспрабуй пад націскам гэтай «вяскова-абшчыннай» атмасферы захавай у сваёй душы непахісную пры-

(Заканчэнне на стар. 6—7).

ВІНАВАТЫ МЫ САМІ

(Заканчанне. Пачатак на стар. 5).
трэці... усё шырэй, слабей, незаўваж-
ней...»

Аднак жа паэт не надта паддаўся ўласнаму скепсісу і, нягледзячы на тое, што асобныя вывады ў маім выступленні да яго «цяжкавата даходзілі», першы ўключыўся ў гаворку. Толькі шкада, што ён не зразумеў — ці свядома не захачеў зразумець — самага простага: і таленавітаму прэзійку патрэбна таленавіты рэдактар, патрэбна судзія з бездакорна-эстэтычным зрокам і гіпнатычным аўтарытэтам. Можна толькі пашкадаваць нашых лепшых прэзійкаў, што яны не маюць та к іх рэдактараў і таму мусяць узводзіць у ранг мастакоў пільнасці толькі свой уласны густ.

Не ў павучальным, а толькі ў параўнальным сэнсе хачу спаслацца на прыклад амерыканскага прэзійка Томаса Вулфа. Вядома, што працаваў ён фанатычна, ягоныя раманы разрасталіся на тысячы старонак. Маладому аўтару патрэбна была слава (дарэчы, адзін са скразных матываў аўтабіяграфічнага рамана «Зірні на дом свой, анёл!»), і, безумоўна, без чытацкай шырокай увагі Т. Вулф не ўяўляў сваёй славы. Т. Вулф ведаў, што

чытач павінен атрымліваць толькі патрэбнае. Ён быў мужным пісьменнікам, жорсткім у адносінах да сябе і дазваляў рэдактару выссоўваць са сваіх раманаў усё лішняе і неабавязковае.

Вядома, прыклад Т. Вулфа не можа быць для ўсіх эталонным, але, упэўнены, сам прынцып, што таленавітым рукапісам патрэбна найбольшая рэдактарская ўвага, эталонным стаць павінен. У іншым выпадку таленавітае ў нас будзе выходзіць, як і выходзіла, — з вялікім лішкам старонак, а то і цэлых раздзелаў. А гэта ў мяне асабіста як у «ратая(?) за зграбную вопратку ювелірнай формы» і як «літаратара, які сабе «наўме» і нават як у «шчырага, надзеленага пэўнымі здольнасцямі паэта», — выклікае прэтэст. (Няхай Л. Галубовіч выбачае, што я пакарыстаўся ягонымі трапіямі «штрыхамі» да майго партрэта).

Другі мой апанент, крытык У. Гніламёдаў у «лімаўскай» анкетзе (18.09.1987) успрыняў мой артыкул як прыклад «недаацэнкі класікі». Я сказаў бы, што гэта часта метафарычнае сцвярджанне, заснаванае на фантазіі. А фантазія ж іншы раз можа пашкодзіць і крытыку з моц-

най аналітычнай асновай. Якую канкрэтна недаацэнена мною класіку меў на ўвазе У. Гніламёдаў? Купалу? Гарэцкага? Дубоўку?.. Але больш мяне здзівіла наступнае. Крытык сцвярджае, што ў маім артыкуле «ёсць здаровыя, правільныя думкі... але аўтар так іх «завастрае», так «абагульняе», што яны пераходзяць у сваю супрацьлегласць». Быццам бы крытык заклікае да меры, строгага аналізу, засцерагае ад перабольшванняў, а на самай справе ці не выказвае сваё творчае крэда. Маўляў, навошта празмерна завастраць што б там ні было — думкі, праблемы, пытанні, — а тым больш абагульняць? Ці не лепш ва ўсіх сітуацыях і ва ўсе гады (ці то 70-ыя, ці то 80-ыя) заставацца па-алімпійску спакойным і стрыманым?

Хаця, хто яго ведае, можа, гэта і ёсць у нашых абставінах, якія па-ранейшаму нас жывяць сакамі страху, самая мудрая пазіцыя...

Я згодзен з паэтам Н. Гілевічам, што «...праўда і справядлівасць... не ў агульным ахайванні і нігілістычным закрасліванні духоўных набыткаў нацыі» («ЛіМ», 30.10.1987). Але ў, вядома, ніяк не магу пагадзіцца з тым, што мой артыкул у нейкай ступені далучыўся да гэтага агульнага «ахайвання» і нігілістычнага «закраслівання». У публіцыстычным выступленні Н. Гілевіча «Адказны момант» ёсць такія высновы. Яна стала ацэначнай у адносінах да артыкула «Як» і «навошта?»

І яшчэ, не зусім я згодзен з распаўсюджанай тэорыяй «моўнага бар'еру», якую падтрымлівае Н. Гілевіч, і не толькі ён. Маўляў, адсутнасць належнай

цікавасці да сучаснай беларускай літаратуры цалкам залежыць ад катастрофічнага звужэння сфераў ужывання мовы, а не ад узроўню мастацкасці і праблемнасці беларускіх кніг. Вось канкрэтнае меркаванне апанента: «І не бяруць беларускіх кніг пакупнікі, аказваецца, не таму, што ўжо колькі пакаленняў чытачоў не могуць ці не хочуць чытаць па-беларуску, а таму (як думае Л. Дранько-Майсюк. Заўвага мая.—Л. Д.-М.), што беларускія пісьменнікі не па-майстарску і няшчыра, дыпламатычна пішуць».

Так лічыць і Т. Чабан: «Моўная праблема стала для беларускай перыядыкі тым «камнем преткнення», які цяжка зрушыць нават высокім мастацкім узроўнем і вострай надзённасцю надрукаванага» («Дружба народаў», 1988, № 1).

Вядома, «моўная праблема» вялікая. Але не варта ўсе нашы няшчасці тлумачыць толькі ёю. Не трэба забываць, што адсутнасцю належнага ўзроўню мастацкасці, а г. зн. і сумленнасці, пазначана большая колькасць нашых кніг.

І ці не сімптоматычна, што абзацам ніжэй у тым жа сваім выступленні Т. Чабан прызчыць сабе: «...у сітуацыі, якая склалася, немалая віна ў беларускай літаратуры (!) і рэспубліканскай журналістыцы. І да сённяшніх дзён шмат якія нумары часопісаў «Польмя», «Маладосць», «Беларусь», «Нёман» выходзяць, нягледзячы на густату друкаваных знакаў, «пустыя», няма чаго чытаць».

На жаль, Н. Гілевіч абмінуў асноўнае ў маім выступленні, засяродзіўшы перш за ўсё на ягоным эмацыянальным гучанні. Палемізуючы са мной, не дайшлі да асноўнага

ЗАКЛЮЧНАГА СЛОВА НЕ БУДЗЕ

(Заканчанне. Пачатак на стар. 5).

цыповасць і, калі трэба, не палічыся з творчым самалюбствам свайго таварыша ці калегі. Агіды маральна-прафесійны кампраміс? Правільна. Іменна схільнасць да маральнага кампрамісу, прыгнечанасць паучыць грывіцыповасці дэфармуюць нашу крытычную думку і не даюць ёй сіл стварыць аб'ектыўную, поўную, аснашчаную фактамі і справядлівымі ацэнкамі карціну сучаснага літаратурнага працэсу. Далібог жа! — грэшным дзелам — часам гатовы бачыць пэўную карысць у групушчыне: там, дзе яна ёсць, хоць варушыцца групоўкі, ідуць сценкай на сценку, могуць сказаць адна адной у вочы горкую праўду, няхай сабе і ў тэндэнцыйным аздабленні.

І ўсё ж апуськаць рукі не трэба, становішча не безнадзейнае, бо на нашай памяці было нямала і масавых, і змястоўных пісьмовых і вусных (у творчых секцыях саюза, на тэматычных канферэнцыях) дыскусій, якія далі сваю карысць. Вось і цяпер адбываецца шматчаговая «неаб'яўленая вайна» па шмат якіх нявысветленых пытаннях гісторыі нашай літаратуры і культуры (водгаласяе, дарэчы, мы чуюм у артыкуле А. Сідарэвіча «Азірнуцца і ўбачыць»). Тут справа ў многім залежыць, перш за ўсё, ад тэарэтычнай і практычнай значнасці ўзнятых праблем і яснасці (няхай сабе спрэчнай яснасці) пазіцыі таго, хто іх узнімае. Шчырасці і гараха жадання ўскалыхнуць, парушыць заксакцыяны парадак рэчаў і ўяўленняў, відаць жа, мала. «Гармонія» эмацыя, не падмацаваная «калгебрай» цвярозай навуковай канкрэтнасці і абгрунтаванасці, нічога па сутнасці не даць.

І калі, напрыклад, у рэдакцыйнай праамбуле да артыкула Л. Дранько-Майсюка нас запрашаюць абмеркаваць «проблему суадносін сацыяльнага і эстэтычнага ў літаратуры», то дазвольце мне ў адказ толькі паціснуць плячамі. Бо такой праблемы ў прыродзе няма. Можна падумаць, што сацыяльны матэрыял уваходзіць у літаратуру ў сваім натуральным выглядзе і ўступае тут у нейкія судзідскія (ды няхай сабе і дыялектычныя) сувязі з эстэтычнымі якасцямі і сродкамі, і вось мы павінны шукаць нейкія аптымальныя варыянты іх суадносін. Ці трэба напамінаць і тлумачыць, што рэальнае жыццё, сацыяльныя факты асвойваюцца мастаком не інакш, як эстэтычным шляхам, па законах ідэальнай творчасці і пераўтвараюцца — пераўтвараюцца! — у з'явы зусім іншага парадку — ідэальнага! У такім выпадку можна, як гэта рабіў М. Г. Чарнышэўскі, гаварыць аб эстэтычных адносінах мастацтва да рэчаіснасці, але ж гэта рэчы — розныя! А то мы, выходзіць, кулаком правай рукі гнеўна махаем у бок голай са-

цыялогіі, каб яна не ўрываўся ў спецыфічны свет мастацтва, а левай рукою неўсвядомлена адчыняем на яе стук дзверы і вокны.

Л. Дранько-Майсюк, узяўшы высокую бескампрамісную ноту, як гаворыцца, па вялікі рахунку імкнуўся намаляваць драматычную карціну жыцця нашай літаратуры ў часы рапаўшчыны і «неарапаўшчыны», якія даюць сябе адчуваць і сёння рознымі «сучаснымі» мадуляцыямі. Артыкул «Як» і «навошта?» у гэтым сэнсе нясе ў сабе многа праўды, і перш за ўсё тую горкую ісціну, што літаратура не магла разгарнуць у неспрыяльных умовах свае патэнцыяльныя сілы, страчвала свае грамадзянскія пазіцыі, а ў пісьменніцкім асяроддзі густа кусціліся такія з'явы, як бязвольнае падпарадкаванне абмежаваным нормам рэалізму, імкненне дагадзіць афіцыйнаму «грамадскаму густу», гатоўнасць пісаць тое і так, што пойдзе ў свет без запінкі. Крытычны пафас выступлення Дранько-Майсюка не павінен бы раздражняць — ён добра імплануе сённяшняму настрою і абноўленаму светапогляду грамадскасці. Але ж праўда і тое, што аўтар сур'ёзна падводзіць схільнасць да аднабаковай і прамалінейнай абагульненняў там, дзе трэба аб'ектыўна і цярпліва разабрацца ў супярэчлівай сутнасці рэальнай карціны, бо стрыгчы ўсіх пад адзін грабянец, аб'яднаўшы пад займеннікам «мы», — гэта нешта далекаватае ад колькі-небудзь плённай крытычнай метадалогіі. І яшчэ, што рэзка кінулася ў вочы, дык гэта зноў жа аднабаковае меркаванне наконт таго, на чым сёння беларуская літаратура павінна засяродзіць усё свае клопаты і сілы, каб пазбавіцца ад сваіх слабасцей і выйсці на якасныя рубяжы, вартыя вялікай літаратуры. У прыватнасці: «Пытанне: як пісаць, пытанне формы, павінна сёння мець першаснае значэнне сярод іншых пытанняў літаратурнага побыту».

Апаненты Л. Дранько-Майсюка (Л. Галубовіч, У. Гніламёдаў, Н. Гілевіч, Т. Чабан) казалі ўжо аб многіх істотных хібах яго канцэпцыі, аб сэнсавай няўзвжанасці шмат якіх высноў, штурханне асобных думак, якія супярэчаць адна адной. У прыватнасці, Н. Гілевіч у артыкуле «Адказны момант» («ЛіМ» ад 30 кастрычніка 1987 г.), прывёўшы адпаведныя абагульняючыя вытрымкі з выступлення Дранько-Майсюка, справядліва ўбачыў у іх агульнае ахайванне стану беларускай літаратуры, інкрымінаванне ўсім, без разбору, пісьменнікам такіх маральных грахоў, як няшчырасць, канфармізм, прыстасавальніцтва і г. д. Рэзкі папрок у гэтым духу прагучаў і з вуснаў У. Гніламёдава («ЛіМ» ад 18 верасня 1987 г.). На жаль, у другім сваім артыкуле, як мы бачым, Л. Дранько-Майсюк рашуча не пагаджаецца з заў-

вагамі апанентаў, быццам у яго выступленні можна адчуць такія нігілістычныя матывы. Што ж... Няма падстаў бачыць у суб'ектыўных намерах аўтара, які і сам ужо далучыўся да стварэння мастацкіх каштоўнасцей, такой злой мэты. Але, як гаворыцца, што напісана прамом... Я зноў і зноў без ценю прадузятасці, нават настройваючы сябе на спачувальны лад, перачытваю артыкул «Як» і «навошта?» і не магу знайсці нейкай іншай трактоўкі гэтых яго гарахчых пасажаў.

Чым вабіць не менш гарахчы і не менш крытычны па духу, багата аснашчаны негатывнымі фактамі артыкул А. Сідарэвіча «Азірнуцца і ўбачыць», дык гэта прыхаванай у яго падтэксце думкай, якую я выказаў бы так: а ўсё ж якая жывучая гэтая з'ява — наша літаратура! У якіх толькі ператрусах і пераплётах яна ні была, якімі хваробамі ні перахварэла, але не абясціла да знямогі, не расстраіла сваёй годнасці і паучыцца вернак народу! А Сідарэвіч гаворыць пра паскорліваю «дыпламатычнасць» часткі нашых пісьменнікаў. Але гэта зусім не тое, што: «Мы сучасныя мастакі... заўсёды дыпламатычна пісалі «для народа»... Мы самі рады былі патрапіць «у нагу» і з кухарскай заспакоенасцю «пнялі» свае раманы і пазмы», як сцвярджае Л. Дранько-Майсюк.

А што гэта за вядучы (такім ён выглядае ў Дранько-Майсюка, ды і не толькі ў яго) крытэрыі сучаснага выгляду літаратуры — колькасць «вострых» твораў, якія раней па прычыне бюракратычнага ўціску не былі надрукаваны? У рускай літаратуры некалькі такіх твораў абнародаваны — значыць, гонар ёй і слава. А нам вось «апраўдацца» перад сваім чытачом нечым (за выключэннем «Повести для себя» Б. Мікуліча і «Пазмы тугі» Алеся Бачылы) — значыць, атрымліваецца, нам сорам і ганьба. Няёмка нека нагадаць адукаванаму людзю, што сваю вялікую місію пазнання народнага жыцця, чалавека, свету мастацтва здзяйсняе, ахопліваючы ўсю шматстайнасць іх праў. Без шчырай песні таго ж Алеся Бачылы «Радзіма мая дарагая» наша літаратура таксама была б сутнасца і эмацыянальна няпоўнай выразніцай народнай душы.

У цяжкія часы сумлення і відушчыя пісьменнікі, канечне, не маглі адкрыта гаварыць літаральна пра ўсё, што бачылі і думалі, рэалізм літаратуры цярэў відавочныя страты, цярэла страты і мастацкая свядомасць грамадства, адбывалася як бы «ігра на понижение ценностей», гаворачы словамі А. М. Горкага. Але ж паводка мастацкай і грамадзянскай абякавасці, угодлівага фальшу і паўпраўды ніколі не залівала спрэс усе палеткі літаратуры. Калі на покуці літаратуры густа стаяць многія выдатныя творы такіх майстроў, як Іван Мележ і Янка Брыль, Аркадзь Куляшоў і Пімен Панчанка, Васіль Быкаў і Алесь Адамовіч, Андрэй Макаёнак і Уладзімір Караткевіч, Іван Чыгрынаў і Іван Пташнік, Вячаслаў Адамчык і Яўгенія Янішчыц (я называю толькі некаторых нашых блізкіх сучаснікаў, бо Л. Дранько-Майсюк у адказ на папрок У. Гніламёдава падкрэслівае, што ён са сваімі крытычнымі закідамі зусім не меў на ўвазе класікаў), то гаворка пра такую

літаратуру, думаецца, не можа абысціся без належнай ацэнкі яе багатага творчага вопыту, аснавання яе жыццязстойкасці, а то і мужнасці, — фактаў з творчай практыкі пісьменнікаў і на гэты конт хоць адбўляй... А што датычыць быццам бы «страханага даверу да беларускай літаратуры», то, па-першае, гэтая заява ў сваім глабальным сэнсе, пачаўшы, завельмі смелая, па-другое, ці не грунтуецца яна на фактах непапулярнасці асобных, вартых таго пісьменнікаў, па-трэцяе, асноўнай прычынай не такога шырокага, як належала б, бытвання беларускага мастацкага слова на роднай зямлі з'яўляецца ўсё ж моўная праблема, якую мы цяпер спрабуем выягнаць з тупіка.

Сёння, калі ўсталёўваюцца спрыяльныя ўмовы для мастацкай творчасці, многім, як гэта відаць з дыскусій і ўсхваляваных выступленняў літаратараў і чытачоў, што практаваюцца хвалямі па ўсёй краіне, здаецца, што цяпер мастацкая літаратура ўслед за публіцыстыкай павінна ўсімі сіламі наваліцца на раней забаронены тэмы і факты, на бялосця старонкі нашай гісторыі, і доўга-чаканая праўда запануе ваўсю, а аслабелыя сувязі літаратуры з чытачом прыйдуць у добрую норму. Гэтым аднабаковым поглядам аддаў пэўную даніну і Л. Дранько-Майсюк. Але вянцом сваёй «пазітыўнай праграмы» ён зрабіў праблему мастацкага майстэрства ў такім вось яе аспекце: «Значнасць пытання «як» — не абстрактная мэта, а шлях да стыльвай пэўнасці, да бездакорнай формы, якой можна вярнуць нашаму нацыянальнаму зместу нацыянальнага чытача. Мэта творчасці, г. зн. «навошта?», пры вырашэнні стыльвай і фармальна праблем, так прама і гаворыцца, не задаецца «багата клопату» (успонім тут і тую вытрымку пра «першаснае значэнне» формы сярод усіх іншых пытанняў).

Гіпертрафіраваная ўвага да формы як да панацыі ад усіх бед, неабачлівае разбурэнне дыялектыкі формы і зместу ў мастацкім творы, малазначнасць закідаў у адрас таго ці іншага твора па фармальна меркаваннях, калі ігнаруюцца іх змест, што ў асобных выпадках прадэманстраваў Л. Дранько-Майсюк, — усё гэта стала прадметам слухных заўваг і растлумачэнняў у артыкуле Тамары Чабан («Між Сцялы і Харыбдаў», «ЛіМ», 20.11.1987). Мне ж хацелася б тут дадаць некалькі слоў аб вытоках канцэпцыі пачынальніка дыскусіі, што я лічу даволі павучальным у тым сэнсе, як мы іншы раз «развіваем» сваіх любімых папярэднікаў-настаўнікаў.

Стартавай пляцоўкай сваіх разважанняў Л. Дранько-Майсюк зрабіў артыкул Аляксандра Блока «Тры пытанні» (1908 г.). У гэтым артыкуле, піша аўтар, Блок «нагадаў, што ў розныя часы перад рускімі мастакамі паўставалі па чарзе (падкрэслена мною.—Н. П.) і з няўхільнай паслядоўнасцю праблемныя формы, зместу і грамадскай мэты творчасці», «Паводле блокаўскіх разваг, — працягвае ён, — катэгорыя формы адпавядала пытанню — як, катэгорыя зместу пытанню — што і катэгорыя мэты — навошта».

Л. Дранько-Майсюк прызнаецца, што ён для хутчэйшай яснасці занадта спрощана выклаў сутнасць блокаўскага ар-

У. Гніламедаў і ягоны папярэднік Л. Галубовіч. І нават шчыра-дапытліва Т. Чабан не звярнула ўвагі на гэце прынцыпова-важныя сцвярджэнні: мы, сучасныя беларускія літаратары, у пераважнай сваёй большасці «багата пішам і мала думаем».

Якраз гэтак у беластоцкай «Ніве» назваў свой допіс Аляксандр Анташэвіч. Ён недвухсэнсоўна зразумеў мой галоўны радок, запазычаны для ўласнага загаловка: «Творы вялікіх пісьменнікаў Беларусі тут ні пры чым...» («Ніва», 23.08.1987).

Ці не адказ гэта У. Гніламедаву на ягоны папрок мне ў «недаацэнцы класікі»?

Жорстка гаворачы пра дзень сённяшні і ўчарашні, не думаю, што можна агулам «ахацяць» і нігілістычна «закрэсліць» духоўныя набыткі нацыі, глыбіня якіх перш за ўсё вымяраецца дзейнасцю невядомых нам аўтара «Слова...», а таксама дзейнасцю вядомых нам постацей ад Кірылы Тураўскага да Янкі Купалы, і толькі потым — нашымі сённяшнімі «колькаснагустымі» публікацыямі.

Аляксандр Анташэвіч па-свойму «завастрае» і «абагуляняе» праблему нашага багатапісання: «У беларускай літаратуры, у яе агульнай кніжнай масе наглядзецца, як у аніводнай іншай з суседніх, аж дзве бяды адразу: паводка нізкапробнай творчасці і паміранне нацыянальнай мовы. Зваротны залежнасці?»

Што ж за «паводка нізкапробнай творчасці» ў яе канкрэтным выяўленні? На жаль, прыкладаў таму шмат, усё не працитуеш.

«Поль Валеры раіў: з двух слоў выбірай карацейшае. Я—за больш дакладнае па сэнсу, гучанні і сваяжэшае!» («Мала-

досць», 1983, №6). Гэтыя словы належыць Б. Сачанку, які на практыцы не вельмі прытрымліваецца ўласных правілаў.

Кнігі, кнігі, кнігі... На падыходзе ўсё новая і новая лексічная сыравіна. Кнігарні захламяюцца і, ратуючыся ад няспынай паводкі лішніх нашых кніг, выпрацоўваюць свае нападўдырэктыўныя высновы.

Наведаўшы з празаікам Уладзіславам Рубанавым кнігарню ў Бялынічах, я даведаўся пра наступнае. Нераспрададзены літаратуры спісваць нельга. Кнігі — пераважна двухтомнікі і безліч розных перавыданняў — шчыльна стаяць на паліцах па пяць і болей гадоў. І таму гандляры робяць усё менш і менш новых заказаў, асабліва на кнігі маладых пісьменнікаў, а то і зусім нічога не заказваюць. Пазіцыя зразумелая — а навошта заказваць, ды яшчэ маладых, зусім не вядомых аўтараў, калі кнігі вядомых за доўгія гады не прадаць?

Мне вядома, што менавіта па гэтай прычыне бялыніцкія кнігандляры не заказалі ніводнага экзэмпляра першых кніжак Алеся Наварыча «Рабкова ноч» і Адама Глобуса «Парк».

Зрэшты, гандляроў я не абвінавачваю. Вінаваты мы самі, бо з двух слоў карацейшага не выбіраем — дапісваем да яго трэцяе. І ўсё робім, каб нас выдавалі і мала таго — перавыдавалі. І не звяжам на тое, што праз гэта кнігам пачынаючых усё цяжэй дайсці да чытача.

Пераканайце мяне, што гэта не так; дакажыце мне, што літаратурнай рэчаіснасці нашай адпавядае іншая формула — «багата пішам і багата думаем». Я буду толькі рады.

суюцца і толькі заблытвае шлях да ісціны. Бо сёння аднолькава востра паўстаюць перад намі і праблемы зместу, і праблемы культуры мастацкага слова.

Тут варта зрабіць нядробны папрок і Тамары Чабан. Развіваючы думку аб катэгорыях прыгажосці і карысці, яна, выкарыстоўваючы вобразы А. Блока, піша ў канцы свайго артыкула, што толькі грамадзянскае сумленне і мастакоўскае чужыце павінны падказаць пісьменніку «ў вышэйшым асобным выпадку, у якой прапорцыі «змешваць» (тут ідуць словы А. Блока.—Н. П.) «душу прыгожага матылька і цела карыснага вярблюда». Прабачце, але ж гэта—копія з «суадносінаў сацыяльнага і эстэтычнага», пра што я гаварыў раней. І вульгарызацыя думкі А. Блока. Давайце будзем уважліва чытаць хоць класікаў! А ў класіка з яго чварозым, нават скептычным поглядам на вырашэнне гэтага складанага для сімвалізму пытання, між іншым, гаворыцца, што ў дэзэным выпадку «потрабуецца чудо, аматэлыства якога-то Дэмюрга, который истолчет в одном глубоком чане душу красивой бабочки и тело полезного верблюда, чтобы явить миру новую, свободную необходимость, сознание прекрасного долга» (падрэслена мною.—Н. П.). І далей: «Может быть, в мыслях будущей трагедии новая душа познает единство прекрасного и должного, красоты и пользы, так, как некогда душа познала это единство в широтах древней народной песни». Як бачым, ні кухарскага змешвання (хоць сабе і ў двукосці), ні арыфметычных прапорцый ды яшчэ ў рамках аднаго твора («у кожным асобным выпадку»), а вышэйшая дыялектыка працы душы і розуму мастацтва, прыроўненая да промыслу Дэмюрга і непасрэднасці выяўлення народнага генія ў старажытнай песні! А мы ўводзім у вушы раменнікаў ад літаратуры, што ўвесь сакрэт стварэння мастацкай рэчы—у розных «спалучэннях» і «змешваннях», а потым здзіўляемся, адкуль бярэцца рацыяналістычны прымітыў.

Завяршаючы свае нататкі, я хачу тут з дазволу рэдакцыі «ЛіМа», расказаць матывы свайго выступлення імяна на гэтым этапе дыскусіі. Справа ў тым, што рэдакцыя звярнулася да мяне як члена рэдакцыйнай газеты з просьбай у нейкай форме падагуліць узнікшую размову, якой сабе яна ні атрымалася. Але, шчыра кажучы, у гэтай ролі выступаць мне не хацелася. Ды пакуль што я і не бачу патрэбы ў заключным слове. Гаворка, па-мойму, можа і павінна мець працяг і яшчэ набраць сілы. Будзем спадзявацца, у прыватнасці, што на заклік Л. Дранько-Майсюка адгукнуцца яго літаратурны аднагодкі. Пытанне перад імі пастаўлена востра і маштабна—у плане адказнасці за заўтрашні дзень беларускай літаратуры. Спраўды было б добра, каб яны выйшлі на дыскусійную трыбуну і шчыра, «без дыпламатыі» паразважалі над актуальнымі праблемамі, закранутымі і не закранутымі ў дыскусіі, — як маладыя гаспадары літаратурнай нівы. Чым жыць літаратуры ў час сету бакавага абнаўлення духоўнага свету грамадства—над гэтым пытаннем так ці інакш думаюць усе, хто мае да яе дачыненне.

ДУМКА ЧЫТАЧА

НЕЯК я напаткала сумны жарт Бернарда Шоу: «Падручнік можна акрэсліць як кнігу, непрыдатную для чытання. Я застаўся абсалютна несапсаваным чалавекам таму, што ніколі не мог чытаць падручнікаў. І час, які мне трэба было марнаваць на іх, я траціў на чытанне сапраўдных кніг — кніг, напісаных людзьмі, якія сапраўды ўмеюць пісаць,

(хаця прыклады можна доўжыць): «Нізкае неба зацягнулася шэрымі воблакамі. На дварэ холад. Часам выпадае мокры снег. Апала з дрэў апошняе лісце. Дрэвы стаяць голяы. Толькі елкі ды сосны не губляюць сваёй зялёнай красы». Не дзіва, што на падобных прыкладах — з году ў год, з класа ў клас — не развіваюцца, а дэтрэніруюцца разумо-

чытачам агульнавядомую лясную думку: «Без «чалавечых эмоцый» ніколі не было, няма і быць не можа чалавечых пошукаў ісціны». Мы так любім цытаваць гэтую думку ў сур'ёзных манаграфіях, у адказных выступленнях, але чаму мы забываемся на гэтую ісціну, калі газетным пра кніжкі, падручнікі для дзяцей? Нібы

Якім быць падручніку па мове?

чаго ніколі не бывае з аўтарамі падручнікаў». Гэтым жартам больш за паўвека, а ён нібы для нас — сённяшніх, хто вядзе гаворку пра тое, якім быць падручніку пад час школьнай рэформы. Нядаўна перагартала старонкі «Беларускай мовы» — падручніка для 4-га класа школ з рускай мовай навучання. (Аўтары Н. В. Васьчатыйская, А. Я. Міхневіч, Л. І. Шаўчэнка. Мн., «На родная асвета», 1986 г.). Перагартала непрадузята, з клопатам чалавека, якому, як і многім, не ўсё роўна, чаму і як вучым на ўроках роднай мовы. Гартала—і радалася многім старонкам, якія дапамогуць непаседам — чацвёртакласнікам дакрануцца, далучыцца да сілы і красы матчынага слова. Хіба не зацікавіць дзеткі такім заданнем: замест кропак устаўце назоўнікі, якія зашыфраваны малюнкамі — рэбусамі? Па прыметах адгадайце, пра каго ці пра што гаворыцца ў загадках? Знайдзіце прыметнікі ў загадках. Не церпіцца прывесці дзве з іх:

На лузе браточкі
З аднае сямейкі:
Залатыя вочкі,
Беленькія вейкі.
(Рамонкі).

Чырвоная цэльца,
Каменная сэрца,
Добрая на смак,
А завецца як? (Вішня).

А вось практыкаванне 173 — урывак з п'есы М. Горькага сьмуну — з густам перакладзены, з любовасцю выбраны: «Ты паехаў, а кветкі, пасаджаныя табой, засталіся і растуць. Я гляджу на іх, і мне прыемна думаць, што мой сыноч пакінуў пасля сябе на Капры нешта добрае—кветкі... Ведай, што заўсёды больш прыемна аддаць, чым узяць».

Вось каб такіх тэкстаў ды паболей у нашы падручнікі — разумных, неназойліва — павучальных, у якіх на дзіва гарманічна спалучаліся б і граматыка, і выхаванне, і жыццёва — вынашаная мудрасць, патрэбная сённяшнім вучням не ў прымітыўных, казённа-бюракратычных пытаннях — заданнях тыпу: «Скажы, як павінен паступіць піянер у гэтым выпадку? Чаму мы павінны вучыцца на прыкладзе гэтага героя? Раскажы, як жылі дзеці да рэвалюцыі».

Але... Але такіх тэкстаў небагата. Найбольш тэкстаў не «абцяжараных» новай інфармацыяй, завельмі павучальных, залішне правільных, сухіх, нецікавых. Адзін толькі прыклад

выя здольнасці нашых вучняў.

Мы любім у размовах пра родную мову карыстацца эпітэтамі для яе характарыстыкі: вобразная, мілагучная, прывучная, мяккая, далікатная. Але ўсё гэта губляецца, раствараецца, калі складальнікі пачынаюць падбіраць сказы, маючы за мэту толькі адно: вылучыць, агаліць пэўную граматычную або лексічную з'яву, калі падтасоўваюць прыклады дзеля расстаноўкі знакаў прыпынку ці дзеля ўстаўкі прапушчаных слоў, літар. Тады ствараецца ўражанне: мова, якой вучым у школе, — гэта набор прыставак і каранёў, гэта правільна, ладна падагнаная коскі і працяжнікі, гэта набор амонімаў, сінонімаў, антонімаў і г. д. І тады вучым, не падкрэсліваючы галоўнага: мова — гэта візітная картка кожнага народа і кожнага з нас, гэта наша духоўная спадчына, якую трэба шанаваць, вывучаць і ўмець ёю карыстацца.

Пажадана, каб кожны тэкст (успомнім пра славуную лыжку дзёгцю) пры дастатковай насычанасці патрэбнымі граматычнымі формамі — выклікаў цікавасць, эмацыянальна адносіны вучняў, спрыяў развіццю іх творчасці, мыслення. Гэта — тэарэтычны праблемны, практычны ж у падручніку знаходзім практыкаванні — наборы сказаў, вырваных з кантэксту, аб'яднаць і араўдаць якія можна толькі голай граматыкай. Зноў прыклад: «Імхі ў тундры — корм для аленяў. Густы туман слаўся над іржышчам. Гарачы едкі пот, сплываючы з ілба, засцілае вочы. Ільнаводства — важная галіна народнай гаспадаркі. Поезд імчаў, рассяяючы снежнае мора» і г. д. Такіх практыкаванняў большасць.

І зусім недаацэньваем мы чацвёртакласнікаў, калі падсоўваем ім сказы спрощана — прымітыўныя. Нашы дзеці і вучні даўно выраслі з такіх сказаў, а мы ўсё шырым іх, плодзім, прапануем як узор: «У парце ляжыць партфель». «Чаго прыйшлі дзеці ў лес». «На лузе стаяць стагі сена». «Па вуліцы ідзе Мікалай Патапавіч Чарнаўс». (Не ратуюць падобныя сказы і спасылкі на добрых беларускіх пісьменнікаў).

І яшчэ пра адзін аспект, які, на маю думку, павінен прысутнічаць у падручніках, — эмацыянальнасць. Дазволяе сабе

наша задача — зрабіць з дзятвы (з тых жа чацвёртакласнікаў) зменшаныя копіі мудрых бабулек і дзядулек? Чаму мы так баімся жартваць — разумна, дасціпна — з нашымі вучнямі? Чаму ўсе нашы дыялогі, заданні па мове можна звесці да аднаго дзясціка фармуліровак: «Прачытайце, перакладзіце на рускую (беларускую) мову», «Адкажыце на пытанні і запішыце адказы», «Складзіце сказы з прапанаванымі словамі», «Спішыце, устаўляючы прапушчаныя літары», «Спішыце і падкрэсліце», «Перакажыце тэкст?». А дзе тое, што абуджае думку дзіцяці, «правакуе» яго на здагадку, кемліваецца, усмешку? Чаму так рэдка ў падручніку можна сустраць: «А ты як думаеш? Згадайся і падкажы. Прыдумай. Намалюй. Выправа памылкі» і інш. Мы абавязаны вучыць нашых вучняў думаць, працоўваць заданне самастойна знайсці адказ, рашэнне, самому «вынісці» правіла. Сухімі фармуліроўкамі і заданнямі гэтага не зробіш.

У гэтых накідах невыпадкова размова скіравана на тэксты, практыкаванні. Удала, з густам падабраныя, строга праведзеныя, у дастатковай колькасці, яны—найважнейшы кампанент падручніка. Асобныя недакладныя, цяжкія фармуліроўкі настаўнік можа выправіць, спрасціць, а сістэму практыкаванняў, якую прапануюць складальнікі, замяніць або немажліва, або вельмі цяжка. Настаўнік жа, нават добры, карыстаецца тым, што падае падручнік. Пажадана, каб практыкаванняў пасля кожнага правіла было шмат. У настаўніка павінна быць права выбару.

Разумею, што гэтыя накіды не прэтэндуюць на грунтоўную рэцэнзію на падручнік роднай мовы, ды я і не ставіла такой мэты. Хацелася падзяліцца меркаваннямі з зацікаўленымі людзьмі — не дзеля таго, каб ахацяць зробленае. Зусім не! Дзеля таго, каб тыя, хто возьме на сябе адказнасць «пісаць» падручнік, задумаліся, наколькі гэта сур'ёзна і адказная справа. Хацелася б, каб гаворку падтрымалі людзі, у чых рука непасрэдна лёс і якасць падручнікаў па мове—а значыць, лёс і ўзровень выкладання роднай мовы.

Л. ВАСЮКОВІЧ,
кандыдат філалагічных навук.
г. Віцебск.

Ніна МАЦЯШ

МАНАЛОГ Казіміра Лышчынскага, беларускага атэіста XVII ст., спаленага на кастры інквізіцыяй

Я прысак. Тлен. Унежывелы попел.
Хто ў ім пазнае брэсцкага падсудка?
Я толькі цёмны попел. Тлену грудка.

Няма нічога, кром жыцця і смерці.
Я мёртвы ўжо. Не бойцеся мяне.
Мне ўжо ўсё роўна, міг ці век міне.

Больш не баляць мне спечаныя
вусны.

Не вырвецца нечалавечы крык
Так, як тады, як кат мне рваў язык.

Больш не пякуць абвугленыя рукі
Так, як тады, як пажыраў агонь
У іх высновы роздзума майго.

Лаёлы служкі, вы пасатанелі!
Зраўняны ўжо і Лышчыцы з зямлёй—
А вас жахае нават попел мой!

Глядзіць у бок Тартары гармата:
І прысак мой адстрэліце туды.
Мне ўсё адно. Ні мукі. Ні жуды.

Багі ў Тартар нізрыньвалі тытанаў.
Выходзіць, не зусім нікчэмства я,
Калі туды дарога і мая?

О хлусы, крывадушнікі «святых»,
Не верыце ж ні ў рай, ні ў пекла
вы—

Ды выгадна ў ярме трымаць жывых!
Што, Сімяоне з Полацка, ты скажаш,
Як дападзе й да царовых палат
І ад майго кастра нясцерпны чад?
Паўторыш зноў, што ганьба,
«егда можем,
Але не хоцём знати?»
Сцвердзіш зноў
Навуку—як аснову ўсіх асноў?..

Што я адстойваў? Права быць сабою.
Свабодна мысліць. Ісціну шукаць.
Свабодна ўслых пра сутнасць
меркаваць.

Што я набыў? Расправу па даносу:
Сэрвета, Бруна ды Ваніні лёс.
У нас не ісціна ў цане,—данос!

Няма ў прыродзе слепага выпадку.
Заканамерна глумства на зямлі,
Як плодзяць глумства нават каралі.

Хіба даўно Ян Казімір Няча
За здраду мог у золаце купаць,
Каб толькі Белай Руссю ўспанаваць?

Але ж кароль—зямны намеснік Бога!
Хіба Гасподзь сцяпець бы гэта змог,
Калі б ён існаваў на свеце—Бог?!

Ды ён тут ні за што ўжо не карае.
Бо мерай усяго ёсць чалавек:
Сам вершыць суд, сам творыць
чуд і здзек.

Хіба даўно вялікі гетман Кішка
«Всех белорусцев с сущими
младенцы»

Намерываўся «высечь»—да каленца?!
Маўляў, не ўносься, отчыч,
над васалам,

Не выяўляй, халопе, нораў свой—
За волю, веды плацяць галавой!..

Папраўдзе, Сімяоне, «ложь
господствует,
Попрася благость, злоба
торжествует».

А мы жывем, адно пакуль зямнуем.
Чым меней праўды, тым гусцейшы
морак.

Уладам гэта толькі на руку—
Трымаць люд паспаліты ў каўпаку.

Усё жывы закон Старога Рыма:
Што не здавольвае валадара—
Бясследна знішчыць, немагой
скараць!

Праследуеце нават попел,
Таго, хто не адрокся й на судзе,
Што—ад матэрыі жыццё ідзе.

І што Зямля—не боскі цэнтр
Сусвету,
Што так, як Сонца, Месяца, і яна
З прычын рэальных існуе здаўна.

Няма нічога, кром жыцця і смерці.
Мне ўжо ўсё роўна, міг ці век міне.
Шлях праўды не закончыцца на мне.

Я тлен. Заўчасны попел.
Багасловы!
О, вам і попел гэты—што чума,
Бо цвердзіць:
Бога—вашага—няма!

Сузямельцы

Мае добрыя людзі,
Суайчыннікі,
Сузямельцы...
Вы і цяпер, як колісь,
Не так бога баіцеся,
Як начальніка!
Пазавугаллю толькі
Прынцыповасць сваю выяўляеце,
Бы хвігу ў кішэні.
Цела недасканалае ваша
У руках

Невукаў дыпламаваных,
Крыўда ж духу народнага вашага,
Як лісцікам фігавым,
Хлусліва прыкрыта
Плакатнаю дружбай народаў.
Бедныя людзі мае,
Бы і цяпер,
Як за памяццю прадзедаў,
Пастаяць за сябе рызыкуеце
Толькі тады,
Калі вас давядуць да краю.
Што, калі нават гэтыя
Зернейкі годнасці спадчыннай
Па-рабску маўкліва
Паможае вытруціць вы
І ў вашых дзеях?
Добрыя людзі мае,
суайчыннікі,
сузямельцы...

Адпомста

Жыву на Беларусі.
Беларуска.
Кахаю беларуса.—
Вось ён, мой
Найдасканалы свет:
Адзіна тут,
У Любасці дзяржаве,
І ўтульна мне,
І вольна мне,
І песенна.
Бо толькі тут
Я дыхаю паветрам праўды,
І справядлівасці,
І мовы прадзедаў маіх.

Так мала нас,
Шчаслівых узаемнасцю,
На заняхайнай адступнікамі,
На абабранай,
Абражанай зямлі радзіннай...
Ты й тут, Адпомсте!

Пакуль глядзіш на белы свет

Крыў бог здранцвення, што жыццё—
мінае,
Бо ўсё, чаго для шчасця не хапае,
Пазбавіцца гвалтоўна немагчыма—
І заскавыча, і залямантуе,
І ўсе пачуцці гэтак раздратуе,
Што без пары ў труну захочаш ты!

Пакуль на белы свет глядзіш вачыма,
Павер сабе: ўсё адалець магчыма!
Але, як вока, беражы святло.
Каб тое, што цябе тут абмінала,
У чалавеку болей дасканалым
На долю промнем радасным лягло.

У вераснёвым полі

Нам добра тут, у гэтым голым полі,
Дзе на рудой пакошы незнароч
Яшчэ ўбарог сваё рудое полымца
Неспадзяваны васілёк.

Нам добра тут, хоць рэзкі ходзіць
вечер,—
Ды ў неба шчэ багата глыбіні,
І сонца шчэ з-за хмар імклівых
свеціць нам

І не шкадуе цеплыні.
З такой лагодай, гойна і няўтомна
Прасцяг да сэрца нас хіне свайго,
І так выразна бачыцца нам,
хто мы ёсць

Адзін для аднаго...

Усё было: і сон, і парыванне,
Высокі ўзлёт, і марнасці сіло,
І нараканне, і самаз'яданне.
Нянавісці ніколі не было.

Нас не заўжды дастойна і цярыліва
Да разумення пачуццё вяло.
Так часта я была несправядлівай.
Нянавісці ніколі не было.

У заўчарашніх буднях надламала
Наступнасць наша светлае крыло.
Ты быў слабым, я жорсткім называла.
Нянавісці ніколі не было.

Агледжваемся—і як на далоні:
Далосся ўсё, што дацца нам магло
У найжаданым любасці прыгоне.
Нянавісці ніколі не было.

З-за рэчкі, з-за гаю...

За лугам зялёным, за сонечным гаем,
За рэчкай задумнай, за борам
панурым
І наша захопленасць, і прысяганні,
І рэўнасці распачнай злыя віхуры.

А ўсё—ці далёка? А ўсё—ці не ў
сэрцы,
Што тахае, тахае струджана ў
грудзях?

Яшчэ раз... яшчэ раз...
Як блізка ля смерці,
Гуляючы ў жмуркі, паходжаюць
людзі...

А свет гэтакі гожа і вабны наўкола,
Да шчэму жаданы для кожнай
істоты!..
Калі не руку, падавай мне хоць
голос—
З-за рэчкі, з-за гаю, з-за нашай
маркоты!..

Сябрам

Я не ару, не сею і не жну,
як не праду, не тку і не будую —
Елісавета БАГРАНА.

Куды ні траплю — скрозь магу
разлічваць
Калі не на свяцільнік —
на лучынку,
Як не на белы хлеб —
хоць на скарынку,
Як не на малако —
хоць на ваду, —
Людскога клопату хаця б расінку
Паўсюль знайду.

І не падлічваюць пры гэтым людзі,
А што за гэту ласку ім прыбудзе.

Я ж не ару, не сею і не жну я,
І не праду, не тку, і не будую —
Выводжу толькі думкі на папас,
Над словам праўды зболенай
шчырую.

...Ці дарасту, ахвярнікі, да вас?

Рыгор РЭЛЕС

Калі песня— сапраўдная песня

Адсюль крычу я сэрцам і душою
Наступнага далёкім жыхарам:
Хай сённяшняе нашае, зямное,
Жыццё-быццё не здасца
цудам вам.
Ізі ХАРЫК.
(Пераклад А. Куляшова).

Смяротны, як кожны на свеце, пазт
Выношавае песню у сэрцы. Яна
Не згіне павек, а пакіне свой след,
Хоць прыйдуць унукі на змену сынам.

Быць можа, замоўкне на многа гадоў
За шэрай імжой, за глухою сцяной.
Сатлее папера спісаных лістоў
І зробіцца дробнаю цёмнай тухлой.

Ды верш, калі толькі сапраўдны ён
верш,
Калі ён запальвае ў сэрцах святло,
Насуперак слоце любой ажыве;
Развеецца змрок, і адступіцца тло.

Яго немагчыма ніяк адлучыць
Ад лёсу нашчадкаў, ад плыні жывой.
З ранейшаю сілаю ён загучыць
На матчынай мове, на іншай якой.

Жыццё чалавека у вечнасці — міг.
Век песні сапраўднай не змерыць
ніхто.

Пазты з легенды гукаюць жывых
Праз пяць пакаленняў, праз дзесяць,
праз сто.

У водблісках кастра

Цераз грэблю з вёскі заазёрнай
Да майго кастра яна ішла.
Так імкне скрозь змрок густы і чорны
Мятлік сярод ночы да святла.

На траву духмяную прысела,
І відаць — ніякавата ёй.
Сумна усміхнулася, нясмела,
Валасы паправіла рукой.

Разумею стан яе душэўны:
Быць сам-насам з памяццю сваёй
Гэтай ноччу цёмнаю, напэўна,
Невыносна, немагчыма ёй.

Радасцю, вясновым абнаўленнем
Восень часам гарача дыхне.
Ды пакінуць рану летуценні,
Калі гэты дзіўны стан міне.

Дроў падклаў я. Стаў агонь ярчэйшы.
Цемра на паўкрока адпаўзла.

Чым далей юнацтва, тым прагнейшы
Я штодзень раблюся да цяпла.

А над галавою дым клубіцца,
Цягне іскры ў неба за сабой.
Хочацца ім зоркамі зрабіцца,
Вечна ззяць высока над зямлёй.

Ды на тое марна спадзявацца:
Вышыня і вечнасць не для іх.
Варта ад зямлі ім адарвацца —
І згасаюць іскры ў той жа міг.

Не такія свецяцца над намі,
Зьянем нападуняючы сусвет...
І глядзіць маркотнымі вачамі
Ім мая таварышка услед.

Эх, чаму так хутка час прамчаўся,
І расталі мары, нібы дым?
Я падумаў: у імклівым часе
Мы, як іскры гэтыя, гарым...

Моўчкі да святання мы сядзелі,
Слухалі начную цішыню,
І адно адное разумелі,
І пагаснуць не далі агню.

Як шкада, што восень недалёка,
Што лажоўкуньць дрэвы і кусты,
І каго куды у свет шырокі
Нас пагоніць вецер, як лісты.

Попел ад кастра дажджом размые,
Снегам завірухі замятуць.
Ды ніколі зоры зіхаткія
Згаснуць успамінам не дадуць.

Паміж «так» і «не»

Акіяны мне кінуць
Якар не дае:

Выгінае спіну,
Лапай-хвалай б'е.

Не знайсці яго вам
Між мацерыкоў,
Ён не меў ніколі
Сталых берагоў

Ні з пяску, ні з глею.
Тут вась, ува мне,
Ён вірыць, шалее
Паміж «так» і «не».

Трэба мне рашыцца
Нейкі крок зрабіць —
Акіяны сумненняў
Пеніцца, кіпіць.

Вал мяне уздыме,
Зрыне ў бездань шквал.
Кіраваць куды мне?
Дзе ён, мой прычал?

Як здаецца-адужаць
Гэту плынь? Мяне,
Нібы трэску, кружыць
Паміж «так» і «не».

Вочы

Ці пшачотна, ці пагрозна,
Ці гарэзліва, ці злосна,
Па-кашчы ці па-воўчы
На мяне глядзіце, вочы.
Аднаму не буду рады
Раўнадушнаму пагляду.

Пераклад з лўрэйскай
Фелікс БАТОРЫН.

**ТЫ УСЁ ЗНАЕШ,
МАЯ ПЕСНЯ**

Да песні

Ёсць лятункі,
Што будзіць не час яшчэ,— хай спяць...
Ёсць кірункі,
Ад якіх не можаш адступаць...
Ёсць трылогі,
Без якіх нідзе не мог бы жыць...
Ёсць парогі,
Для якіх — заўжды, навек чужы...

На парогі на ліхія
Не хадзіў нідзе і не пайду.
На кірункі дарагія
След заўсёды праз агонь і мрок знайду.
Прад лятункамі схілюся:
Не карайце, не будзіў вас, бо не мог.
А трылогі... Не схіснуся:
— Не шкадуі мяне, жыццё,
дай больш трывог...

Ты ўсё знаеш, мая песня,
Не падумай жа пра новы лёс прасіць,—
Толькі з вольнай прагай весняй
Я магу цябе
У душы сваёй насіць.
Ты ўсё знаеш, мая песня,
Не здрадніся ж ні з мальбой, ні з
пахвальбой,—

Дай мне, песня,
Да сканання
Заставацца на зямлі
самім сабой!

Прагна верыць,—
Верыць справе, з якой знаўся не абы!
Не блюзнерыць,—
Хай блюзнерыць
той, хто вернасцю слабы!

Хоць і горка
Хоць і горка часам глянуць у гады,—
Бачыць зорку,
Што заззяла
пуцяводнай назаўжды!..

Слова

Не леполі ны бяшеть, братіе,
Начыты старымі словесы...
О, спадчына мая непаўторная,
Далёкіх вякоў галасы!—
Як салодкае малако матчына,
Як першы прад матуляю крок...

— Чо ми шумить, что ми звенить
давеча...—
Спытае
вешчы стагоддзяў прарок...

І ці не адтуль—да сягонняга—
Неабвержны пачуеш адказ...
І ці не адтуль—да сягонняга —
Пра ахвярнасць — Радзімы наказ...

І ці не адтуль — да сягонняга —
Не выходзіць з нашчадкавых сноў:
Клятва мужнасці,
плач Яраслаўны,
Кліч шляхоў;
запавет для сыноў...

У сягонняшняй тлумнасці, сытасці,
У грызні за тлусцейшым пайком,—
Ахавай мяне,
Слова даўнасці,
Зберажы — хоць крыху
Адданасці,
Будзь мне духу майго
Маяком.

Не пусці, не пусці забыцца,
Што з калыскі пачуў, як той віцязь:
Луцэжы бы потягу быці,
Неже полонену быці...

Да глыбіняў душа напоўнена
Хараством векавечнай красы...
Не леполі ны бяшеть, братіе,
Начыты старымі словесы!..

Радзіма

Ёсць і ў Японіі
І сады, і ў садах у тых — вішні,
І азёрныя хвалі,
І шляхі, што пад сонцам ляжаць.
Толькі няма таго сэрца,
Што трывожыцца з ласкаю ўвішняй
Аб табе —
У матуліных
У грудзях ля Сажа.

Ёсць і ў Амерыцы
І лясы, і бярозы, і сосны,
І вясёлкавы бераг,
Што чаборам і кменам прапах.
Толькі няма таго сэрца,
Дзе звініць свет дзявочы дзівосны,
Што знайшоў ты ў юнацтвае
Назаўжды на юнацкіх шляхах.

Ёсць і ў казанчай Індыі
І світанкі, і шум трысняговы,
І высокае неба,
І праменнасць вясны ў сіняе.
Толькі няма таго слова,
Што дае табе матчына мова,
Толькі няма тае песні,
У якой твая радасць жыве.

Ёсць у свеце бязмежным,
Як і нашы —
І вёсны, і зімы,
Ёсць і цёплыя ліўні,
І зара перад сонечным днём.
Толькі няма таго шчасця,
Што завём ад калыскі —
Радзімай,
Толькі няма таго краю,
Для якога ад малку жывём!

Голас на ўсходзе сонца

Голас на ўсходзе —
З-пад сонца пачуў...
Адкуль ён, ціхі, самотны?..
І раптам —
Малюнак ажыў у ваччу:
Маці сцэле палотны...

Сцэле, сама прамаўляе з самой:
«От набялю сувоў...
От панашыю сарочак зімой...
Вышыю іх з канвою...»

Вышыю, каб васілёчкі цвілі, —
Сарочку свайму сыночку...»

Божа!.. Калі ж тыя дні былі!
Даўно-даўно і яны адгулі,
І тую знесіў я сарочку...

Маці, матуля, шчаслівых хвілін
Было ў нашым жыцці нямаля.
Ды сёння —
прымі паклон
за ўспамін,
Што сэрцу ад даўна прыслала.

Самы ён, можа, шчаслівейшы мне, —
Самы! —
Нішто не замяніць! —
Самы!
Нішто так душу не крагне.
Надзеямі не апраменіць!

Будзе цяпер мне
мой дзень залаты —
Не проста ў святле навакола...
А днём, што прынёс
на шлях мой круты —
Падсонечнай
Радасці голас...

Калі б не вы...

Калі б не вы,
Шчырыя сказы,
І песні бацькоўскіх сяліб,
Чым бы высвечваў я
Роздумы
Наканаванага дня?
Чым бы узвысіў
Трывожную мору,

калі б
Не векавечная,
Край мой, твая вышыня!

Калі б не вы,
Сонца і неба,
І ясная, родная даль,
Шаты бароў
І жытнёвы прастор палявы!
Дзе я знайшоў бы
Шляхі,
Каб навечна жыццё перадаць
У рупатлівыя рукі
нашчадкаў,

Калі б не вы!

Калі б не вы —
З радасцю звонкай, уцешнай,
Што ў думы, у сэрцы імкне,
З цёплым агеньчыкам,
З добрай усмешкай,
Што загараюцца весела
У кожным акне, —
Стаў бы глухім і бязмоўным,
Як камень сівы!..

Нават імя сваё
ў свеце забыў бы,
Калі б не вы...

Дзе пахаваны

— Дзе пахаваны? — многа год пыталі
Перастрахоўкі мудрыя айцы.
Хаця даўно легендамі ўжо сталі
У першых бітвах злеглыя байцы.

Хаця даўно ўжо там шумяць дубровы,
Дзе нішчыў бурай сорах першы год.
— Дзе пахаваны? —

сто разоў нанова
Пыталіся ў матуляў і сірот.

І нават сёння — ў час наш чалавечны,
Рэвалюцыйны азэрэнны век, —
Яшчэ аднекуль голас недарэчны
Пачуецца падчас ад недарэч.

Яшчэ пытаюць, —
хоць усім у свеце
Вядома, — шлях другі не пратарыць:
Дзе Леніна імя над Плошчай свеціць —
Агонь свяшчэнны поблізу гарыць.

Гарыць агонь — па-вечнаму
без стомы, —
Ці ў сонцы дні, а ці дажджы імжаць, —
У гонар тых мільёнаў невядомых
Салдат,
што ў лонах Вечнасці ляжаць.

Човен

Плыў човен па рацэ. Плыў ціха,
неўпрыкметкі.
Сядзеў вясёлы хлопец за вяслом.
А ў чоўне — кветкі...
Кветкі, кветкі, кветкі!..
Нібы праменні з сонечным вузлом.

З нашай бурнай эпохаю,
Можа, не самай пяхчотнай,
Але і не горшай з эпох.

Іду па вуліцы
І чую:
Людзі шлюць адзін аднаму вітанні.
Пакутую сэрцам
І бачу:
Мне падаюць падтрымкі руку.
Людзі жывуць!
Людзі ідуць на заданні
і на спатканні,
Людзі аддаюць душы
на парыванні
і на пачынанні,

Людзі не шкадуць
Ані крыві, ані жыццяў,
Каб сцвердзіць жыццё на вяку!

Абрыдлі мне твае страхі,
Прарок бяззубы,
Ты без канца і прад усімі
малітоўнічаеш.

А сам распалешся, як жарабец.
Што ты мне дзьмеш
У хаўтурныя трубы,
Што ты прапаведуеш
Народу майму канец!!

Не палохай!
Не ставай у місіянерскую позу.
Цябе раскусілі:
Ты проста —
Самаўлюбёны пусты вадалей.

Людзі жывуць!
Людзі будуць жыць,
Не зважаючы ні на якія пагрозы,
Людзі будуць ісці ў сваю будучыню
Усё далей і далей!

Вязанка... У хаце, дзе нарадзіўся Янка КУПАЛА. Фота Ю. ЦЕРАБУНА.

— Навошта табе столькі іх, юнача?..
— Хіба сабраў іх свету ты ўсяму?..
— Няўжо адной?..
— Зайздросная няйначай?..
Крычалі людзі з берага яму.
А ён вяслом махаў — з быстрой
змагаўся,
Нібы каня стаеннага сядлаў...
І ўсё камусьці весела ўсміхаўся.
І ўсё кудысь рупліва паглядаў...

Прыгожых песень шкода, як людзей,
Што іх і нараджалі і спявалі.
Калі б хоць хвілю быў я чарадзея, —
Зрабіў бы так, каб песні не ўміралі!
Каб нават тая, што адзіны раз
Знячэўку з сэрца вынікла ў кагосьці,
Адолела стагоддзі і да нас
Змагла
жаданаю з'явіцца госцяй.

Тады, душой вітаючы яе,
З надзеяй і праменіцца і весніць,
Я б верыў, што калісьці і мае
Хто-небудзь стрэне і прывеціць песні.

Што нехта і праз многа-многа год
Адчуе, як я любасць нёс Радзіме,
І ўпэўнены —
як роднага свайго,
Усім гарачым сэрцам
шчыра прыме!

Людзі будуць жыць!..

Як бы ні галёкалі,
Як бы ні палохалі,
Колькі б ні вымалёўвалі
Усяветных Галгоф, —
Застаемся людзьмі —

Аднадудцы

Ёсць аднадудцы,
А ёсць аднадудцы,
Дудуць у дуды,
Што ў адну дуду.
У аднадудцаў
Усе песні вядуцца,
Калі не пра гэту —
Дык пра тую бяду.

Там хлусы, там падонкі,
Там, —
па іхніх ацэнках, —
Ліхадзеі, зладзеі,
Дзялкі, махляры.
Б'юць заўзятая з пляча,
Аж да чырвані ў зрэнках,
Хоць ты
знішчаных імі
Кашамі бяры.

Аднадудцы,
Хаўрусныя, бравыя хлопцы,
З вашай бурнай адвагай,
З вашай хваткай рукі, —
Вам бы —
дзесь каля Хоста
Стралковыя аюпчык,
Папаўняць бы сабой
Баявыя палкі.

Вам бы ў рукі
Прапашнік, ды кельму, ды рэю.
Ды хоць нейкі станок,
Ды пілу з малатком.
Паказалі б хоць раз,
Як вы ўмеце сеяць,
Будаваць, майстраваць —
Не адным языком!..

ПЕРШАЯ РЭСПУБЛІКАНСКАЯ...

12 красавіка ў мінскім Палацы мастацтваў адкрылася Першая рэспубліканская выстаўка манументальнага мастацтва, прысвечаная 70-годдзю Ленінскага плана манументальнай прапаганды. Гэта выстаўка — галоўная падзея Тыдня выяўленчага мастацтва, што праходзіць у нашай рэспубліцы.

З некаторымі работамі гледачы ўжо сустрэліся ў мінулыя гады, але большасць экспануецца ўпершыню. Экспазіцыя шматпланавая. Яна апавядае не толькі пра сённяшні дзень манументальнага мастацтва Беларусі, але дае і пэўную гістарычную рэтраспектыву. На дыяпазітывах — роспісы і скульптуры мінулых стагоддзяў, фрагменты манументальна-дэкаратыўнага аздаблення помнікаў дойлідства. Гэта своеасаблівая прэамбула выстаўкі.

Работы мастакоў-манументалістаў, як вядома, не пераважаюць з месца на месца як жывапісныя палотны ці графічныя аркушы. Таму натуральна, што большасць твораў прадстаўлены на каліграфічных фотаадымках (у асноўным аздабленне інтэр'ераў) і на дыяпазітывах (помнікі, мемарыяльныя знакі).

Увесь гэты фотаматэрыял служыць абрамленнем асноўнай часткі экспазіцыі, выяўленню вобразна-пластычных ан-

цэнтаў. Гэта — эскізы ў маштабе, фрагменты кардонаў (эскізаў у натуральным памеры) і фрагменты, выкананыя ў матэрыяле. Гледач нібы наведвае майстэрню манументаліста, бачыць работу на розных этапах. Трэба адзначыць, што ўвогуле ў апошнія гады экспазіцыйны дызайн у Беларусі зрабіў вялікі крок наперад. Гэта відаць і па экспазіцыі цяперашняй выстаўкі. Намецілася тэндэнцыя скарыстоўваць станковы жывапіс ў інтэр'ерах нароўні з фрэскамі ці мазаікамі. Узоры такіх палотнаў такасама ёсць у экспазіцыі. Упершыню так шырока прадстаўлены беларускія вітражы. Розныя напрамкі стылістычных пошукаў дэманструюць скульптары, керамісты.

Тэматычна і вобразна экспазіцыя адлюстроўвае перамены, якія адбыліся ў нядаўні час нават у разуменні тэрміну «манументальная прапаганда». Сёння мы нібы нанова прачытваем славы ленінскіх дэкрэтаў «Аб помніках рэспублікі». Манументальная прапаганда (якую сённяшні па звычцы разглядае як варыянт нагляднай агітацыі ў бронзе ці бетоне) — гэта праграма адроджэння народнай памяці, увекавечання слаўных імёнаў і падзей шматвяковай гісторыі Аічыны, стварэння паўнацэннага эстэтычнага асяроддзя для нас і нашых нашчадкаў.

В. БОГУШ.

Аб'ёмна-просторавая кампазіцыя «Вясна». Аўтар — Я. ШЫБІЦЕВ.

С. РАВАШЧУК. «Ля старога дрэва».

А. ЖГУН. Кардон роспісу «Мой край» для Вілейскага Дома культуры.

У выставачнай зале.

Рассыпалася на мноства дробных эпізодаў фестывальная дыскусія. А шкада. Дзе-віль дзён стракатага і насычанага музычнага жыцця Мінска былі вартыя грунтоўнай выніковай размовы за «круглым сталом». Не той, якая адбылася ў Саюзе кампазітараў 10 красавіка.

Дарэчы, на працягу гадзіны яе трансліравалі ў «жывы» эфір. Тэлегледачы маглі пераканацца, што гаворку ўдзельнікаў дыскусіі нібы ганяла ветрам: ад настальгіі па высокадухоўнай музыцы — да пытанняў арганізацыі фестывалю, ад зычлівых пажаданняў Дзяржаўнаму канцэртнаму аркестру Беларусі — да агульнай канстатацыі «сярэдзіннага» ўзроўню сённяшняй беларускай музыкі... Чамусьці адзіным канкрэтным абранікам палемікі аказаўся Фартэп'яны канцэрт маскоўскага аўтара В. Кікты; музыка беларускіх кампазітараў, шырока прадстаўленая на фестывалі, апынулася ў колцы недагаворак.

Калі трансляцыя скончылася і тэлевізійшчыкі прыбралі свае мікрафоны, камеры і лямпы, удзельнікі дыскусіі паменела, а сама яна ўжо больш паглядвала сварку. Было тут і няўменне слухаць партнёра, і дзіўны нядабрыячлівы тон, і звычайна падмяняць творчыя прэрэчэнні асабістымі падрахункамі.

Модным тэрмінам «галоснасць» не прыкрыеш адсутнасць культуры зносін. Галоснасць — не значыць «нявяхаванасць», «нетактыўнасць». Яна не скасоўвае культуру спрэчкі... Скажаце, гэта ад недахопу спажывы духоўнай ці ад творчага лайдэцтва людзі-музыканты пачынаюць, што называецца, есці адно аднаго? Тады хіба варты ім збірацца пад шыльдаю саюза!

Зрэшты, многія яго члены на дыскусію проста не пайшлі. Далена не ўсе хадзілі на канцэрты ў філармонію. І толькі некалькі цінаўных самотнікаў наведваліся ў саюз на пасяджэнні-выязнога пленума камісіі па сімфанічнай музыцы СМ СССР. Магу зразумець тых, каму абрыдлі так званыя свойскія дыскусіі. Паспачуваю чалавеку, у якога алергія на сярэдняю, не ім напісаную, музыку. А вось абыхавасць людзей творчых, найперш моладзі, да сімфанічных навінак тлумачыць не бярэцца.

На «бліскуючую адсутнасць» гаспадароў саюзнаўскай залы зварталі ўвагу нашы госці з іншых рэспублік. Здзіўляліся: чаму беларускія кампазітары такія абыхавыя да спраў сваіх малег, да таго, чым жыве сучасная сімфанічная музыка? Слуханне новага — як чытанне свежых газет. Рэспублікі ж амаль не абменьваюцца музычнай інфармацыяй, а на ўсе-саюзнаўскіх пленумах не могуць тарапіць усе, хто хоча. Колькі наракаюць нашы творцы: маўляў, мы варымся ва ўласным соку, нам бракуе інфармаванасці, кантактаў, прапаганды сваёй музыкі. Колькі было зроблена для таго, каб да нас павярнуліся тварам, да нас прыехалі з розных канцоў Саюза! Мы ж... паказалі сваю шырокую спіну.

А была ж магчыма паслухаць не толькі фанэграмы з новай музыкой, але і гаворку пра яе, даведацца пра ўзровень крытэрыяў і меркаванняў нашых гасцей. Амаль усе яны гаварылі вобразна і эмацыянальна, жывою чалавечою мовай. Пра майстра сімфанізму А. Тэртэрана нават заўважылі: «Ён паказаў музычнае ўстава на вышэйшым узроўні». Як ні прыкра, — «нашы так не ўмеюць». І навучыцца, па ўсім відаць, не хочучь. (Памятаеце хор купцоў з оперы «Садко»: «У нас всяк себе сам большыі-набольшыі?»).

Хоць і ёсць у нашым саюзе неардынарны чалавек, захоплены спецыяліст, кіраўнік секцыі крытыкі Т. Шчарбакова, нефармальнага лідэра крытычнай думкі там няма. Быў бы — знайшоў бы камертон для дыскусіі, не пайшла б яна самацёкам, пры ўсёй поліфаніі тэм набыла б акрэслены кірунак, глыбіню, палемічнасць. Можа, наступным разам атрымаецца інакш?

Музычнае павестра першай красавіцкай дэкады жывілася філарманічнымі канцэртамі і тымі творами, запісы якіх служалі ўдзельнікі вязнога пле-

Спявае А. РУДКОЎСКИ.

цы», «Маленькім прынцу». Перагукаецца «Кліч» і з «Беларускай рапсодыяй» Я. Глебава, упершыню выкананай на летнім фестывалі. Літоўская музыканта Д. Банявічэне вызначыла творы такога тыпу, як аўтарскую варыянтнасць у сімфанічнай музыцы.

Выхаванцы Я. Глебава таксама паказалі прэм'еры: С. Бельцоў — грацыёзнае Канцэрта гросса, дзе ад ціхага распавядання скрыпкі праз вальсавы матыў спавяла назапашваліся мажорныя жанравыя фарбы фіналу; А. Залётнеў — Канцэрт для голасу і камернага аркестра, дзе найбольш арганічна і зграбна прагучала фуга, якую, падалося, можна ўключыць у праграму як самастойны нумар. На жаль, не ў лепшай выканаўчай форме была салістка Л. Ко-

лым шляхам, не праз эмоцыю, не праз душу, а праз халодны розум, разлік. Помсціць аб'яваваецца публікі, іроніяй, няшчырасцю і раздражнёнасцю выканаўцаў. Невыпадкова галоўны дырыжор Акадэмічнага сімфанічнага аркестра БССР Ю. Яфімаў даводзіў: трэба наладзіць сярод маладых кампазітараў штогадовы конкурс на лепшыя творы ў розных жанрах (за выключэннем песні, бо песенных конкурсаў якіх толькі няма). Відаць, ідэя такога конкурсу зацікавіла Міністэрства культуры БССР, Беларускай філармонія, Музычнае таварыства рэспублікі. Незадаволенасць вопытнага практыка работаю нашых маладых твораў — падстава для роздуму пра перспектывы беларускай музыкі.

Так, да парад выканаўцаў варта прыслухоўвацца. Бо колькі разоў сваімі спевамі або іграю яны ўзбагачалі вобразны змест музыкі, дадавалі цёплых сакавітых фарбаў і — сваё патхенне. Прыгадайма такіх удзельнікаў «Мінскай вясны». Дырыжор М. Казінец — артыстычны, жыццярэадны ў працы за пультам. Ён з поўнай аддачай правёў два фестывальныя канцэрты, кіраваў і жыноўчаўскім, і сімфанічным аркестрамі. А хор пад кіраўніцтвам В. Роўды! А спевакі В. Скоробагатаў, А. Рудкоўскі, М. Жылюк, В. Пархоменка, габаіст А. Прыходзька, цымбалісты Я. Гладкоў, А. Ткачова, альтыстка Л. Ластаўка...

Дзякуючы папулярнасці нават выканаўцаў (на жаль, не кампазітараў) былі на фестывалі два анілагавыя канцэрты.

Меў першы вялікі канцэрт на філарманічнай сцэне ўлюбёнец

Б. Акуджавы. (А. Шыкуноў прыгадаў сціпласць М. Равеля, які сваю сімфанічную версію «Карцінак з выстаўкі» М. Мусаргскага лічыў аркестроўкай). З якой мастацкай мэтай гэта зроблена? Пошук — так. Але дзеля якіх знаходак? Гэта ж можна пакарыстацца, як залай жылай, творчасцю многіх бардаў: «расфарбаваць», скажам, У. Высоцкага, А. Разенбаўма, звярнуцца з гэтай музыкой да самай шырокай заводскай аўдыторыі — і вакалігненнае прызнанне, папулярнасць не абмінуць ні «аўтара», ні выканаўцаў. Ці не так?

Не мінуў яшчэ і год, як створаны Дзяржаўны канцэртны аркестр Беларускай кіраўніцтвам М. Фінберга, але падрыхтавана ўжо вялікая праграма з музыкі беларускіх кампазітараў, паказаная на «Мінскай вясне». Прадстаўлена ў ёй каля двух дзесяткаў аўтарскіх імёнаў. Неверагодна, ды так. Побач з імёнамі Я. Глебава, І. Лучанка, В. Іванова, У. Будніка, Э. Зарыцкага, якія ўсё ж супрацоўнічалі з эстрадным аркестрам, — У. Алоўнікаў, Ю. Семяняка, Г. Вагнер, Д. Смольскі!

Вядома ж, мала хто з нашых твораў асвоіў эстрадную інструментальную, разбіраецца ў стылі біг-бэнда, карыстаецца элементамі рок-музыкі. Вядома, эстрады вечар у філармоніі заслуга найперш аранжыроўшчыкаў В. Даўгова, А. Шпянёва, А. Глевіча, А. Архіпава, якія творча папрацавалі над колішнімі песеннымі набыткамі беларускай музыкі. Вельмі важнымі ў драматургіі канцэрта былі імпровізаваныя інструментальныя імпровізацыі салістаў В. Шчырыцы, Г. Грачухіна, В. Бармы, С. Анцішына, А. Глевіча, А. Архіпава, удзел во-

МУЗЫКА

Будзем спагдзявацца?..

ЭЦЮДЫ ПРА «МІНСКУЮ ВЯСНУ»

нума. Адкрыццё і зрушэнне — 6-я сімфонія А. Тэртэрана. Толькі між іншым думаш пра складаную акустычную і тэхнічную арганізацыю музычнага матэрыялу: апроч «жывых» камернага аркестра і камернага хору, скарыстана 9 фанграм, на якіх — гучанне груп вялікага сімфанічнага аркестра, мноства разнастайных званоў, харавыя спевы. Хор вымаўляе літары старажытнага армянскага алфавіта — стварасца ілюзія прасветленых і драматычных малітоўных спеваў. У гукавой тканіне ўлоўліваеш нават прыглушанае мернае чалавечае дыханне... Ды захапляе не арыгінальнасць тэхнікі.

Аўтар казаў, што музыка для яго падзяляецца на тую, што кампазітар «саспіў», і тую, што ён «зрабіў». 6-я сімфонія — не «зробленая» музыка, таму і ўздзейнічае праз эмоцыі, абмяноўчы рацыю. Адчуваш сябе нібы ўнутры гэтай музыкі, спрадвечнай і сучаснай, самабытнай і агульналюдскай, вечнай.

Як гэта ўсцешна — перананнацца, што ландшафт сучаснага музычнага мастацтва ўпрыгожваюць такія вяшчыні! Але, апроч гор, ёсць і роўнае поле, і нізіны, і ямыны... Сучасная савецкая сімфанічная музыка расце колькасна, але праз мноства і размаітасць кампазітарскіх стыляў, манер нярэдка відаць «серадняячкі». Нягледзячы на асобныя знаходкі, адчуваецца агульная крызіснасць, кампазітарская разгубленасць перад сучасным светам. Мо таму многія аўтары грашаць перад слухачом, грэбуючы псіхалагічнымі законамі ўспрымання музыкі: слухачу адразу ўсё зразумела, а кампазітар гаворыць, гаворыць...

Але гляньма на ніву беларускай музыкі не з вышыні Тэртэранавай сімфоніі, а з пазіцыі жыжара даліны. І што ж? Зблізу наш крайд і ўжо не такі паныла-роўны. Ёсць свае

гожыя ўзгоркі і свежыя парасткі на іх, і бутоны надзей.

Фестывальная афіша паяднала творы беларускіх кампазітараў некалькіх пакаленняў і дала магчымасць убачыць, як на-рознаму яны адчуваюць, мысляць, пішуць.

Аўтарскі канцэрт старэйшых нашай кампазітарскай школы А. Багатырова. Адчулася яго цэласнае аптымістычнае светаўспрыманне — у імкліва-сці раманса на верш юнага М. Багдановіча «Маладыя гды», у яркім, звязаным з беларускім народным меласам, тэматызме кантаты «Малюнкi роднага краю»...

Аўтарскі канцэрт Л. Шлег меў свосасабліваю прэлюдыю: на праслухоўванні ў саюзе прагучаў запіс яе «Загукання вясны». Ухвальную ацэнку твору далі нашы госці. Яны заўважылі ў музыцы Л. Шлег глыбокае адчуванне народнай глебы, свежасць, любоў да роднай інтанацыі і — нягледзячы на вонкавую жывапіснасць і святло — унутраную шчыліваю струну.

Госці вылучылі яшчэ некалькі беларускіх твораў: сюіту з балета С. Картэса «Апошні інкаў», 5-ю сімфонію Д. Смольскага, «Пастараль» У. Дарохіна, І «Памяць зямлі» А. Мдзівані, сімфонію, у якой жыве чыстая, светлая, крыху загадкавая душа.

Рознабакова раскрылася на фестывалі творчасць Я. Глебава: балет «Ціль Уленшпігеля», музычная камедыя «Мільнерка», музыка для эстраднага аркестра. Прагучала і новая канцэртная п'еса «Кліч», напісаная ўпэўненым і яркім почыркам тэатральнага кампазітара, знаёмым па «Цілі...», «Выбранні-

лас, гэта перашнаджала зразумець творчую ідэю кампазітара. Пэўна, і слухач, і аўтар, і спявачка, у садружнасці з якой ствараўся Канцэрт, зацікаўлены ў паўторным, лепшым выкананні.

Нямала было прадстаўлена кампазітараў самага маладога

І. ЛУЧАНОК, А. БАГАТЫРОВА, В. РОУДА І А. МДЗІВАНІ.

Фота Ул. КРУКА.

накалення. Агульнае ўражанне ад засяроджанасці, сур'езнасці іх музыкі такое: гэта не столькі мудрасць таленту, колькі гульня ў даросласць. Суцяшас надзея, што з-пад маскі душэўнай старасці (даруйце ўжо мне такія словы) прагляне жывая, незацугляная, гарэзлівая, крыху дзіцячая мастакоўская душа. Бо ёсць жа эмацыянальнасць, шчылівае, густ у творах Я. Паплаўскага, А. Бандарэнка, Л. Сімаковіч.

Здаецца, і не будзе «гуляць у сур'езную музыку» У. Кур'ян: малады кампазітар піша ясна, каратка, давяраючыся творчай інтуіцыі, — ці не таму ягоньня работы прывабліваюць слухачоў? Вось і аўтарытэтыя калегі А. Тэртэран і А. Эшпай, на-строеныя скептычна да таго, што паказалі маладыя кампазітары Беларусі, аднадушна ўхвалілі ўпадабалі новы, 2-гі квартэт У. Кур'яна, павіншавалі аўтара найперш таму, што ён «не загаварыўся».

Няхай не здраджваюць маладым інтуіцыя, пачуццё меры, працавітасць.

III

Музыка помсціць кампазітара, калі той ідзе да яе круж-

многіх мінчан — Маладзёжны камерны хор пад кіраўніцтвам І. Мацюхова. Публіка — я не перабольшваю — стагнала ад захаплення. У прэм'ерным бляку таго вечара не надта трап-ляліся на вочы расчараваныя твары. Але яны былі. Тонкі слых музыканта з першых фраз бахаўскай кантаты вызначыў: спяванне аматарскае. Яркая, адукаваная, адухоўленая, крапаваная — але самадзейнасць. Вось калі І. Мацюхову давераць, нарэшце, арганізацыю прафесійнага хору, з прафесійнымі вакалістамі (а гаворка пра гэта ўжо ні для кога не сакрэт), можна будзе чакаць вакальнай стабільнасці і высокага мастацкага выніку.

Хор разам з інструментальным ансамблем захоплена, заўзята выканаў прэм'еру сюіты Б. Акуджавы — В. Капыцько «Песні арбацкага двара». Твор выклікаў аватцы ў зале, і гэта зразумела. Як заўважыў харавы дырыжор А. Шыкуноў пад час дыскусіі, аўтар абраў шлях, які можа быць спакуслівым для многіх маладых твораў, нераўнадушных да хуткай славы. Арыгінальнага тэматычнага матэрыялу В. Капыцько не прапанаваў, па сутнасці, зрабіў аркестроўку песень

пытнага і артыстычнага дуэта Я. Паплаўскай і А. Ціхановіча.

Аркестр малады, яго патэнцыяльны магчымасці яшчэ не раскрыліся і напалову. Будзем спагдзявацца, што напоўнена і выразна загучаць скрыпкі і арфа, якія пануць што пата-наюць у галасістым хоры медных духавых; што і ў ігры бліскачуча-сонечнай медзі з'явіцца больш пашчотных інтанацый, паўтонаў, а ў партыі ударніка — больш вынаходлівых штрыхоў. Што «пацплее» прыемны густы, але халаднаваты барытон М. Скорыкава, аформіцца вакальны стыль маладой А. Саўлінай. Што не будзе пуштаць амаль увесь канцэрт месца за райлем — у аркестры ж выдатныя п'яністы А. Шпянёў і А. Глевіч, і яшчэ спадзяванні — на больш індывідуальныя і разнастайныя аранжыроўкі персанажа амананемента і канцэртных п'ес для аркестра. Пакуль у тэатры эстрадных інструментаў многае вызначана наперад, бракуе размаітых, неспадзяваных для слухача «ўмоў гульні».

Мінас красавік. Рэкламныя шчыты прарастаюць новымі афішамі. Патроху забываюцца капрызы сёлетняй «Мінскай вясны». І пакуль старасці не думаш пра тое, што менш чым праз год фестываль вярнецца да нас і мы будзем з надзеяй углядацца ў яго зменлівае аблічча...

С. БЕРАСЦЕНЬ.

А. ТЭРТЭРАН І Я. ГЛЕБАУ.

ЛЕТАСЬ на студыі «Беларусьфільм» актыўна распачалася перабудова ўсёй структуры кінавытворчасці. Мета—сур'езнае павышэнне ідэйна-мастацкага ўзроўню і важкасці ўкладу беларускіх творцаў у кінематограф краіны. Прынамсі, так абвясцілі прадстаўнікі кінастудыі на адкрыцці чарговага, XVI штогодняга агляду-конкурсу кінавытворчасці 1987 года. Але мінулы год, на жаль, не зрабіў пераломным. Падобна на тое, што беларускім кінематографістам няк не ўдаецца выбіцца на шлях пасталення. Маю на ўвазе не прафесіяналізм у кожнай кінаспецыяльнасці, а прафесіяналізм здымачных груп, які ўсё-такі правяраецца па гатовай прадукцыі. Прадукцыя—ёсць, дзесяць ігравых карцін, сярод якіх фільмы вядучых рэжысёраў студыі В. Турава, І. Дабралуобава, Л. Нячаева, В. Рубінчыка, а вось кіно—мала...

Нават паводле ацэнкі глядацкага журы, якую атрымала ў гэтым годзе праца беларускіх кінематографістаў, толькі тры стужкі «выбіліся» вышэй за «чацвёрку» («Адступнік»—4,3 бала, «Восеньскія сны»—4,2 бала, «Пітэр Пэн»—4,7 бала), астатнія так і засталіся ў «ціхіх троечніках». Журы конкурсу ігравых карцін, на чале якога стаяў ленинградскі кінарэжысёр А. Герман, вырашыла сёлета (як, прынамсі, і летась) прыза за рэжысуру не прысуджаць. А дыпломы, амаль што ўсе, сабраў фільм В. Рубінчыка «Адступнік».

Вядома, калі разглядаць твор Рубінчыка на агульным фоне прадукцыі нашай кінастудыі, дык, зразумела, ён і мусіў атрымаць галоўны прыз за рэжысуру. Але А. Герман, на маю думку, прапанаваў адзіна правільную сістэму каардынат, паводле якой «правяраўся» кожны фільм. Ён проста назваў рэчы сваімі імёнамі...

Конкурсная праграма, такім чынам, была падзелена на дзве часткі: фільм «Адступнік» і астатнія работы. Крытэрыі падзелу—эстэтычны. І справа не

мі», каб зліцца з прапанаванымі кінематографічнымі вобразамі. Фільм ператварыўся ва «ўяўную аплывуху ўяўнаму імперыялізму» (выраз А. Германа).

Мушу, аднак, заўважыць: фільм «Адступнік» можна аднесці да сапраўдных здабыткаў «Беларусьфільма». Вопыту здымак падобных стужак на Беларусі яшчэ няма. Да таго ж, менавіта «Адступнік» прадэманстраваў высокі ўзровень прафесійнага майстэрства ўсіх, хто ствараў карціну,—мастакоў па грыве, касцюмах, святлу; апэратара, гукааператара і іншых.

РЫЗЫКНУ аднесці да мастацкіх здабыткаў і фільм І. Дабралуобава «Восеньскія сны».

нымі шашалем... Ва ўсім—запусценне і паступовы адыход... Шчыmlвая музычная тэма (кампазітар—А. Пятроў) падкрэслівае трагікамічнасць стужкі: смех і слёзы немагчымы адно без другога, як немагчыма быць Ганне без Васіля, а Васілю без Мікіты...

Час ад часу старыя сняць «восеньскія сны». Спачатку падаецца, што ўвядзенне сноў—то сюррэалістычных, то сімвалічных—спатрэбілася рэжысёру, каб «перамагчы» слова выявай, але гэтыя «сны» былі заяўлены ў сцэнарыі. На жаль, два вобразы—літаратурны і кінематографічны—не супалі... Ці не варта было адштурхнуцца ад літаратуры і пашукаць якой візуальнай адпаведнасці слову?

Г. МАКАРАВА (Ганна) і С. ПЛОТНИКАЎ (Васіль) у фільме І. Дабралуобава «Восеньскія сны».

КІНО

«Беларусьфільм»: РЭВАЛЮЦЫЯ АДМЯНЯЕЦЦА?..

З 19 па 26 сакавіка ў Рэспубліканскім Доме кіно праходзіў XVI агляд-конкурс мастацкіх, хранікальна-дакументальных, навукова-папулярных, мультиплікацыйных фільмаў і кінаперыядыкі вытворчасці кінастудыі «Беларусьфільм» 1987 года. Вынікі традыцыйнага кінааглядзін былі падсумаваны на заключэнні навукова-практычнай канферэнцыі, у якой прынялі ўдзел ленинградскі рэжысёр А. Герман (старшыня журы мастацкіх і мультиплікацыйных фільмаў), пісьменніца С. Алексіевіч

(старшыня журы хранікальна-дакументальных, навукова-папулярных фільмаў і кінаперыядыкі), дзеячы кіно і крытыкі В. Нячай, Б. Берман (Масква), С. Кармаліта (Ленінград), Т. Логінава, Я. Ігнацьёў, Г. Ратнікаў і іншыя.

Прапануем увазе чытачоў нататкі маладога кінакрытыка А. Сільвановіча пра мастацкія стужкі сёлетняга агляду-конкурсу; агляд хранікальна-дакументальных і навукова-папулярных фільмаў «ЛІМ» мяркуе змясціць у бліжэйшых нумарах.

пастаўлены паводле сцэнарыя А. Дударова, хоць якіх толькі «цэтлікаў» ні чапляюць на стужку: «пошласць», «кітч», «прафесійная безгустоўшчына»... Мой калега-крытык далікатна папракнуў «Восеньскія сны» ў «тэатральшчыне». Але гэта, лічу, не абвінавачванне, а падкрэсліванне спецыфікі відовішча. Натуральна, што п'еса, якая сталася асновай

А так—шмат якія сны (запазрабаваўшы, дарэчы, камбінараваных здымак ці складаных хімічных рэакцый) выглядаюць фокусамі, некаторыя і проста ненатуральнымі, безгустоўнымі, бо выбіваюцца са стылістыкі фільма. Такое несупадзенне ўмоўнасцей сапсавала фінал стужкі: быццам памірае Мікіта, а мы, глядзячы, усё чакаем: мо гэта чарговы сон? Фраза Васіля: «Зразумець ты паспеў, зрабіць толькі нічога не паспеў», — «віснё», спараджае, у лепшым выпадку, меладраматычныя інтанацыі, а фільм жа распавядаў нам зусім пра іншае і—па-іншаму.

СЕННЯ шмат якія падзеі другой сусветнай вайны—тыя, што здаваліся нам даўно зразумелымі і асэнсаванымі, пераглядаюцца, пераасэнсоўваюцца, але зварот рэжысёра В. Турава да супярэчлівых падзей ва ўзаемаадносінах Польшчы і СССР да і пад час вайны ўравае сваёй грамадзянскай адвагай. Горкая і не надта прыемная праўда, далёкая ад хрэстаматый па гісторыі, знаходзіць сваё адлюстраванне ў фільме «Пераправа». Праўда, похапкам, у тэксе: Армія Краёва і польскі ўрад у Лондане, армія Людова і савецкія войскі—усе змагаюцца з фашызмам, але не разам. Паміж людзьмі і арміямі пралегла бездань, і вінаватая ў гэтым не адны палякі...

Карціна «Пераправа» маштабная: дзеянне адбываецца то ў нямецкім тыле, то ў злучэннях Арміі Краёвай, то на пераправе савецкіх войск праз Буг. Вясной сорак чацвёртага палякі ставяцца да савецкіх вызваліцеляў яшчэ вельмі і вельмі неадназначна. Шмат хто з іх яшчэ згадвае пра конніцу Будзёнага, у польскіх войсках ёсць людзі, якія разам з Пільсудскім адыходзілі з-пад Кіева... Зразумела, што на пераправе савецкаму камандаванню даводзілася вырашаць не толькі вайсковыя задачы. Усю гэтую палітычную складанасць Турава выявіць удалося, але шкада, што выключна праз словы, словы, словы...

Нягледзячы на пастаянны марш у бок Яноўскіх лясоў і вайсковыя баталіі, фільм выглядае нерухомым: пазіцыі бакоў вызначаны ад самага пачатку і развіцця практычна не атрымліваюць. Увагу рэжысёра, па

ўсім відаць, адабрала вызначэнне «правільнага» погляду на падзеі. Менавіта таму з фільма знікае гістарычная шматмернасць і ён робіцца крыху аднастайным. Аднастайнасць (і адназначнасць) заяўлена на самым пачатку, калі «ў сутык» маніруецца польская моладзь у дыскацыі і—могілкі на дзяды з тысячамі запаленых свечак. Гэтая аднастайнасць (і адназначнасць) факсіруецца ў фінале стужкі, калі рэшткі атрадаў Арміі Краёвай, не пагадзіўшыся на сумеснай дзеянні з Савецкай Арміяй, гінучы, акружаныя немцамі. Фільму замінае млявасць інтрыгі. Не ратуе і гераічны разведчык, які дзейнічае ў Варшаве і здабывае каштоўныя весткі для савецкіх войск. Дарэчы, менавіта эпізоды з ягоным удзелам мусілі прыцягнуць цікавасць глядачоў. Мусілі, ды не здолелі.

Тураў імкнецца ўзняць і разгледзець надзвычай складанае палітычнае пытанне, а стварае публіцыстычны артыкул. Фільм

Б. НЯЗОРАЎ (Судакоў) у фільме В. Турава «Пераправа». Фота А. ДЗМІТРЬЕВА.

не ўзрушае, не вымагае спачування да сваіх герояў. Час ад часу рэжысёр цытуе свае мінулыя работы, а тады мы раптам згадваем, які Тураў майстар, як ён дакладна і далікатна адчувае кінематографічную выразнасць у чорна-белым кіно. Можна пагадзіцца з А. Германам, што каларывы фільм «Пераправа» не зрабіўся колеравым. Фарбы толькі выкрылі ўмоўнасць і бутафорнасць дзеяння: бой на вышыні, салдаты, якія тонуць у багне пасярод кветак... Фільм «Пераправа» ры-

зыкуе «праваліцца» і ў пракаце,—хоць бы з-за сваёй неверагоднай даўжыні (больш за тры гадзіны), калі, вядома, з яго не зробіць тэлевізійны варыянт на чатыры серыі.

ШОСТЫ фільм «За парогам перамогі» (рэжысёр Б. Сцяпанав) тэлевізійнага серыялу «Дзяржаўная граніца» не зрабіўся ўпрыгожаннем серыялу і здабыткам студыі. Карціна адкрыта прэтэндуе на простае забавляенне, аднак гэтая ўстаноўка—шкодная і небяспечная. Трагічныя старонкі гісторыі адаптуюцца і ператвараюцца ў фон для сюжэта, без аналізу і асэнсавання, без усялякага роздуму.

Пасляваенная Украіна. Банды аунуцаў. «Нашы» закідваюць да «іх» свайго разведчыка, які ўсіх хвацка абдурвае і спрытна перамагае. У кіно як у кіно: прыгажуні-каханкі бандыта і галоўнага героя акажуча роднымі сёстрамі; пагранічнікі страляюць, не прыцэляваючыся, і трапляюць, у каго трэба; пасля канчатковай перамогі над усімі бандамі (а яны сабраліся на сустрэчу з кадравым амерыканскім рэзідэнтам) гледачоў «дабівае» фінальны дыялог: «Што гэта, таварыш маёр?» — «Гэта, Садыкаў, канец варожаму логаву!»

Фільм непадробна сумны, да таго ж расцягнуты на дзве серыі. Гісторыя не вінавата ў тым, што намаганнямі няздатнага сцэнарыстаў ператвараецца ў набор зацягнутых сюжэтаў. Вядома, Б. Сцяпанаву як рэжысёру можна і паспачуваць, але калі ён кладзе ў аснову твора, мякка кажучы, звыклую схему, дык «расквеціць» не запамінальнымі характарамі—ягона прафесійная задача. У стужцы ж персанажы настолькі невыразныя, што не падмаюцца вышэй за драматургію; зольныя акцёры выглядаюць шэра і ненатуральна. Бадай што аднаму К. Сцепанкову ўдалося ў прапанаванай драматургамі схе-

Г. ГЛАДЗИЙ (Мілер) у фільме В. Рубінчыка «Адступнік».

ў колькасці прызоў ці балаў глядацкай прыязнасці. Фільм Рубінчыка нагадаў, што кінематограф мае візуальную прыроду: гэта адзін з самых прыгожых фільмаў, якія мне даводзілася бачыць. Ён вабіць кампазіцыйнай выверанасцю, прадуманасцю мастацкіх рашэнняў, дакладна вытрыманымі гарнітурамі і інтэр'ерамі, узніслай працай акцёраў. Можна захапляцца тым, як гэта зроблена, толькі «дзіцячае» пытанне—што ж зроблена—мусіць працверзіць гарачую захопленасць. Мне падаецца, што рэжысёру бракавала моцнай, дыхтоўнай сцэнарнай асновы. Канкрэтны змест фільма пярэчыць яго ўмоўнай форме. Рэжысёру не ўдалося зусім адарвацца ад сатырычнага памфлета «Пяць прэзідэнтаў», напісанага дваццаць гадоў назад. Разам з апэратарам карціны Ю. Ялховым Рубінчык ствараў асаблівую чароўнасць, шарм, далікатнасць кадра, але размовы—дыялогі, у прыватнасці, былі занадта «напісаны-

сцэнарыя, надала фільму ёмістасць, глыбокія дыялогі, форму і меру тэатральнай умоўнасці.

І. Дабралубаў і не спрабуе пераадолець умоўнасць дзеяння: кадры статычныя, камера занатоўвае ўсе падрабязнасці акцёрскага пражывання роляў Г. Макаравай, Б. Новікавым і С. Плотнікавым. На жыцці кожнага героя стужкі адбілася гісторыя народа і дзяржавы, Той, хто захаваў у сабе маральны стрыжань—адданасць роднай зямлі,—застаўся з чыстым сумленнем: менш цвёрдых «захліснулі» супярэчлівыя загады, указанні і дырэктывы, збілі, скалечылі, зламалі. Шчаслівая Васіль і Ганна—іх чакае свой дом, зямля. Пакутуе і стогне на начых Мікіта-Гастрят, які ўсё жыццё з «чайнікам па ваду прахадзіў». Фільм паступова з камедыі робіцца драмай. Драматызм—не толькі ў маналогх герояў, але і ў кадрах з несабранымі яблыкамі, асірацелымі хатамі, бяргавымі, паточа-

ме надаць свайму герою жывое алічча. Астатнія выканаўцы аддалі перавагу найгрышу: позірк і з-пад ілба, сцягтыя зубы, жаўлакі на скулах—гэта ліхадзеі, пацягнуўшы «па статуту»—пагранічнікі...

У ПРАГРАМЕ сёлетняга кінаагляду былі і фільмы, якія беларускім кінематографістам удаюцца вельмі рэдка. Маю на ўвазе стужкі «пра сучаснасць»: «Загад» (рэжысёр Ю. Аксанчанка), «Рэпетытар» (рэжысёр Л. Нячаеў), «Хочаце—кахайце, хочаце—не...» (рэжысёр У. Ко-

лас), другая серыя фільма «Пушча» (рэжысёр В. Урагаў). Уся гэтая «абойма» фільмаў здзіўляе той складанай працай, тым непарадным імпульсам, з якімі рэжысёры вышуквалі надзвычай мізэрныя канфлікты. Адчуванне такое, што ўсё гэта здымалася гадоў пятнаццаць назад.

Мо Л. Нячаеў па-простаму вырашыў адпачыць ад дзіцячага кіно, узяўшыся за старую п'есу Г. Палонскага — гісторыю несостаяўшайся любові маладога сталічнага філосафа і дэвушкі со спасатэльнай станцыі, як сказана ў анатацыі? Аўтары фільма з кветлівай назвай «Хочаце — кахайце, хочаце — не...» уздымаюць побытавыя праблемы, якія могуць падацца дробнымі і не вартымі ўвагі. Але што рабіць тым, у каго з гэтых праблем складаецца жыццё і з-за іх невырашальнасці — разбураецца, быццам пытаюць нас аўтары. І мы быццам даём ім веры: быццам па дарозе даганяем жанчыну, зазіраем ёй у твар, але варта толькі ёй знікнуць у натоўпе, хушынка забываемся і на яе, і на «праблемы»... Памятаем толькі пра назалелую праставую драматургію, пра рыхлыя дыялогі (праўда, з ценем дасціпнасці) — іх не ратуюць таленавітыя акцёры Н. Ажэлтэ і А. Булдакоў.

Фільм «Пушча» схіляецца да эпічнасці, убірае ў сябе падзеі двух стагоддзяў. Здавалася б, што стагоддзе дваццатае мусіць болей удацца дэбютанту В. Урагаву, але, нягледзячы на гэтую касцюміраванасць, першая серыя выглядае куды больш прывабна: характары больш «шчыльныя», арганічныя, канфлікты паўнакроўныя, важкія. Тут ёсць і вобраз самой пушчы — захавальніцы народнай мудрасці, сілы. «Памрэ пушча, памруць і людзі», — скажа графскаму ляснічому Дзед (вобраз хутэй фальклорны, а не побытавы). Увесь час хочацца слухаць яго: ягоны тэкст больш важкі і поўны, чым адмысловая спрэчка навукоўцаў. Другая серыя глуміць усё... пошукі сюжэтных сувязей з першай. Канфлікт драбнее (акцэнт нечакана пераносіцца на інтымныя адносіны галоўнага героя — дырэктара леспрамгаса), а пасля і зусім знікае...

Уражаннямі ад XVI агляду-конкурсу з крытыкамі і гледачамі супрацоўнікі кінастуды падзяліцца не скажэлі. Мабыць, менавіта таму не прыйшлі на заключную канферэнцыю мастацка кіраўнікі творчых аб'яднанняў?

Ад каго, у такім разе, чакаць аздаравлення на кінастуды? Ад маладзёў? Але калі стаўленне да іх не зменіцца, дык можна прадказаць кіраўнікам нашага кіно яшчэ больш складаныя часіны. Бо той, хто ўвайшоў у склад «маладога атрада» з невялікім актывам кароткаметражных стужак, ужо да дэбюта ў вялікім кіно паспяхова засвоіў «правілы гульні» — даваць «планавыя адзінкі». Таму ў бліжэйшы час рэвалюцыя на «Беларусьфільме» адмяняецца. Удкладню: я не заклікаю бунтаваць супраць традыцый. Я заклікаю маладых кінематаграфістаў выступіць супраць штампаў, якія падкрэслена называюцца «традыцыямі».

І апошняе. Прадбачу: хтосьці заўважыць пэўнае супадзенне маіх думак са сказаным на заключнай канферэнцыі А. Германам. Што ж, на першыя я настойваюць не буду. Толькі прашу асабліва не засяроджвацца на высвятленні, «хто першы сказаў», а больш цвяроза зірнуць на сітуацыю, якая складаецца цяпер у беларускім кіно.

Вынікі сёлетняга агляду-конкурсу яе нам красамоўна прадаманствалі.

Алег СІЛЬВАНОВІЧ.

СЛУЖБА ЗВАРОТНАЙ СУВЯЗІ

Што вы думаеце— пра новы рытуал?

Чытачы абмяркоўваюць прапанову Беларускага фонду культуры аб Дні памяці

Зварот прэзідыума праўлення Беларускага аддзялення фонду культуры і запрашэнне выказаць думкі наконт правядзення Дня памяці, надрукаваныя ў «Ліме» 18 сакавіка, прымусілі напісаць гэты ліст.

Не магу пагадзіцца з прапановай праўлення Фонду культуры адзначыць Дзень памяці ў апошнюю суботу красавіка. Яно так, што людзі прыбіраюць вясной магільні блізкіх, садзяць на іх кветкі. Так, дарэчы, раблю і я. Але робіцца гэта ў хвіліну вольную ад веснавых работ, бліжэй да лета ці ў пачатку лета. Адрэзайце — прапануюць гараджане, адарваныя ад сельскай гаспадаркі людзі. Вядома ж, вясной сяляне не маюць перадыху: капаюць, сеюць, барануюць. Нават на Першамай ды ў Дзень Перамогі яны на палатках, у працы. Дык давайце памятаць пра гэта. Тым больш, што апошняй субоце красавіка звычайна папярэднічае Усесяюзны камуністычны суботнік. Гэта адзін аспект праблемы.

А як жа з пачуццямі чалаве-

ка, яго душэўным настроем? Вясной прырода абуджаецца пасля зімовых завірух, з'яўляюцца першацветы, кранаюцца зеляніна дзіўцы, весела і рупліва шчабечуць птушкі. Неж зусім не прыходзяць думкі аб смерці, аб халоднай і вечнай незваротнай зіме. Спявае душа, радуецца доўгачаканаму цёплым ветрыку і лагоднаму сонейку, горнецца да кволай, але маладзенькай траўкі; агорвае вера ў непадушны ход часу і ўласнае бяссмерце. Якраз аб гэтым, пэўна, і не падумалі ў Фондзе культуры, хоць і напамінаюць пра асаблівы змест і настрой.

А як быць з праконвечнымі «Дзядамі», праконвечным днём памяці нашых продкаў? Трэба прызнацца, нашы продкі мелі рацыю, адзначаючы «Дзяды» першага лістапада: завершаны палыявы сельскай работы і ёсць вольны час.

Я адзін з тых, хто шануе Дзень памяці. Маладзейшым калі-нікі ленаваўся схадзіць на могілкі, але пасля смерці бацькоў у гэты дзень я абавяз-

кова там, дзе знайшлі вечны прытулак мой старэйшы брат і шмат сваякоў, дзяды і бацькі мае — мае карані, мой боль і смутак. І не толькі аб родных і блізкіх роздум у гэты дзень. І пакуль жывы сам, будзе жыць мая ўдзячная памяць у гэты мой лістападаўскі дзень памяці. Радуе штогадовы прыток моладзі, тое, што гэты дзень становіцца іхнім, уваходзіць у іх жыццё і сьвядомасць, неабходны ім.

Зыходзячы з усяго сказанага, прапаную Дзень памяці адзначаць у першую нядзелю лістапада, ва ўсякім разе, восенню і ў нядзелю.

Якім хачу бачыць гэты Дзень? Прыспушчаныя сцягі над урадавымі і іншымі дзяржаўнымі ўстановамі — як даніна ўдзячнасці за працу і жыццё памёршым грамадзянам дзяржавы, як адзнака нашай памяці і жалобы. Радые і тэлебачанне перадаюць нягучную і трохі сумнаватую, што наводзіць на роздум, музыку. Не дзе ў гадзіны дзве ці тры дні, адначасова па ўсёй рэспубліцы, пачынаюцца мітынгі. Аб'яўляецца хвіліна маўчання. І толькі па радые гучыць, павольна затухаючы, гук метранома. На працягу ўсяго мітыngu няхай гучыць жалобная музыка.

У гэты дзень непатрэбны гучныя і халодныя парадныя словы. Галоўнае — чуласць, добразычлівасць і пачуццё такту.

Т. МАЕЎСКИ,
вядучы інжынер Мінскага навукова-даследчага прыборабудавальнага інстытута.

Для таго, каб правесці такое важнае мерапрыемства, як Дзень памяці, неабходна, я лі-

чу, перш за ўсё навесці парад на могілках. На жаль, большасць з іх, асабліва ў сельскай мясцовасці, у занябаным стане.

Неабходна навесці чысціню на могілках, пасадзіць маладыя дрэўцы, расчысціць дарожкі і г.д. Асабліва клопат, безумоўна, — магільні загінуўшых у гады Вялікай Айчыннай і войнаў-інтэрнацыяналістаў.

Шэфства над магільні павінны ўзяць на сябе перш за ўсё школы, вышэйшыя навучальныя ўстановы, камсамольскія арганізацыі, саветы ветэранаў. Шмат яшчэ ёсць безыменных магіль. Тут трэба папрацаваць пошукавым атрадам — піянерам і камсамольцам.

Вось калі мы наведзем парад на могілках, трэба будзе як след падумаць і над рытуалам Дня памяці.

А. АНЦІПОВІЧ,
эканаміст.

г. Мінск.

На мой погляд, самы верагодны тэрмін для правядзення Дня памяці — 8-га мая. Чаму менавіта напярэдадні Дня Перамогі? Ды таму, што больш вялікіх ахвяр, чым у гады Вялікай Айчыннай вайны, ніколі не было. І яны заўсёды ў памяці народнай. Прама ці ўскосна памяць аб памёршых родных і блізкіх цесна звязана з памяццю пра тую вайну. Дзень Перамогі — святы дзень для мужчын і жанчын, для старых і дзяцей, для атэістаў і веруючых, для гараджан і вясковых, словам, літаральна для ўсіх савецкіх людзей. Таму і стаўлю подпіс, каб Дзень памяці быў штогод 8-га мая.

В. АРЦЕМ'ЕУ,
член КПСС з 1951 года,
ветэран працы.

У рэдакцыю «Ліма» звярнуўся настаўнік, аматар-краязнаўца з вёскі Заполле Івацэвіцкага раёна Брэсцкай вобласці А. Зайка з просьбай расказаць аб створанай нядзельнай краязнаўчай камісіі пры Беларускам фондзе культуры. Наш карэспандэнт сустрэўся са старшынёй камісіі, кандыдатам гістарычных навук Г. А. Кіхановічам.

КРАЯЗНАЎСТВА— КЛОПАТ МНОГІХ

— Генадзь Аляксандравіч, якімі патрэбамі было абумоўлена стварэнне краязнаўчай камісіі, якую вы ўзначальваеце?

— Створаная ў канцы мінулага года краязнаўчая камісія пры Беларускам фондзе культуры распачала работу па вывучэнні ўсіх аспектаў і кірункаў сваёй дзейнасці. Успамінаем пры гэтым вопыт беларускіх краязнаўцаў дакастрычніцкага часу, а таксама вопыт тых даследчыкаў, што групаваліся вакол часопіса «Наш край» і аб'ядноўваліся пад эгідай цэнтральнага бюро краязнаўства ў дваенныя 20-я і 30-я гады.

Клопатаў шмат, бо быў час, калі краязнаўства ў нас па сутнасці не было, і калі нешта рабілася, то толькі энтузіязмам асобных людзей. А як «лёгка» жылося гэтым энтузіястам, можна бачыць на прыкладзе хоць бы А. Белакоза з Гудзевіч. Толькі нядзельна па-сапраўднаму ацанілі яго заслугі і надалі яму годнасць заслужанага работніка культуры Беларусі. Пра ажыццэнне краязнаўчага руху мала хто гаварыў. Быў час, калі музеі згорталіся, а экспанаты перадаваліся ў іншыя. Пасля зноў адраджаліся, толькі чамусьці ім надавалі новы накірунак — народнай славы, а што гэта такое — толкам ніхто не ведаў. На думку тых, хто падштурхоўваў да такой пабудовы экспазіцыі, марылася паказаць край з перадавай сельскай гаспадаркай, прамысло-

васцю, з галерэямі герояў. Зразумела, ніхто не прырэчыў супраць гэтага, але ж ці варта пры гэтым замоўчваць цэлыя этапы гісторыі? Даходзіла да парадоксаў: у некаторых музеях народнай славы адсутнічаў паказ народных выступленняў супраць царызму і ўвогуле дакастрычніцкага перыяд. Часта ў краязнаўчых музеях было мала менавіта краязнаўцаў, тых, хто б апантана вывучаў свае мясціны.

Хочацца верыць, што стварэнне краязнаўчай камісіі (якая з часам, будзем спадзявацца; аформіцца ў краязнаўчае таварыства) можа аздаравіць сітуацыю, паспрыяе глыбейшаму знаёмству людзей з роднымі мясцінамі Бацькаўшчыны. Трэба аб'яднаць дзейнасць усіх даследчыкаў краю ў адну арганізацыю, нейкім чынам заахоціць мясцовых аматараў, каб у кожным кутку Беларусі жылі свае летапісцы. Без гэтага нельга ствараць гісторыю вёсак і гарадоў Беларусі, энцыклапедычныя выданні па кожным раёне — «Памяць».

— Чым жа канкрэтна займаецца камісія гэтыя месяцы?

— Па-першае, мы калектыўна выпрацавалі план работы на гэты год і стараемся яго трымаць. Хоць і ўлічваем падказкі часу. Па-другое, наша грамадскае аб'яднанне шыршыцца, мы атрымліваем прапановы навічкоў, маем падтрымку з перыферыі. І ўжо зараз можна

ўлічваць пажаданні для складання перспектывага плана. Увогуле, у Беларускам фондзе культуры поўным ходам ідзе падрыхтоўка доўгатэрміновай праграмы работы — «Спадчына». Там будуць улічаны і пажаданні нашай камісіі.

Сярод планавых задум камісіі — правядзенне краязнаўчай канферэнцыі. Меркавалася пачаць з рэспубліканскай. Але Гродзенскі ўніверсітэт перахапіў ініцыятыву і правёў абласную. Што ж, няхай будзе спачатку абласная, а пасля рэспубліканская. Хацелася б толькі, каб на гэтыя канферэнцыі пасылаліся зацікаўленыя краязнаўцы, а не «ганаровыя» прадстаўнікі. Па выніках канферэнцыі мяркуецца выпусціць краязнаўчы зборнік. Акрамя гэтага, камісія плануе (і ўжо робяцца канкрэтныя захады) адкрыць свой народны ўніверсітэт краязнаўства. Намі ўжо праведзена першая прыкідка — «перапіс» беларускіх краязнаўцаў, складзена картатэка. Набралася 175 чалавек, у тым ліку і некаторыя вучоныя. Вядома, не ўсе яны кінуча пісаць гісторыю родных мясцін, як гэта ў свой час зрабілі А. Грыцкевіч, Л. Лыч, М. Улашчык і некаторыя іншыя.

Пачынаем прапагандаваць работу самой арганізацыі і спадзяемся на добры «прырост» яе энтузіястаў. З гэтай мэтай нядзельна адбылася сустрэча з выкладчыкамі і студэнтамі Мінскага інстытута культуры. У планах краязнаўчай камісіі значыцца выпуск значкоў у гонар гарадоў, памятных мясцін, выдатных дзеячаў навукі, культуры, рэвалюцыйнага руху. Выказана жаданне мець у рэспубліцы больш паштовых знакаў адпаведнай краязнаўчай тэматыкі. Моладзь з нефармальнага аб'яднання «Брама», «Талака», «Тутэйшыя» і іншых прапанавалі свой удзел у рэстаўрацыйных работах па аднаўленні помнікаў архітэктуры. Думаю, што такі энтузіям моладзі варты ўсялякай падтрымкі і пахвалы. Мяркуюцца, што ўжо ў бягучым годзе будзе працаваць навукова-вучэбны атрад студэнтаў. Іх ніяк не параўнаеш з тымі недасведчанымі аднагодкамі-альпіністамі, што выкарыс-

талі помнік архітэктуры для сваіх трэніровак.

На пасяджэнні камісіі выказвалася слушная думка аб выданні спадчыны некаторых краязнаўцаў. У прыватнасці, дацэнт БДУ імя У. І. Леніна В. Рабцэў прапанаваў выдаць працу М. Шчакаціхіна пра нумізматычныя скарбы Беларусі, а прафесар Мінскага інстытута культуры Л. Казлоў — атлас старадаўніх беларускіх гісторыка-геаграфічных карт, перад тым прадаманстваўшы іх у выкананні выдатных картографічных мінусных стагоддзяў. Былі меркаванні аб выданні серыі брашур «Краязнаўцы Беларусі». Загадчыца рэдакцыі БелСЭ С. Самуэль бачыць у краязнаўчых добрых даратках і памочнікаў у стварэнні новых энцыклапедыяў, асабліва з серыі «Памяць», прысвечаных асобным раёнам Беларусі. Была думка аднавіць старыя географічныя назвы тых населеных пунктаў нашага народа, якія зафіксаваліся ў летапісах, хроніках і іншых пісьмовых крыніцах. Ужо на сучасным этапе работы камісіі з'явілася шмат даволі цікавых прапаноў.

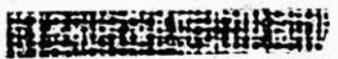
— Ці ўсё гэта, Генадзь Аляксандравіч, адносіцца да камісіі краязнаўчай камісіі?

— Вельмі часта выкананне канкрэтнай працы запатрабуе супрацоўніцтва з сумежнымі камісіямі фонду культуры. Напрыклад, каб выдаць названы вышэй атлас старых карт, трэба іх адшукаць у розных сховішчах Еўропы (на сённяшні дзень адшукана яшчэ далёка не ўсё), і тут належыць аб'яднацца з камісіяй «За вяртанне спадчыны», якую ўзначальвае Адам Мальдэс. А каб вярнуць старыя географічныя назвы, трэба будзе супрацоўнічаць з яшчэ адной — гісторыка-геаграфічнай камісіяй (узначальвае Міхал Дубянецкі), а таксама з камісіяй аховы помнікаў, старшыня якой яшчэ не зацверджаны.

— Якая далейшая перспектыва работы камісіі?

— Усё тая ж. Найперш — ажывіць краязнаўчы рух у рэспубліцы, каб на месцах вывучалася гісторыя і духоўная спадчына кожнай вёскі і кожнага горада.

МАЛЬВА

На зялёным лужку пасвіліся каровы. Неба над імі было цёплае, трава зялёная, сакавітая, вакол спакой і цішыня. Сілкаваліся кароўкі, не вельмі то зваяжучы адна на адну, бо добра адна адну ведалі—статок невялічкі, з год у год усе разам—і пад адкрытым небам і пад калгасным дахам.

І вось у гэты невялічкі статок, на лужок, прыйшло двое мужчын. Чужых, не тутэйшых. Або два ў вузкіх штоніках, у куртках, з сумкамі цераз плячо. Адзін—высокі, другі—нізкі. Прыйшлі яны сюды, нібыта на кірмаш, купляць сабе карову. Мацалі за вымя, пляскалі далонямі па спіне, хапалі за рогі. Аглядалі то адну, то другую, то трэцюю. Нарэшце запыніліся каля Мальвы—каровы з белаю плямаю на ілбе. Шапнулі нешта ёй на вуха, і Мальва адказала:

— Му-у...

Хлопцам гэта, мабыць, спадабалася. Высокі ўзяў Мальву за рог, нізкі адламаў альховы дубчык, і пагналі. Астатнія каровы пазіралі ім услед, думаючы ды гадаючы—навошта і куды павялі Мальву.

А назаўтра Кветка, якая заўсёды ўсе ведала, прынесла ў статак навіну: аказваецца, Мальву павялі здымацца ў кіне. Там па ролі патрэбна карова, і вось выбралі Мальву.

— Му-у,—сказала Лысуха.—Му-усібыць, яе за тое выбралі, што малака шмат дае.

— Каму-у ты гэта гаворыш! — запярэчыла ёй Кветка.—Я ж з ёю побач у стойле стаю, усё бачу, яна не болей малака дае, чым ты ды я...

— То, му-усібыць, за пляму... За белую пляму на ілбе, — прамукла Пяструха.

— От ужо скажаш, дык скажаш,—адазвалася Лысуха.—Келі пра плямы гаварыць, то ў цябе іх болей, чым ва ўсіх нас, разам узятых.

Яшчэ крыху памукаўшы, каровы прыйшлі да вываду, што Мальву выбралі невядома за што, нічым яна не лепшая за іншых кароў і кожная з іх магла б здымацца ў кіне. А Рыжая карова, якая сябралава

з Мальваю, напісала на яе паціху ананімку:

«Ці ведаеце вы, каго здымаеце на наш шырокі, самы лепшы ў свеце савецкі экран? Ці ведаеце вы, што прабабка Мальвы ў час вайны пабывала ў Нямеччыне? І гэта толькі адгаворкі, што яе пагналі туды сілаю, яна пайшла ў Нямеччы-

— Які немец! Сорак два гады, як вайна скончылася!

— Дык не немец, артыст, немцам апрануты,—растлумачыла Лысуха.

Гэта было падобна на праўду... Ды хіба такое выдумаеш?

Каровы прыціхлі. І кожная цяпер думала сама сабе: от жа добра, што мяне тады не

цераз плячо. Агледзеў тых, што туліліся па кутках, спыніў позірк на Шарыку, які застыў пасярод будана. І быццам ведаў, як яго зваць. Паклікаў: «Шарык, Шарык!» А потым ашыйнік на шыю, да ашыйніка паводок прычэпіў і павёў—на волю.

Спачатку Шарык не мог

стацтва. І ён вельмі шкадаваў тых сабак, што засталіся тады ў будане, для якіх лёс аказаўся не такі шчаслівы.

Шарык хутка зразумеў, чаго хацеў ад яго высокі худы дзядзька, якога звалі Рэжысёр. Шарык павінен быў бегаць за дзедам—нібыта той дзед быў ягоны гаспадар. Павінен быў

ПРОЗА

ЯНЫ

Людзія Арабей

Гінаказкі для дарослых

І МЫ

ну добраахвотна і пайла там сваім малаком нашых ворагаў. І падпісалася:

«Патрыётка».

Але Мальву ўсе роўна здымалі ў кіне. У статак яна цяпер не прыходзіла, нібыта пані, раскашавала на лужку маладой канюшыны, скубла салодкую траўку, а барадаты дзядзька, якога звалі Аператар, здымаў яе то спераду, то ззаду, то з бакоў. І ў кароўнік яе больш не прыганялі, жыла ў асобным хляве на хутары.

Мальва пагладчэла, пахарашэла, пачала больш даваць малака. А ўсе іншыя каровы ўдоі збавілі, бо замест таго, каб пасвіцца ды жаваць жвачку, усё цікавалі за Мальваю і зайздросцілі ёй.

Але аднойчы каровы ўбачылі, што да статку бжыць Лысуха, якая з раніцы ашывалася каля кіношнікаў ды падглядала там за Мальваю. Лысуха бегла, вылупішы вочы, у яе хадзілі бакі ад вялікага ўзрушэння. Спынілася, адсплалася і пачала раскашваць:

— Ну-у, кароўкі любія... Дасюль не магу апрытомнець... Гэта ж трэба... Нямашака болей Мальвы... Забіў яе немец... З пісталета застрэліў...

— Што ты вярзеш, што ты вярзеш,—напала на яе Кветка.

выбралі... Гэта ж і мяне б застрэлілі... А так хораша на лужку, пад цёплым сонейкам.

Толькі Рыжая карова, якая напісала ананімку, падумала: так гэтай Мальве і трэба... Каб не задавалася... Падумаеш, артыстка!

ШАРЫК

Ён разумеў, што жыцьцэ засталася зусім крышачку. Можна, адну гэту ноч. А можна, і яшчэ меней. І сам вінаваты. Дзе дзеўся спрыт, дзе сіла? Не ўцёк, не выкруціўся ад таго сачка... Сядзі цяпер у смардзючым будане і чакай пагібель.

У тым жа будане сядзела яшчэ пляцёра сабак. Усе брудныя, галодныя. Пазашываліся ў куткі, сумнымі вачамі міргалі. Шарык падбягаў да аднаго, да другога. Казаў словы супакаення. Развітваўся і з імі, і з жыццём.

І вось адчыніліся дзверцы. Усё... Апошні міг...

Але замест смерці ў дзвярах стаяў малады хлопец у сіняй кашулі, з вялікаю сумкаю

даць веры такой радасці. Чакаў падоху. А далей бачыць—ідуць яны сабе ды ідуць. На нейкі хутар прышкандыбалі. А там людзей-людзей. Абступілі ўсе Шарыка—«Ах, харошы, ах, беднежкі!» Добрыя тоўстыя цёткі глядзіць яго пачалі, міску супу пад нос паставілі.

Еў галодны Шарык, аж душэўся. Узнімаў вочы на людзей, прасіў прабачэння за такую некультурную яду і зноў сёрбаў.

Знайшлася тут для Шарыка і будка са шматком сена. І пачалося жыццэ салодкае, нібыта казка. У сытасці. На волі. З ласкаю ад людзей.

Што за казка тут і як апынуўся ў ёй Шарык—расказала яму Варона, што даўно жыла на гэтым хутары і якую не спужаў народ, апанаваўшы двор.

— Яны здымаюць тут кіно... І патрэбны ім сабака. Паслалі яны Васю на жывадзёрню. А той прывёў цябе...

Шарык думаў цяпер кожны дзень пра тое, якія выкрутасы робіць лёс. Гэта ж толькі ўявіць—ад смерці, ад небыцця, да якога заставалася хвіліна,—у яснае сонца, на смачную яду і ў бяссмерце, якое догрыць на зямлі хіба адно ме-

лашчыцца да таго дзеда і брахаць на другога старога, які браўся за фортку, каб увайсці ў іхні двор. Шарык рабіў, што яму загадалі, і Рэжысёр хваліў яго, і ўсе людзі казалі—ну і разумны сабака... Ну і Шарык... Таленавіты артыст!

Шарык выконваў загады, пакуль Рэжысёр не казаў слова «Стоп!». Пасля слова «Стоп!» Шарык быў вольны і бег да старога, на якога па ролі павінен быў гаўкаць. Ён пазіраў старому ў вочы, віляў хвостом, нібыта гаварыў: «Даруй мне, дзедка, я не маю злосці на цябе, не хацеў бы брахаць, але чаго не зробіш, калі загадваюць...» І стары разумеў яго, і трэпаў па загрывку, і вымаў кавалак кілбасы—частаваў Шарыка.

А потым Шарык шукаў Васю, які прывёў яго з жывадзёрні, і лашчыўся да Васі, і лашчыўся да ўсіх, хто да яго падыходзіў, гатовы быў кожнаму ўслужыць, кожнаму сказаць нешта добрае. Але вядома ж, што сабака разумее ўсё, толькі сказаць не можа. І палюдску Шарык сказаць не мог—гаварыў па-сабацку—вачмі, хвостом, усёй сваёю скураю. Ён хацеў, каб жыццэ, васьм тое, плыло, цягнулася бясконца, каб не канчалася лета, не

ЛЯ КНІЖНАЙ ПАЛІЦЫ

СКАРЫНА: ДОКУМЕНТЫ РАСКАЗВАЮЦЬ

Неўзабаве мы будзем адзначаць 500-годдзе з дня нараджэння тытана эпохі Адраджэння, заснавальніка рэнесансна-нацыянальнай традыцыі ў культуры ўсходнеславянскіх народаў, беларускага першадрукара Францыска Скарыны. Не застаюцца ўбачыць ад гэтага слаўнага юбілея і выдавецкія работнікі рэспублікі. Пацвярджае таму — шэраг кніг, што значацца ў тэматычных планах на бліжэйшы час. Адна з іх нядаўна пачыла свет у выдавецтве «Навука і тэхніка». Гэта — «Францыск Скарына. Зборнік дакументаў і матэрыялаў», які выйшаў пад эгідай Інстытута літаратуры імя Янкі Купалы Акадэміі навук БССР.

Гэты зборнік — плён даследчай работы аднаго са шчырых рупліўцаў на ніве гісторыі нацыянальнай культуры В. Дарашкевіча, які з'яўляецца аўтарам прадмовы, укладальнікам матэрыялаў, а таксама каментарыяў і імяннага паказальніка. У кнізе ўпершыню сабраны разам і пракаменціраваны многія матэрыялы, што маюць дачыненне да Ф. Скарыны.

Што ж гэта за матэрыялы?

Рыхтуючы зборнік у адпаведнасці з планам рэспубліканскай комплекснай праграмы ў галіне грамадскай навукі «Францыск Скарына — вялікі беларускі асветнік-гуманіст, выдат-

ны дзеяч славянскай культуры», распрацаванай у 1980 годзе камісіяй Акадэміі навук БССР па вывучэнні культурна-гістарычнай спадчыны першадрукара, В. Дарашкевіч сабраў дакументы, якія тычацца жыцця і творчасці Скарыны, жыцця яго родзічаў і блізкіх людзей. У кнігу ўвайшлі таксама і матэрыялы, звязаныя з імем першадрукара. Большасць з гэтых публікацый узяты з выданняў, якія даўно сталі бібліяграфічнай рэдкасцю, з архіваў — як айчынных, так і замежных.

Матэрыялы згрупаваны ў раздзелы «На радзіме», «У Кракаўскім універсітэце», «У Падуі», «У Вітэнбергу», «Пазнанская справа» і іншых. Тым самым ёсць магчымасць прасачыць жыццёвы шлях Скарыны, яго асветніцкую і друкарскую дзейнасць на вялікім прамежку часу. Праўда, як зазначае В. Дарашкевіч у прадмове, «давадзіцца канстатаваць, што многія старонкі ў біяграфіі Скарыны яшчэ застаюцца не раскрытымі... Неабходны далейшыя настойлівыя пошукі даследчыкаў у розных архівах СССР, Польшчы, Чэхаславакіі, Румыніі, Малдавіі, Даніі, Ватыкана і інш.»

Улічце цікавасць і раздзел «Выданні Францыска Скарыны». Яго падрыхтаваў доктар гістарычных навук Я. Неміроўскі. Прапануецца найбольш поўнае апісанне скарынінскіх выданняў, падаецца каталог тых з іх, якія дайшлі да сённяшняга дня.

Кніга «Францыск Скарына. Зборнік дакументаў і матэрыялаў» адрасуецца шырокаму колу чытачоў. У асноўным тэксты змяшчаны ў арыгінале, а таксама ў перакладзе на беларускую і рускую мовы. Тэксты, напісаныя на старабеларускай і рускай мовах, друкуюцца ў арыгінале.

В. ЗАКРЭЗСНІ.

Рыхтуюцца да 500-годдзя з дня нараджэння першадрукара і Міністэрства сувязі СССР. Юбілейная марка, прысвечаная Ф. Скарыне,—першая застаўка, якая прынесла ўжо заставальніцкім многім філатэлістам.

ВЫБРАНАЕ З ПЕРАЖЫТАГА

Кніга «Літаратар», толькі што выпушчаная выдавецтвам «Совєтскі пісатэль», звярнула на сябе ўвагу не толькі таму, што аўтар яе—Веніямін Каверын, вядомы пісьменнік адзін з патрыярхаў рускай савецкай літаратуры. Ёсць яшчэ адна акалічнасць, якая прыцягвае ўвагу да кнігі: у ёй сабраны дзённіковыя запісы пісьменніка, а таксама яго лісты да таварышаў па пяру. Але, але: і пісьмы.

Незвычайнасць падобнага кроку добра разумее і сам В. Каверын. У прадмове «Дзённікі і лісты» ён прызначае: «...Я шмат разоў пачынаў гэтую кнігу і адкладваў убок, таму што мне здавалася, што мае лісты і многія старонкі дзённіка, звязаныя з мінулым, а часам—і зусім даўнімі гадамі, так устарэлі, што іх усё адно ніхто не будзе чытаць. Але прайшоў час, я паказаў гэтую кнігу некаторым выпадковым, далёкім ад літаратуры знаёмым, і яны ў адзін голас казалі мне, што я памыляюся, што нічога страшнага, калі падзеі, пра якія я раскажваю, даўно забыты ўсімі, акрамя мяне, удзельніка і сведкі гэтых падзей».

Таму і нарадзілася гэтае своеасаблівае выранае з перажытага: уражанні, роздум, падарожныя малюнкi, старонкі з дзённікаў, лісты. В. Каверын згадвае блізкіх яму людзей. І тых, хто разам з ім уваходзіў у літаратурнае аб'яднанне «Серапіянавыя браты». І тых, хто

аназаў вялікі ўплыў на яго далейшую творчасць. І тых, з кім ён страчаўся, з кім перлісваўся, каго чытаў. Я. Шварц, К. Сіманюк, Л. Пярвамайскі, Б. Пастарнак, Н. Федзін—толькі некаторыя з іх.

Сярод пісьменнікаў, з якімі В. Каверын даўно падтрымлівае сувязь, і Васіль Быкаў. Пра яго ў кнізе—цэлы артыкул (як і іншыя аналагічныя матэрыялы, без назвы). В. Каверын гаворыць тут пра многія аповесці пісьменніка, даючы ацэнку асобным з іх: «Дажыць да святаня», «Сотнінаў», «Круглянін мост», «Пайсці і не вярнуцца», «Знак бяды». Пра творчасць В. Быкава, як пра непаўторную мастацкую з'яву, ён піша так: «Для яго вайна—гэта выпрабаванне характара на мужнасць, на вернасць, на цяперашнасць, на сумленнасць, на здольнасць любіць». Пытанні, якія ён ставіць перад чытачамі, насуперак сваёй прыналежнасці да самай значнай трагедыі дваццатага стагоддзя, узнікаюцца над манікратнасцю часу. Яны належыць суветнай літаратуры, яны прымушаюць задумацца над задачай волі, над пераадоленнем лёсу, над сэнсам жыцця, над значэннем вышэйшай чалавечай прыгажосці».

Лісты В. Каверына да В. Быкава—яшчэ адно пацвярджэнне плёнасці творчых узаемазвязей беларускай літаратуры з рускай, асабістых кантактаў пісьменнікаў, прадстаўнікоў двух народаў.

А. АНДРЭЕУ.

канчалася работа, для якой спатрэбіўся і ён.

Але ўсё на свеце мае свой канец.

Скончыліся і лета, і работа. Адным днём, калі схавалася за хмары сонца і збіраўся ўпасці на зямлю не цёплы ўжо дождж, на двор хутары прыехалі машыны. І пачалі грузіць на іх — адзежу, апараты, дошкі. А потым у машыны паселі і людзі. І Вася, і Рэжысёр, і добрыя тоўстыя цёткі.

Шарык круціўся вакол машыны. Ён прадчуваў нядабрае. Ён разумее, што зараз машыны паедуць і пакінуць яго тут. Адзін раз так было ўжо. Ягоны гаспадар вольна так паехаў на машыне і пакінуў Шарыка на вуліцы... Таму і апынуўся ён на жывадзёрні. І цяпер... Цяпер зноў паселі ўсе ў машыны і паехалі...

Шарык пабег за імі. Ён бег з усяе сілы. Душа яго прасіла, крычала: «Вазьміце і мяне з сабою! Вазьміце!»

Але машыны ехалі шпарчэй і шпарчэй. Шарык шпарчэй і шпарчэй бег па дарозе. Грамчэй і грамчэй крычала яго душа:

— Вазьміце! Не пакідайце!

Яго не чулі. Яго не бачылі. Стомланы, з падбітымі лапамі, прывалокаў ён на хутар. Там было бязлюдна, пуста. Толькі на кусце адцілага бэзу сядзела Варона.

— Што, паехалі? — спыталася яна ў Шарыка. — А ты чаго хацеў? Быў патрэбны — цалавалі, непатрэбны стаў — прагналі... А ты ім яшчэ служыў...

Варона людзей не любіла. А Шарык не мог без іх жыць.

ЖОРАУ

З туману выплыла спачатку асака, потым недалёкі лес, затым неба з аблачынкамі, між якіх святліліся яркія блакіты. Вецер прынёс пах аэру, што рос на недалёкім адсюль балотцы, смачны пах зяленіва. Булькала крынічка, разбіваючы грудочкак жоўтага пяску, уздымаючы яго над сабою каптурчыкам. Вітаючы новы дзень, звінелі, гулі ўжо навокал мошкі, ганяліся адзін за другім матылі. І Жораўка адчуў раптам радасць жыцця, закурлыкаў, вы-

цягнуў сваю доўгую шыю, разгарнуў шырокія крылы, каб узяцца, паляцець, палюбавацца гэтай зямлёю з вышыні, потым зноў на яе апусціцца, там, дзе свае, дзе засталася жураўліная чарада.

Але не паспеў ён і два разы махнуць крыламі, як нешта моцна тузанула яго за нагу, паваліла на зямлю і ён упаў, поўны дзіва і неразумення. Што з ім? Што такое? Чаму не можа паляцець?

Ён падняўся, зноў выцягнуў шыю, зноў разгарнуў крылы, зноў махнуў імі — раз, другі — і зноў абваліўся. Паспрабаваў паляцець трэці раз — але і трэці раз тузанула яго за нагу, спыніла палёт. І толькі тут убачыў Жораў, што да яго нагі прывязана вярэўка. А другі яе канец — да пнячка, што тырчаў між асакі.

— Ква-ква-ква, — пачуў ён раптам, і на той пнячок скачыла з травы вялікая зялёная Жаба. — Не тузайся, не адарвешся, прывязалі цябе моцна.

Іным разам Жораў не прынізіў бы сябе размоваю з Жабаю, але Жораў, які не можа паляцець, прывязаны да пня Жораў траціў шмат у сваім гонары... І ён спытаўся:

— А хто мяне прывязав? І навошта?

— А кіношнікі, — ахвотна растлумачыла Жаба, усміхаючыся на ўсё свой шырокі рот. — Іншым разам і яна не адарвалася б, можа, гаварыць з Жоравам у такім вольным тоне, але прывязаны да пня Жораў, птушка, якая не можа паляцець, нечым блізка была ўжо і да яе, да Жобы...

— Ну як — навошта? — пыталася Жаба. — Ты ж цяпер у нас артыст! Цябе будуць здымаць у кіне... Для лірыкі, так скажыце... Каб паказаць, які прыгожы ты на гэтым вольным лужку, перад лесам... Таму і прывязалі... Каб не ўцека!

— Але я хачу на волю... Да сваіх...

— Ква-ква-ква... Ці мала хто чаго хоча... Трэба рабіць не тое, што хочаш, а тое, што трэба, — прарэчыла Жаба і саскочыла з пнячка, паскакала да свайго балота.

А скоры загулі машыны, палю абступілі людзі, на Жорава нацэлілі апараты.

Зялёная Жаба казалы праўду — Жораўку здымалі на кіно. Спачатку ён палехаўся людскога тлуму, зашываўся ад яго ў асаку. Але і людзі былі хіт-

рыя. Яны рабілі выгляд, што пакідалі яго, хаваліся дзе хто мог. Голад выганяў Жораўку з асакі. Ён пачынаў хадзіць па лузе, пасвіцца. А гэта тым кіношнікам было і трэба. Тут яго і падпільноўваў апарат.

Спачатку не мог з нявольна змірыцца Жораў. Ён дзюбаў вярэўку, нібыта гадзюку-змюю, рваўся ў неба — лопаві крыламі, ледзь не ломачы іх.

Але прывязь трымала моцна.

Ад'язджаючы па вечарах, кіношнікі пакідалі Жорава ў карытцы яду. Напэўна, замест ганарару. Такой яды раней ніколі Жораў не каштаваў. І яна яму падабалася. І ён з'ядаў усё падчыстую. І пачынаў адчуваць, як цяжэ яго цела.

Ішлі дні за днямі. Жораў пасакайнеў. Ён ужо не баяўся людзей і ўсё радзей успамінаў вольную чараду. Усё радзей ён рваўся ў неба і больш не дзюбаў вярэўку-змюю. І са смакам з'ядаў пачастункі.

Аднойчы ён прагнуўся і ўбачыў, як выплывае з туману спачатку высокая асака, потым недалёкі лес, затым неба з белымі аблачынкамі, між якіх святліліся яркія прырысты блакіты. Пара было падсілкавацца. Але ўставаць не хацелася. Валляк яшчэ трымаў учарашнюю кашу, якою частавалі кіношнікі.

І ўсё-такі Жораў падняўся і пабрыў па росным ад туману лузе. Ішоў, ішоў, часам выбіраючы з зяленіва смачнейшае. Ды раптам спыніўся. Вакол быў мала знаёмы абшар. А часам апошнім ён жа кружыў на адным месцы, там зрабіўся знаёмы кожны грудок.

І тут Жораўка ўбачыў, што няма больш на назе вярэўкі. Што ён вольны. Болей не прывязаны. І прыціх, прыслухаўся да сябе. І нада здзівіўся, што не мае ў тым радасці. Успомніў, як некалі хацеў разгрызці тую вярэўку-змюю, як у бяссілле махаў крыламі.

Цяпер ён зноў вольны і можа ляцець да сваёй чарады. І Жораў выцягнуў доўгую шыю, разгарнуў крылы. І залопаві імі, замахаў.

Але крылы не ўзнялі яго ў паветра.

Нішто не трымала больш Жорава, не было на назе вярэўкі. Але лётаць ён ужо не ўмеў.

Развучыўся.

ВЕЧАРЫ, СУСТРЭЧЫ

Да ўсенароднага святкавання 150-годдзя з дня нараджэння Настасы Каліноўскага далучыўся і Дзяржаўны музей гісторыі Беларускай літаратуры. падмурыкі якога закладзены ў Мінску. Вечар, прысвечаны выдатнаму рэвалюцыйнаму дэмакрату, быў падрыхтаваны аддзелам дакастрычніцкай літаратуры новага музея.

У святочна аформленай зале музея Янікі Купалы быццам загучаў голас кіраўніка паўстання 1863—1864 гг. на Беларусі і Літве, калі дыктар Беларускага радыё А. Свістунювіч адкрыў вечар старонкамі «Мужыцкай праўды».

На вечары выступілі Г. Кісялёў, старшы навуковы супрацоўнік Інстытута мовазнаўства АН БССР І. Крамко, В. Зуёнак, К. Тарасаў, мастак М. Купава.

Вершы і песні, прысвечаныя К. Каліноўскаму, прагучалі ў выкананні студэнтаў Мінскага педагагічнага інстытута імя А. М. Горнага і ўдзельнікаў самадзейнага тэатральнага калектыву «Золан» Палаца культуры работнікаў бытавога абслугоўвання насельніцтва Мінгарвыканкома. Беларусія народныя песні выканалі ўдзельнікі фальклорнага ансамбля дзіцячага сада № 376 «Заранка».

Г. ЖАРНО.

У Мясціслаўскім РДК адбыўся літаратурна-мастацкі вечар, прысвечаны 60-годдзю пісьменніка-земляка Георгія Юрчанкі.

Пра жыццёвы і творчы шлях яго гаварылі рэдактар раённай газеты «Святло Мастрыччына» А. Сапёраў, сакратар абласнога аддзялення СП БССР І. Аношкін, старшыня выканкома Краснагорскага сельскага Савета Н. Кірпічэнка, пісьменнік А. Ждан і іншыя. Старшыня літаб'яднання «Гарызонт» пры мясцовай райгазеце В. Лунічык прачытаў верш, прысвечаны юбіляру.

У заключэнне выступіў Г. Юрчанка, які падзякаваў за цёплыя словы, прачытаў некалькі сваіх пародый і эпіграм, падзяліўся творчымі планами.

А. НОВІК.

Вечар у Доме літаратуры, прысвечаны 70-годдзю з дня нараджэння Мінолы Ткачова, вёў І. Шчыльнін. У сваіх выступленнях П. Кавалёў, К. Кірзеяна, В. Жуковіч, С. Шушкевіч, А. Марціновіч прыгадалі М. Ткачова не толькі як пісьменніка, але і як чалавека, гаварылі аб яго высокіх арганізатарскіх здольнасцях, што асабліва выявіліся ў час працы на пасадзе дырэктара выдавецтва «Мастацкая літаратура».

Успамінамі пра бацьку падзялілася дачка пісьменніка Галіна Мікалаеўна.

К. УЛАДЗЕНКА.

Упершыню ў Доме літаратуры прайшоў вечар з серыі «Прэміера п'есы». Прысутныя пазнаміліся з новым творам Льва

Караічава «Партызанскі праспект». Гэтакі дапамагі сам аўтар, а тансама С. Станюта, П. Дубашынскі, Г. Фёдарова, І. Лапцінскі, В. Манасеў, Я. Нікіцін і іншыя артысты купалаўскага тэатра.

П. ГАРДЗІЕНКА.

Гомельскае абласное аддзяленне Савецкага фонду культуры правяло літаратурна-мастацкі вечар, прысвечаны І. Мележу. Па ініцыятыве аддзялення група выкладчыкаў і супрацоўнікаў гісторыка-філалагічнага факультэта Гомельскага дзяржаўнага ўніверсітэта ў адзін з суботніх вечароў выехала на радзіму пісьменніка — у вёску Глінішча Хойніцкага раёна.

З увагай слухалі госці сямра дзяцінства І. Мележа Міканора Яраша пра нялёгкае, напоўненае актыўнай грамадскай працай, жыццё зямляка.

У сельскім Доме культуры адбыўся вечар, які ўступным словам адкрыў старшыня абласнога аддзялення Савецкага фонду культуры У. Анічэнка. Успамінамі пра І. Мележа падзяліліся выкладчыкі В. Смыкоўская, В. Ярац. Перад вясцюцамі выступілі ўдзельнікі мастацкай самадзейнасці супрацоўнікаў і выкладчыкаў гісторыка-філалагічнага факультэта ГДУ і танцавальная група навучэнцаў Гомельскага педагагічнага вучылішча.

Л. КУЗЬМІЧ.

ЛІСТ У РЕДАКЦЫЮ

Ці жывая памяць?

Мы ўсе, што паставілі свае подпісы пад гэтым пісьмом, — родам са Слонімсчыны, часта бываем на роднай зямлі і заўсёды з павышанай заклапочанасцю і трывогай адносімся як да яе сучаснага аблічча, так і да гістарычнай памяці.

І ў саміх старажытных Слоніме, здавалася б, усё спрыяе далучэнню падростаючага пакалення да гісторыі роднага народа, але... Вось гэтае «але» і прымусіла нас напісаць ліст у рэдакцыю.

У багата ілюстраваным буклеце «Архітэктурныя помнікі Слоніма» (Мінск, 1984) знаёмы беларускай архітэктурцы прафесар У. І. Чантурія сцвярджае: «У некаторым аддаленні ад гістарычнага цэнтру горада ўзвышаецца фарны касцёл св. Андрэя (1775 г.). Як помнік архітэктурны позняга барока, храм з'яўляецца выдатным аб'ектам па пластыцы фасада, багаццю структурна-дэкаратыўнай апрацоўкі... Аб'ём храма актыўна ўдзельнічае ў стварэнні панарамы Слоніма». І вось гэты «выдатны аб'ект», які, дарэчы, ахоўваецца дзяржавай, але за стан якога ніхто не нясе персанальнай адказнасці, проста на вачах руйнуецца, з'яўляецца на ўсё горад паскубаным непагаддзю і самім часам чарапічным дахам. Дзв'ерэй — зусім няма, усярэдзіне — смецце, друз... Стаіць, як помнік людской абывацкай і безгаспадарчасці. А спытайце вы ў каго-небудзь з мясцовага музея, у аддзеле культуры гарвыканкома або ў раённым аддзяленні Таварыства аховы помнікаў гісторыі і культуры: куды гадзі два назад сярод белага дня зніклі з нішаў храма драўляныя скульптуры евангелістаў Пятра і Паўла, месца якіх — у Дзяржаўным мастацкім музеі БССР? Нічога канкрэтнага не пачуеце ў адказ.

Міжволі задаеш сабе пытанне: няўжо такому гораду, як Слоніма, непатрэбна канцэртная або выставачная зала? Як, напрыклад, у Полацку ці ў стольнім Мінску (згадайце Дом кіно, Дом работнікаў мастацтваў, канцэртную залу на Залатой горцы). Ды што казаць пра гарады! У некаторых вёсках і то створаны цудоўныя мастацкія галерэі, пабудаваны дзеля гэтага спецыяльныя будынкі.

Разбурэнне выдатнага помніка, якое адбываецца на нашых вачах, абываецца да яго лёсу не апраўдаючы нас перад нашчадкамі. У чым жа выйсце? Думаецца, няшмат трэба сродкаў, каб спачатку адрамантаваць дах, уставіць і зашкліць вокны, навесіць дзверы. Гэта хуценька маглі б зрабіць самі слоніміцы. Паспрыяць жа рэстаўрацыі, у сваю чаргу, мог бы Беларуска фонд культуры, банкаўскі рахунак якога — № 702 — у кожнага з нас у памяці...

Цяпер усім нам важна абудзіць патрыятычны дух у грамадстве, далучыць моладзь да слаўнай гісторыі роднай зямлі. Чаму б не стварыць з энтузіязтаў будаўнічы атрад, нахштат мінскай «Талакі», якая прыняла чынны ўдзел у добраўпарадкаванні Траецкага прадмесця? Не сумняваюся, у Слоніме таксама знойдуцца маладыя патрыёты роднага краю сярод навучэнцаў мясцовага медыцынскага вучылішча, Жыровіцкага саўгаса-тэхнікума, рабочых і школь-

нікаў. Трэба толькі і падтрымаць, і забяспечыць іх будаўнічымі матэрыяламі.

Не абмінула наш родны горад і модная хвароба перайменаванняў. Калі ласка, прыкладзіце. Калі ўвесну 1987 года выканком Мінскага гарадскога Савета народных дэпутатаў жадаў мінчан аднавіць такія непаўторныя гістарычныя назвы вуліц, як Старажоўская, Даўгабродская, Даўгінаўскі і Лагойскі тракт, дык прыкладна ў гэты ж час у горадзе на Шчары зрабілі наадварот: выканком Слонімскага гарсавета, не параіўшыся ні са спецыялістамі-навукоўцамі, ні з грамадскасцю горада, надаў старадаўняй Рыбацкай вуліцы імя разведчыцы-радысткі К. Т. Давідзюк, якая загінула ў гады Вялікай Айчыннай. Магілы Героя Савецкага Саюза Кузьмы Савельевіча Гнедыша і Клары Трафімаўны Давідзюк знаходзяцца ў цэнтры горада. Гэта святое месца для слоніміцаў. Але ці была ўжо такая патрэба скасаваць назву гістарычнай Рыбацкай вуліцы, што ўзнікла ажно ў XVI стагоддзі, калі не раней? На наш погляд, было б больш мэтазгодна назваць імям разведчыцы адну з новых вуліц горада. Тое ж і з назвай Студэнцкай вуліцы, якая была вядома яшчэ на пачатку XVIII стагоддзя і якая размяшчалася паміж Апанасоўскай (цяпер Пушкіна) і Замкавай вуліцамі. Зараз была Студэнцкая называецца вуліцай імя М. Хлюпіна. Перайменаванне зроблена ў гонар камандзіра Чырвонай Арміі, які загінуў, вызваляючы горад ад нямецка-фашысцкіх захопнікаў. Безумоўна, адна з вуліц горада павінна насіць імя героя. Але зноў жа зусім неабавязкова дзеля гэтага закрэсліваць трохстагоднюю назву. Новая вуліца, якім былі б нададзены імёны герояў, маюць свае перавагі: на іх звычайна будуюцца новыя школы і дзіцячыя садкі. Яны, нашы дзеці, абавязкова, прымуць удзел у добраўпарадкаванні гэтых вуліц, зацікавіцца жыццём і лёсам таго, у гонар каго яны названы. І ў гэтым нам бачыцца далучэнне да гісторыі.

На нашу думку, варта таксама вярнуць старую назву вуліцы, якая з XVII стагоддзя называлася Ружанскай. У 1961 годзе яна была перайменавана ў гонар палітычнага і дзяржаўнага дзеяча Конга Патрыса Лумумбы.

Захаванне даўнейшых назваў — справа няпростая, тут не абыходзіцца без думкі вучоных, сур'ёзнага апытання шырокіх колаў грамадскасці — ад вучняў да пенсіянераў. Галоснасць — першая ўмова пры абмеркаванні такіх пытанняў. Вельмі добра на гэты конт выказаўся ў артыкуле «Імя на карце», надрукаваным 17 студзеня ў «Комсомольской правде», вядомы журналіст, лаўрэат Ленінскай прэміі Васіль Пяскоў: «Колькі ўсяго перайменавана менавіта такім, закрэсліваючым грамадскую думку, дырэктыўным спосабам. Зараз даём задні ход, разумеем: наламалі доўг...»

Грамадскасць Слонімсчыны, выканаўчыя органы раёна, вядома ж, адчуваюць пульс і запатрабаванні часу. Цяпер — слова за імі.

М. АРОЧКА, паэт, доктар філалагічных навук; У. КАРОТКІ, кандыдат філалагічных навук; А. ЛОЙКА, паэт, прафесар, доктар філалагічных навук; І. МІСНО, скульптар, лаўрэат Дзяржаўнай прэміі СССР; У. САКАЛОУСКІ, кандыдат філалагічных навук; Я. САЛАМЕВІЧ, кандыдат філалагічных навук, лаўрэат Дзяржаўнай прэміі БССР; І. ЧЫГРЫН, кандыдат філалагічных навук.

«Грузинські дарогамі песняроў» — так называліся нататкі Ніны Цвіркi, якія былі змешчаны ў «ЛiМe» 10.07.1987 г. Прапануем увазе чытачоў iх своеасаблівы працяг.

Знаёмыячыся з матэрыяламі аб паездках Янкi Купалы ў Грузію, я зацікавілася ўспамінамі Т. Масэнкі «Слова пра Янку Купалу» (36).

дэнт АН ГССР. Муж Георгій Чагашвілі — славуты акадэмік-матэматык; сын Арчыл — біяфізік, дацэнт універсітэта, працуе над доктарскай дысэртацыяй; сын Леван — член Саюза мастакоў Грузіі.

Тады, у дні Руставелеўскага пленума, Мзія Андранікашвілі, студэнтка першага курса філфака Тбіліскага

гэта ведаеце?» І пацікавіўся маёй сям'ёй. Я расказала, што вырасла ў сям'і, дзе глыбока шануюцца традыцыі і культура грузінскага народа. Любоў да літаратуры прывіла бабуля Кацярына Габашвілі. Вялікая заслуга і бацькі Канстанціна Іосіфавіча Андранікашвілі, які быў вядомым рэжысёрам

Што датычыцца слова «генацвале», якім называецца верш Янкi Купалы і якое заваршае кожную строфу, то яно, дзякуючы гэтаму ідыяматычнаму выразу, становіцца зусім грузінскім па духу і здаецца нават перакладам з грузінскай мовы, — сказала М. Андранікашвілі.

У час нашай сустрэчы я падарвала Мзіі Канстанцінаўне кнігу «А хто там ідзе» Я. Купалы ў перакладзе на 82 мовы свету, кнігу выбраных твораў паэта. Папрасіла напісаць хоць некалькі слоў пра творчасць песняра.

Мзія Канстанцінаўна напісала:

«Што я магу сказаць новага пра вершы Янкi Купалы, акрамя выражэння майго захаплення яго шчырай паэзіяй, якая лёгка проста з сэрца, празрыстая, як горная крыніца, і вялікая ў сваёй прастаце».

За дзень да ад'езду сустрэлася я з чалавекам, які нямае зрабіў для Янкi Купалы ў час яго падарожжаў па Грузіі, па просьбе паэта наведваў яго ў Цхалтуба. Аляксандр Іларыёнавіч Шанідзе, даведаўшыся, што я прыехала з музея Янкi Купалы, адрозна наведваў мяне ў гасцініцы. У гэтым годзе яму ўжо будзе 80, але ён вельмі бадзёры, рухавы і да гэтага часу ўлюбёны ў «нашага Купалу». Ён перадаў музею свае кнігі і газеты з публікацыямі пра Купалу. Чытаў верш, прысвечаны беларускаму песняру. Паказаў пісьмы, якія паэт пісаў яму з Цхалтуба і Сухумі, — імі ён вельмі ганарыцца. Разам з пісьмамі я бачу зама-

ПОШУКІ, ЗНАХОДКІ

Яго другая радзіма

«Янка Купала», Мн., 1952). «На адным з літаратурных вечароў у Тбілісі, — успамінаў украінскі паэт, — мы пазнаёміліся з некалькімі студэнтамі. Адна з іх, маладая дзяўчына Мзія А., добраахвотна ўзялася суправаджаць нас па гістарычных месцах горада. Ці таму, што яна выхавалася ў сям'і літаратараў (Мзія А. была ўнучкай пісьменніцы Кацярыны Габашвілі), ці проста як выдатніца вучобы, але яна добра ведала гісторыю свайго горада і краіны. Яна паказвала нам раёны горада, расказвала пра вядомыя будынкі, пра экспанаты ў краязнаўчым музеі, пра гатункі вінаграду. Іван Дамінікавіч запісаў сабе ў бланкет назву вінаграду, якая ў перакладзе з грузінскай мовы азначала: «валова вока».

— Вы звярніце ўвагу, якое цудоўнае расце ў нас студэнцтва! — ціхенька з захапленнем гаварыў Іван Дамінікавіч. — Яна добра і глыбока разбіраецца і ў архітэктуры, і ў гісторыі, і ў батаніцы. Гаворыць аб усім упэўнена і цвёрда. Мае свой густ у архітэктуры, дакладна вызначае архітэктурныя стылі. І гаворыць аб усім проста і зразумела. Цудоўная моладзь у нас падростае!»

Я сустрэлася з ёю, хоць і не так проста было знайсці чалавека, ведаючы толькі яго імя. Праўда, дапамаглі звесткі пра тое, што яна была ўнучкай Кацярыны Габашвілі. І ў гэтых пошуках я шчыра ўдзячна калекцыя — старшай навуковай супрацоўніцы Літаратурнага музея Грузіі імя Г. Леанідзе Русіко Чантурышвілі. З ёй мы пабывалі на кафедры агульнага мовазнаўства Тбіліскага дзяржаўнага ўніверсітэта, дзе працуе Мзія Канстанцінаўна Андранікашвілі, а затым і ў яе дома.

Імя гэтай жанчыны і яе сям'і шырока вядома ў Грузіі. Яна — доктар філалагічных навук, член-карэспандэнт АН ГССР. Муж Георгій Чагашвілі — славуты акадэмік-матэматык; сын Арчыл — біяфізік, дацэнт універсітэта, працуе над доктарскай дысэртацыяй; сын Леван — член Саюза мастакоў Грузіі.

універсітэта, мела шчаслівую магчымасць пабываць амаль на ўсіх мерапрыемствах, звязаных з юбілеем славуты паэмы. Справа ў тым, што яе родная бабуля Кацярына Габашвілі была ўжо вельмі старая, дрэнна чула, і Мзія па яе просьбе вымушана была ўсюды суправаджаць яе.

«Аднойчы, у Канцэртнай зале імя Ш. Руставелі, побач з намі сеў малады чалавек, — успамінае яна. — Непрыкметна мы разгаварыліся. Гэта быў украінскі паэт Тарэнь Масэнка. Ён і пазнаёміў мяне з Янкам Купалам. З радасным хваляваннем глядзела я на гэтага чалавека, імя якога добра ведала па перакладах яго твораў на грузінскую мову. І тады, і пазней я заўважала, з якой глыбокай пашанай ставіліся да яго іншыя пісьменнікі, як даражыў і ганарыўся сяброўствам з ім Т. Масэнка. Нельга сказаць, што Янка Купала быў гаваркі, але ўсе лавілі кожнае яго слова. Мне асабліва запомніўся твар паэта — светлы, вельмі сімпатычны, з праніклівым паглядом блакітных вачэй, якія крамелі душу. І гэты дзівосны пагляд праз столькі гадоў жыва ўстае перад маімі вачыма».

На адным з пасяджэнняў усіх удзельнікаў павезлі ў гістарычны музей Грузіі, дзе было адкрыццё юбілейнай выстаўкі «Шата Руставелі і яго эпоха». Анатацыі былі на грузінскай мове, і Т. Масэнка папрасіў растлумачыць і расказаць пра многія экспанаты выстаўкі. «Я бачыла, як уважліва слухаў мае тлумачэнні Янка Купала, як цікавіўся ён гісторыяй Грузіі. Гуляючы па горадзе, мне хацелася паказаць усе выдатныя мясціны нашай сталіцы, расказаць пра іх. Янка Купала шчыра падзякаваў і выказаў здзіўленне: «Вы вучыцеся яшчэ толькі на першым курсе ўніверсітэта. Адкуль вы ўсё

Грузінскага драматычнага тэатра, а пазней прафесарам Тэатральнага інстытута», — расказвала Мзія Канстанцінаўна.

З Тарэнем Масэнкам у іх завязалася перапіска. Яна падарвала яму творы Важа Пшавелы, і ён перакладаў іх на ўкраінскую мову. Прысвяціў ёй некалькі вершаў, і Мзія Канстанцінаўна ціха і крыху ўсхвалявана чытае іх нам. А ў адным з лістоў Т.

А. ШАНІДЗЕ і ЯНКА КУПАЛА Цхалтуба, 1938 г. Малюнак невядомага мастака.

Масэнка пісаў, што сустрэкаўся з Янкам Купалам, успаміналі Грузію і свайго цудоўнага праважатага.

Як да вядомага вучонага-філолага, звяртаюся да Мзіі Канстанцінаўны растлумачыць сэнс слова «генацвале», якое дало назву купалаўскаму вершу.

«Генацвале» — даслоўна азначае «замяню цябе» (г. зн. памру за цябе, прыму на сябе беды і непрыемнасці, ахвярую сваім жыццём дзеля цябе), а пры звачце — «мая мілая, дарагая, бяссцэнная» і г. д. з рознымі кантэкстуальнымі нюансамі — просьба, маленне, здзіўленне і захапленне. Гэта слова часта сустракаецца ў грузінскіх народных песнях.

лёўкі. Аляксандр Іларыёнавіч расказаў, што замалеўкі зрабіў невядомаму мастак у Цхалтуба, калі яны з Купалам сядзелі на лавачцы.

«А зараз я правяду вас па тых мясцінах, дзе я знаёміўся з горадам свайго дарагога госця ў лістападзе 1938 года», — сказаў ён.

«Купала спыніўся ў гасцініцы «Тбілісі», — працягваў ён, калі мы пад'ехалі сюды. — Калі раніцою я наведваў паэта, ён стаў ля акна і любавалася залітаю сонцам чароўнай панарамай Мтацмінда і Салалакі, прыгажэйшых куткоў нашай сталіцы. Тады Купала сказаў словы, якія я запомніў на ўсё жыццё: «Грузія для мяне другая радзіма».

Ніна ЦВІРКА.

- 3 25 КРАСАВІКА ПА 2 МАЯ
27 красавіка, 19.30
- «ПАЗЭІІ РАДОК ЧАРОУНЫ»
Вершы С. Законнікава чытае У. Макараў.
28 красавіка, 21.50
- «ЛІРА»
Мастацка-публіцыстычная праграма з удзелам А. Адамовіча, Я. Веліхава, У. Някляева, І. Шклярэўскага.
30 красавіка, 13.10
- «МІНСК МУЗЫЧНЫ»
Канцэрт маладзёжнага камернага хору.
30 красавіка, 19.35
- «У ЖЫВАПІСЕ, ГРАФІЦЫ, СКУЛЬПТУРЫ»
Перадача прысвячаецца Усеаюзнаму тыдню выяўленчага мастацтва, які адбыўся ў Мінску.
30 красавіка, 23.15
- «ВЯЧЭРНІ КАНЦЭРТ»
Прэм'еры Дзяржаўнага канцэртнага аркестра БССР.
Прагучаць песні Глебава, Лучанка, Мулявіна, Захлеўнага, Іванова, Раічыка.
1 мая, 14.15
- «СЛАУСЯ ТЫ, НАША РАДЗІМА!»
Канцэрт Дзяржаўнага акадэмічнага народнага хору БССР імя Цітовіча.
Мастацкі кіраўнік і галоўны дырыжор — народны артыст БССР М. Дрынеўскі.
1 мая, 15.45
- «ПРЭМ'ЕРА ПЕСНІ»
У. Буднік, Г. Бураўкін. «Маці-Зямля». Выконвае вакальна-інструментальны ансамбль «Сябры».
1 мая, 18.10
- «МЕТРАНОМ»
Перадача прысвячаецца фестывалю «Мінская вясна».
1 мая, 23.20
- «СУСТРЭНЕМСЯ ПАСЛЯ АДЗІНАЦЦАЦІ»
Інфармацыйна-музычная праграма.
2 мая, 11.55
- «МУЗЫКА МАЕЙ РЭСПУБЛІКІ»
Канцэрт з твораў А. Багатырова.
2 мая, 16.15
- «ЛІТАРАТУРНАЯ БЕЛАРУСЬ»
У перадачы сюжэт, прысвечаны 100-годдзю з дня нараджэння беларускага паэта Алеся Гаруна, расказ пра пасяджэнне Савета па беларускай літаратуры СП СССР, сустрэча з адным з аўтараў двухтомніка «Анталогія грузінскай паэзіі» Х. Берулава, роздум М. Мушыскага над старонкамі аповесці Януба Коласа «Адшчэпенец», вершы Пруднінава.

А Б'Я В Ы

БЕЛАРУСКІ ДЗЯРЖАЎНЫ ТЭАТРАЛЬНА-МАСТАЦКІ ІНСТЫТУТ
АБ'ЯЎЛЯЕ КОНКУРС НА ЗАМЯШЧЭННЕ ВАКАНТНЫХ ПАСАД ПРАФЕСАРСКА-ВЫКЛАДЧЫЦНАГА СКЛАДУ (ДЛЯ ТЫХ, ХТО МАЕ МІНСКУЮ ПРАПІСКУ):

дацэнтаў на кафедры марксізму-ленінізму: па філасофіі (доктар або кандыдат філасофскіх навук) — 1, па навуковым навунізме (кандыдат гістарычных навук) — 1, дацэнта кафедры манументальна-дэкаратыўнага мастацтва — 1; старшага выкладчыка кафедры прамысловага мастацтва (тэхналогія матэрыялаў) — 1; старшага выкладчыка кафедры графікі — 1.

Тэрмін конкурсу — адзін месяц з дня апублікавання аб'явы. Дакументы падаваць на імя рэктара інстытута на адрас: 220000 ГСП, Мінск, Ленінскі праспект, 81.

«Літаратура і искусство» — орган Міністэрства культуры і правлення Саюза пісателёў БССР. Мінск. На беларускай мове.

«ЛІТАРАТУРА І МАСТАЦТВА»

Выходзіць раз на тыдзень, па пятніцах.

Ордэна Працоўнага Чырвонага Сцяга друкарня выдавецтва ЦК КП Беларусі.
Індэкс 63856 П 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12
АТ 01160 М 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12

АДРАС РЭДАКЦЫІ: 220600, ГСП, Мінск, вул. Захарава, 19.
ТЭЛЕФОНЫ: прыёмнай рэдакцыі — 33-24-61, на месніку галоўнага рэдактара — 33-25-25, адзнака сакратара — 33-19-85, аддзела публіцыстыкі і нарыса — 33-19-65, аддзела пісьмаў — 33-19-65, аддзела крытыкі і бібліяграфіі — 33-22-04, аддзела прозы і паэзіі — 33-22-04, аддзела тэатра, кіно і тэлебачання — 33-21-53, аддзела музыкі — 33-21-53, аддзела выяўленчага мастацтва і аховы помнікаў — 33-24-62, аддзела народнай творчасці і культасветработы — 33-24-62, аддзела інфармацыі — 33-24-62, аддзела мастацкага афармлення і фотаілюстрацыі — 33-44-04, 33-24-62, карэктарскай — 32-20-64, бухгалтэрыі — 23-73-37.

Матэрыялы прымаюцца надрукаванымі на машыцы (праз два інтэрвалы). Рукапісы рэдакцыя не вяртае.

Галоўны рэдактар **Анатоль ВЯРЦІНСКІ**.
Рэдакцыйная калегія:
Заір АЗГУР, Алесь АСПЕНКА, Анатоль БУТЭВІЧ, Уладзімір ГІЛЕП, Мікола ГІЛЬ (нам. галоўнага рэдактара), Уладзімір ГНІЛАМЕДАЎ, Лілія ДАВІДОВІЧ, Міхась ДРЫНЕЎСКІ, Алесь ЖУК, Галіна КАРЖАНЕЎСКАЯ, Ігар ЛУЧАНОК, Уладзімір НЯКЛЯЕЎ, Нічыпар ПАШКЕВІЧ, Барыс САЧАНКА, Юрась СВІРКА, Уладзімір СТАЛЬМАШОНАК, Рычард СМОЛЬСКІ, Віктар ТУРАЎ.
Адказны сакратар **Андрэй ГАНЧАРОЎ**.